

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Budování identity romských dětí v adoptivních rodinách

Eva Hartmannová

Diplomová práce

2017

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva Hartmannová**
Osobní číslo: **H15427**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Resocializační pedagogika**
Název tématu: **Budování identity romských dětí v adoptivních rodinách**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se bude věnovat rodinám, které adoptovali romské dítě. V úvodní části práce bude představen systém náhradní rodinné péče v České republice, s důrazem na osvojení a specifika romských dětí. V druhé části se zaměřím na problematiku socializace dětí v náhradní rodinné péči a s tím spojený problém identity těchto dětí. Ve třetí, výzkumné části, se budu formou hloubkových rozhovorů věnovat konkrétním rodinám. Cílem kvalitativního šetření je zjistit, jakým způsobem budují adoptivní rodiče identitu romských dětí.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

JEDLIČKA, Richard. Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.

KLIMEŠ, Jeroným. Budování identity dítěte. Praha: Rozum a cit, 2008.

PISKAČOVÁ, Kateřina. Romské dítě v "gadžovské" rodině. In: Děti a my. 2001, 31(3), 32-33.

PURVIS, Karyn B, David R CROSS a Wendy Lyons SUNSHINE. Dítě v nové rodině. Vyd. 1. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4535-0.

SYCHROVÁ, Adriana. Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče. Vydání I. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.

ŠANDEROVÁ, Petra. Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém. Vydání 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. ISBN 978-80-7419-046-9.

VANČÁKOVÁ, Martina. Romské dítě v náhradní rodině. Praha: Rozum a cit, 2008.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Adriana Sychrová, Ph.D.

Katedra věd o výchově

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2017

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V ..... dne .....

Eva Hartmannová

ANOTACE

Diplomová práce se věnuje rodinám, které adoptovali romské dítě. Zaměřuje se na budování identity romských dětí v adoptivních rodinách. Teoretická část je rozdělena do několika kapitol. První kapitola je věnována náhradní rodinné péči, konkrétně adopci. V druhé kapitole se čtenář seznámí s romskou historií a kulturou. Další dvě kapitoly jsou již věnovány adoptivním rodinám – motivaci přijmout cizí dítě, adaptaci na nově vzniklou situaci, socializaci dítěte, budování identity apod. Ve výzkumné části je formou rozhovorů zjišťován přístup adoptivních rodičů k romství dítěte a postoj adoptovaných dětí ke svému romství. Cílem kvalitativního výzkumného šetření je odpovědět na otázku: Jakým způsobem budují adoptivní rodiče identitu romských dětí?

KLÍČOVÁ SLOVA

Adopce, romské dítě, identita, rodina

TITLE

Building identity of Romani children in adoptive families

ANNOTATION

This thesis refers to families who adopted a child of Romani origin. The main focus is to build an identity of Roma children in adoptive families. The theoretical part is divided into a few chapters. The first chapter is devoted to replacement family care, specifically adoption. In the second chapter, the reader will be introduced to Romani history and culture. The following two chapters are then dedicated to adoptive families – the motivation to accept adopted child, adaptation to a new situation, socialising of the child, creating identity, etc. The research part is written in the form of an interview and explains the position of adoptive parents to a Roma child and position of adopted children to their own Romani origin. The aim of a good research is to answer the question: Which way do adoptive parents develop identity of Roma children?

KEYWORDS

Adoption, Romani children, identity, family

Obsah

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	10
1.1 Adopce	10
1.1.1 Postup při zprostředkování adopce	14
1.2 Transrasová a transkulturní adopce.....	25
2 ROMOVÉ, ROMSTVÍ A ROMSKÁ KULTURA.....	27
2.1 Historie	27
2.2 Členění romského etnika	29
2.3 Romská kultura, romipen.....	30
3 NÁHRADNÍ RODINA S DÍTĚTEM ROMSKÉHO ETNIKA.....	36
3.1 Motivace náhradních rodičů přijmout biologicky cizí dítě.....	36
3.2 Adopce a romství jako stigma	38
3.3 Adaptace rodiny po přijetí dítěte	39
3.4 Přístup k otázce původu dítěte	41
4 DÍTĚ ROMSKÉHO ETNIKA V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI	43
4.1 Socializace	43
4.2 Socializace dítěte v náhradní rodinné péči	45
4.2.1 Specifické faktory socializace dětí v náhradní rodinné péči.....	46
4.2.2 Průběh a cíle socializace v náhradní rodině	46
4.2.3 Adaptace dítěte v náhradní rodině	47
4.3 Budování identity	49
4.4 Budování identity v náhradní rodinné péči.....	50
PRAKTICKÁ ČÁST	60
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	60
5.1 Metodologický přístup	60
5.2 Cíl výzkumu a výzkumná otázka	60
5.3 Výběr vzorku	61
5.4 Metody získávání dat	63
5.5 Postup zpracování dat, analýza dat a jejich interpretace	63
5.6 Výzkumný vzorek	65
6 ANALÝZA ROZHOVORŮ	67

6.1 Motivace budoucích rodičů přijmout romské dítě	67
6.2 Reakce okolí	68
6.3 Odborná příprava a informovanost o problematice identity.....	69
6.4 Minulost dítěte.....	70
6.5 Přístup adoptivních rodičů k romství dítěte.....	71
6.6 Postoj dětí ke svému romství	73
6.7 Závěr výzkumu	74
ZÁVĚR	79
POUŽITÉ ZDROJE	81
SEZNAM PŘÍLOH.....	89
PŘÍLOHY.....	90

ÚVOD

V oblasti náhradní rodinné péče bylo napsáno již mnoho publikací. U nás se nejvíce danou problematikou zabýval dětský psycholog Zdeněk Matějček. Publikace o Romech, romské historii a kultuře také nejsou výjimkou. V rámci psychologie osobnosti se dozvíme také mnoho o identitě a jejím budování. Otázka identity romské menšiny u nás také není opomíjena. Věnuje se jí například Petr Bakalář v knize *Psychologie Romů* (2004), Vladimír Smékal v knize *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit* (2003) a mnoho dalších. Avšak pokud tyto tři oblasti propojíme do tématu Budování identity romských dětí v adoptivních rodinách, mnoho toho napsáno není.

Výzkumů zaměřených na náhradní rodinnou péči nalezneme mnoho. Jde o výzkumy kvantitativní i kvalitativní. Problémem však je využívání rozdílných metod zkoumání, rozdílný rozsah a hloubka výzkumů, historický kontext zkoumání a nejednotnost v terminologii. Zmíněné faktory vedou k obtížné orientaci a nemožnosti jednotlivé práce porovnat. Výsledky studií mohou být i protichůdné (Sychrová, 2015).

Jako velmi přínosnou pro mou práci vidím publikaci a výzkum Petry Šanderové *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce* (2011). Kromě hledání motivace a preferencí u žadatelů o náhradní rodinnou péči se v jednotlivých kazuistikách dotýká budování identity adoptovaných dětí. Z těchto kazuistik vyplývá, že jen polovina adoptivních rodičů rozvíjí u svých dětí povědomí o jejich romství.

Jistým přínosem jsou také publikace Martiny Vančákové (*Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*, 2011; *Romské dítě v náhradní rodině*, 2008), které mají za úkol seznámit žadatele o náhradní rodinnou péči s danou problematikou – na co se mají připravit, jak dané situace řešit atd. To samé platí také o publikaci Jeronýma Klimeše *Budování identity dítěte* z roku 2008.

Sama Vančáková ve své publikaci *Romské dítě v náhradní rodině* píše: „*Bohužel, dosud nám stále chybí kvalitní a rozsáhlý výzkum, který by vyvrátil či potvrdil naše představy o výchově romských dětí v náhradní rodinné péči. Byly provedeny některé dílčí výzkumy, které srovnávaly výchovu romských a neromských dětí v NRP. Žádný z nich nepodal prokazatelný výsledek, že by výchova romských dětí v náhradních rodinách byla významně obtížnější než výchova dětí neromských*“ (Vančáková, 2008, s. 5). Od té doby se bohužel téměř nic nezměnilo.

K dané problematice jsem dohledala také jednu diplomovou práci. V diplomové práci *Romské dítě v náhradní rodinné péči* se autorka věnuje převážně tomu, jaký je cíl projektu *Naše romské dítě*, jaká je motivace náhradních rodičů (adoptivních i pěstounů) pro přijetí romského dítěte a z části se také zajímá o identitu dětí. V oblasti týkající se identity dětí se věnuje otázkám

„Je nutné řešit jiný etnický původ dítěte ve vztahu ke správnému budování jejich pevně ukotvené identity? Jak pomáhají dětem ve vytváření jejich romsko-majoritní identity? Mluví s dětmi o jejich romském/poloromském původu? Připravují se na otázky dětí týkající se jejich odlišného vzhledu? Připravují děti na možné negativní reakce okolí?“ (Dvořáková, 2009, s. 36)

Osobně se budu ve své práci věnovat přístupu adoptivních rodičů k romství jejich dětí. Jakým způsobem k romství přistupují, podporují ho? Považují odlišnost svého dítěte za překážku v budování identity? Řídí se radami uvedenými v odborné literatuře, která je dané problematice věnována, nebo mají na věc jiný názor?

Kromě přístupu adoptivních rodičů bych ráda znala také postoj samotných romských dětí. Jak vnímají svůj etnický původ? Je pro ně romství důležité?

Uvědomuji si, že jde o citlivé a velmi osobní téma. Žádná rodina nechce, aby jim kdokoliv narušoval soukromí. I přesto doufám, že se najdou adoptivní rodiče, kteří o svém životě s přijatým romským dítětem budou ochotni otevřeně hovořit.

TEORETICKÁ ČÁST

1 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

„Náhradní rodinná péče¹ je forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno náhradními rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině“ (Matějček, 1999. s. 31). Náš právní systém zná dvě, resp. tři, formy náhradní rodinné péče – osvojení a pěstounskou péči (pěstounskou péči na přechodnou dobu a pěstounskou péči).

„Ze sociálně-právního hlediska je základním faktorem indikace náhradní rodinné péče neexistence, rozbití či přerušení vztahu k vlastním rodičům. To dává předpoklad, že v době umístění do této péče se dítě nemůže do své rodiny vrátit“ (Jedlička, 2015, s. 391).

Náhradní rodinná péče je poskytována dětem, o které se jejich biologická rodina nemůže, neumí nebo nechce starat. Jen 2 % dětí jsou opravdu sirotci. V těchto případech se o dítě většinou postarají příbuzní. V některých případech se jedná o krátkodobou péči např. v případě vážného onemocnění a hospitalizace nebo při výkonu trestu odnětí svobody osamělého rodiče. V mnoha případech je však nutné nahradit péči biologického rodiče dlouhodobě, resp. trvale (Novotný, 2014; Jedlička, 2015).

„Avšak ani trvalá nemožnost či neschopnost osobní péče o dítě neznamena automaticky, že na místo biologického rodiče může nastoupit jiný člověk v celém rozsahu práv a povinností rodiče. ... Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od svých rodičů odloučeny proti jejich vůli pouze a výhradně rozhodnutím soudu na základě zákona“ (Novotný, 2014, s. 112).

1.1 Adopce

Adopce neboli osvojení, je jednou z forem náhradní rodinné péče, která je často (zcela nesprávně) spojována s pěstounskou péčí. Z pohledu zákona, je však osvojení považováno za velmi specifickou formu náhradní rodinné péče. V novém občanském zákoníku č. 89/2012 Sb. je osvojení zařazeno do části druhé „Rodinné právo“, hlavy II „Příbuzenství a švagrovství“, dílu 2 „Poměry mezi rodiči a dítětem“. Zatímco ostatní formy náhradní rodinné péče řeší hlava III. (Novotný, 2014).

---

¹ V roce 2015 bylo do zařízení pro děti do 3 let věku přijato 1666 dětí - 1212 (73%) se souhlasem rodičů, 361 (22%) na základě předběžného opatření a 93(6%) na základě nařízení ústavní výchovy. V 567 šlo o zdravotní důvody, v 531 případech o zdravotně sociální důvody a v 568 případech o sociální případy. Z těchto zařízení přešlo 1057 do péče vlastní rodiny, **do náhradní rodinné péče 382 (23%)**, do dětského domova 158 (9%), do domova pro osoby s postižením 13 (1%) a jinam odešlo 56 (3%) dětí (ÚZIS ČR, 2016)

Gabriel a Novák (2008) považují adopci za „nejvyšší možnou“ formu náhradní rodinné péče.

Z pohledu nového občanského zákoníku č.89/2012 Sb. není úkolem osvojení pouze zajištění péče, jde o vznik trvalého a plnohodnotného vztahu rodič – dítě, stejně jako při narození. Osvojitel získává osvojením dítěte všechna práva a povinnosti biologických rodičů. Stejně tak obráceně, dítě má vůči osvojitelům, všechna práva a povinnosti jako by byli jeho biologickými rodiči. Zároveň se vytváří příbuzenské vztahy i s ostatními členy širší rodiny, např. sourozenectví vůči biologickým dětem osvojitele. Vztah dítěte k biologickým rodičům osvojením zaniká. Ze zákona není možné osvojit příbuzného v přímé linii nebo sourozence.

Z pohledu zákona se tedy osvojené dítě stává dítětem vlastním. Z tohoto důvodu nevzniká osvojitelským rodinám žádná specifická podpora od státu, jak je tomu u pěstounské péče. Osvojitelské rodiny mohou využít podpory jako jakákoliv jiná rodina např. rodičovský příspěvek, příspěvek na dítě, příspěvek na bydlení (Kepková, 2009).

Dříve zákon o rodině rozlišoval dva typy osvojení – zrušitelné a nezrušitelné. Současná právní úprava se od této dvojkolejnosti osvojení odklonila a umožňuje osvojení zrušit pouze do tří let od rozhodnutí o osvojení. Po uplynutí tříleté lhůty již osvojení zrušit nelze, ani ze závažných důvodů (např. při výchovných problémech nebo rozpadu vztahu osvojitelů). Tím je posílena právní jistota osvojence a samotný význam osvojení, tedy vytvoření stejně stabilní vazby, která vzniká při narození dítěte (Novotný, 2014; Králíčková, 2009).

Novotný (2014) rozlišuje osvojení přímé a nepřímé. „*Jako přímé osvojení (také označované jako otevřená adopce) se označuje situace, kdy do adopčního procesu nevstupuje zprostředkovatel, ale sami rodiče nebo jiní zákonní zástupci dítěte. Oproti tomu nepřímé osvojení je zajišťováno zprostředkovaně*“ (Novotný, 2014, s. 114). V České republice je preferováno osvojení nepřímé. Ze zákona může osvojení zprostředkovat pouze orgán sociálně-právní ochrany dětí, který vyhledává pro dítě vhodné žadatele ve své evidenci. Přímá adopce je tedy možná jen v případě, že se biologičtí rodiče a budoucí osvojitelé znají a dají souhlas s osvojením pro konkrétní osobu.

Nový občanský zákoník § 799 uvádí, že osvojitelem se může stát pouze zletilá a svéprávná osoba, zaručuje-li svými osobními vlastnostmi a způsobem života, jakož i důvody a pohnutkami, které jí vedou k osvojení, že bude pro osvojované dítě dobrým rodičem.

Stejně jako před přijetím nového občanského zákoníku se v současné době preferují osvojitelé – manželé. Osvojitelem se ovšem může ve výjimečných případech stát i jednotlivec. Zákon svým způsobem stanovuje také věk osvojitelů. Věkový rozdíl mezi dítětem a osvojitelem by neměl být menší než šestnáct let. Maximální věkový rozdíl nebo horní věková hranice pro

možnost stát se osvojitelem nejsou v zákoně uvedeny. Zákon také stanovuje, že zdravotní stav osvojitele nesmí ve značné míře omezovat péči o dítě. Jedná se převážně o psychiatrická onemocnění, která by se neslučovala s rodičovskou úlohou (Novotný, 2014; Gabriel, Novák, 2008).

Podle občanského zákoníku lze osvojit nezletilé dítě, které je tzv. právně volné. Jednou z možností, jak toho docílit, je písemný souhlas biologických rodičů s osvojením. Tento souhlas může být matkou udělen až po uplynutí 6 týdnů od narození dítěte. Otec dítěte může tento souhlas učinit kdykoliv po narození dítěte. Souhlas s osvojením je udělován písemně před orgánem sociálně-právní ochrany dětí a následně potvrzen před osudem. Většinou se jedná o udělení souhlasu s osvojením k neurčitým žadatelům. V tomto případě provádí výběr vhodných osvojitelů příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí. Rodiče však mohou vyslovit také souhlas pro konkrétní osoby, kterým má být dítě svěřeno.

„Pokud nedojde k osvojení dítěte do šesti let od vyslovení souhlasu s osvojením, pozbývá souhlas ze zákona účinnost. U souhlasu daného adresně pro konkrétní osvojitele platí, že při převzetí nebo zamítnutí návrhu, pozbývá souhlas účinnosti také“ (Novotný, 2014, s. 123). Vzhledem k tomu, že rozhodnutí vzdát se dítěte a přenechat ho k adopci zásadně ovlivní život rodiče i dítěte, není podle autora možné, aby tento souhlas učinil někdo jiný, než sám biologický rodič dítěte (i v případě nezletilých rodičů, či rodičů s omezenou svéprávností).

Zákon, konkrétně občanský zákoník, myslí také na situace, kdy nelze souhlas rodičů z různých důvodů získat a vymezuje okruhy případů, kdy není souhlas s osvojením potřeba. Jedná se o situace, kdy není známo místo pobytu rodičů, biologičtí rodiče dítěte nejsou schopni z důvodu duševní poruchy nebo postižení chápat důsledky svého jednání nebo pokud byli soudem zbaveni rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas s osvojením.

V poslední zmíněné situaci, je důležitý tzv. zjevný nezáměr. Nový občanský zákoník v § 819 a § 820 říká, že: *Rodič zjevně nemá o dítě zájem, neprojevuje-li soustavně o dítě opravdový zájem, a tím trvale zaviněně porušuje své povinnosti rodiče. ... Má se za to, že nezáměr rodiče o dítě je zjevný, trvá-li alespoň tři měsíce od posledního projeveného opravdového zájmu. Nelze-li však v chování rodiče spatřovat hrubé porušování jeho povinností, je třeba, aby byl orgánem sociálně-právní ochrany dětí poučen o možných důsledcích svého chování a aby od takového poučení uplynuly alespoň tři měsíce. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je povinen poskytnout rodiči nejpozději po tomto poučení poradenství a pomoc za podmínek stanovených jiným právním předpisem.*

Zvážení toho, co je a co již není projevem zjevného zájmu o dítě, přísluší soudu. Soud přihlíží ke snaze a možnostem rodičů, k jejich sociálním poměrům, inteligenci a schopnostem

jejich sociální orientace. Vždy hodnotí konkrétní situaci konkrétních rodičů a jejich vztah ke konkrétnímu dítěti. Neexistuje žádná šablona, podle které by soud rozhodoval. Také doba delší šesti měsíců, po kterou rodič o dítě neprojevil zjevný zájem je pouze podpurným vodítkem (Novotný, 2014; Gabriel, Novák, 2008).

Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 13. dubna 2010 II. ÚS 485/10 hovoří o tom, že *„vzhledem ke komplikovanosti mezilidských vztahů a v úvahu přicházejících krizových situací, není možno paušálně stanovit lhůtu rodiči k zahájení řádného výkonu jeho rodičovských práv, když ta má charakter spíše podpurný, nýbrž je třeba pečlivě a citlivě hodnotit jeho chování a případné důvody neprojevení zájmu, zvažovat různá v úvahu přicházející opatření, přičemž adopce (zbavení rodičovské odpovědnosti) je prostředkem nejkrajnějším.“*

Po podepsání souhlasu s osvojením rodiči, nebo soudním rozhodnutím o zbavení rodičů práva dát souhlas s osvojením, je možné předat dítě do péče vhodných žadatelů o osvojení.

„Typickým dítětem přicházejícím do veřejné péče je nyní dítě z rodiny, která svou funkci neplní, z rodiny asociální, rozvrácení, alkoholické, zatížené psychopatologií, takže hereditární pozadí takového dítěte a jeho vývojová prognóza jsou zpravidla více než problematické. Docházíme pak k zjištění, že máme celkově méně dětí pro adopci volných, a z těch že jen určité procento je pro adopci skutečně vhodných“ (Matějček, 1999, s. 43).

Osobně se domnívám, že vhodné k adopci jsou všechny děti. Bohužel některé mají z pohledu žadatelů mnohem menší šanci na umístění do rodiny např. děti vyššího věku, děti s postižením nebo děti jiného etnika. Šanderová (2011) hovoří o tzv. obtížně umístitelných dětech. Jedním z důvodů mohou být očekávání a obavy žadatelů o osvojení.

Velká část žadatelů o zprostředkování osvojení si přeje dítě zdravé, v kojeneckém či batolecím věku a majoritního původu (Šanderová, 2011; Novotný, 2014).

Podle Králíčkové (2009, s.35) by dítě *„nemělo být pojímáno, ani jde-li o řízení o osvojení, jako pasivní subjekt bez práv na informace a bez práv na vyjádření se k věci, které se ho bezprostředně dotýkají“*.

Podle nového občanského zákoníku je kromě souhlasu rodičů potřeba také souhlas osvojovaného dítěte. Před tímto vyjádřením soud poučí dítě o účelu, obsahu a důsledcích, které udělení souhlasu s osvojením má. Souhlas s osvojením je u dětí starších dvanácti let vyžadován vždy (výjimku tvoří děti, které nejsou schopny posoudit důsledky svého rozhodnutí a případy, kdy by bylo vyžadování osobního souhlasu dítěte v rozporu s jeho zájmy). Dítě může svůj souhlas odvolat kdykoliv v průběhu procesu, a to až do rozhodnutí soudu o osvojení. V případě, kdy jsou děti mladší dvanácti let, vysloví jejich jménem souhlas opatrovník určený soudem.

Nejčastěji jím bývá orgán sociálně-právní ochrany dětí. Soud by měl i v tomto případě, tedy při souhlasu opatrovníka, zjistit názor samotného dítěte (Novotný, 2014).

Podle Svobody (2014) má dítě starší dvanácti let také právo podat návrh na zrušení osvojení.

Osvojení bývá zahaleno tajemstvím a anonymitou. Anonymita osvojení je velmi problematická. V první řadě popírá právo dítěte znát své rodiče a svůj původ a právo na informace k jakékoli věci v jeho životě, která jsou zaručena Úmluvou o právech dítěte (Králičková, 2009, Novotný, 2014).

Mnohem závažnějším problémem je anonymita v souvislosti s budováním identity dítěte. V případě že osvojitelé skutečnost osvojení před dítětem tají a v pozdější době se toto rodinné tajemství prozradí, je identita dítěte otřesena. Dítě najednou neví „čí je?“ a „kdo je?“. Z tohoto důvodu je pro budování identity dítěte velmi důležité, aby s informací o osvojení „přirozeně“ vyrůstalo a mohlo samo v sobě tento fakt zpracovat a zapracovat do své identity. Současným trendem je anonymitu osvojení potlačovat (Novotný, 2014).

Před přijetím nového občanského zákoníku neměli osvojitelé ze zákona povinnost informovat dítě o tom, že je osvojené. V současné době osvojitelé tuto povinnost mají. Občanský zákoník § 836 přímo říká: *Osvojitel je povinen informovat osvojence o skutečnosti osvojení, jakmile se to bude jevit vhodným, nejpozději však do zahájení školní docházky.* Neurčuje však žádnou sankci či pokutu za nedodržení této povinnosti.

Soud však ve výjimečných případech, je-li to v zájmu dítěte, může rozhodnout o tom, že osvojení má být utajeno. A to jak před biologickými rodiči dítěte, tak před dítětem samým (Králičková, 2009).

„Znamená to, že původní rodina se nedozví, kdo osvojil jejich dítě, kde bydlí, jak se nyní dítě jmenuje a podobně. Obdobně lze požádat o utajení pokrevního rodiče a jeho souhlasu k osvojení. Ty však v případě ohrožení života nebo zdraví dítěte mohou být na základě rozhodnutí soudu odtajněny“ (Novotný, 2014, s. 129).

1.1.1 Postup při zprostředkování adopce

Celý proces zprostředkování osvojení oficiálně začíná podáním žádosti. Tento krok by však měl následovat až po delší a zralé úvaze žadatelů o jejich schopnostech a připravenosti tuto specifickou rodičovskou roli vykonávat. Mimo jiné jde také o smíření s faktem neplodnosti a nemožností mít vlastní potomky. Toto smíření se s realitou je velmi důležité pro plné přijetí biologicky cizího dítěte (Gabriel, Novák, 2008).

Gabriel a Novák (2008, s. 73,74) předkládají několik výroků, na které by si měli žadatelé o zprostředkování osvojení souhlasně odpovědět:

- *„Jsem si jist, že chci mít dítě v NRP.*
- *Mám základní právní informace o tom, co znamená ta forma NRP, o kterou usiluji.*
- *Hodlám dítěti věnovat většinu svého času.*
- *Nemám pro příštích několik let jiné časově mimořádně náročný životní cíl, který mne hodně láká (např. dálkové studium, rozjezd podnikání, cestování, hledání práce v cizině).*
- *Jsem fit – cítím se fyzicky a psychicky schopen postarat se o dítě spíše několik let po jeho zletilosti než pouze do 18let.*
- *Přijmout dítě do NRP je mé vlastní rozhodnutí. Není to jen snaha vyhovět, maskující osobní nechuť k takovému kroku.*
- *Mám na to patřičné zázemí. Tj. mám s dítětem kde bydlet, mám základní materiální podmínky včetně alespoň malé finanční rezervy. Je někdo, kdo mne v péči o dítě zastoupí, pokud se mi nečekaně zanítí slepé střevo a budu muset pár dní pobýt v nemocnici.*
- *Nelpím na svém dosavadním životním stylu, na zaběhnutém pořádku doma, snesu určitou míru nepořádku.*
- *V mém okolí není nikdo, na kom mi skutečně hodně záleží a kdo by mému rozhodnutí zároveň nepřál.*
- *Zcela jednoznačně souhlasím s výrokem: „Není podstatné, jaké bude mít dítě vzdělání. Podstatné je, aby z něj vyrostl dobrý člověk“*
- *Udělám vše proto, aby z dítěte vyrostl dobrý člověk, ale snesu i zklamání. Můj život neskončí, pokud tomu tak nebude.*
- *Jsem si jednoznačně jist, že svoji touhu po dítěti nemohu uspokojit jinak než rodičovstvím či pěstounstvím. Jsem si jist, že nestačí zůstat bez dětí a dejme tomu pracovat v dětském domově, být pediatr, učitel, sestra v jeslích, vedoucí Junáka, hodný strýc (teta) dětí sourozenců atd.*
- *Nesouhlasím s výrokem typu „škoda každé rány, která padne vedle“, „metla vyhánila děti z pekla“, „mne rodiče řezali řetězem, já budu své děti bít řemenem“, „dítě si musí pochvalu a samozřejmě i lásku rodičů především a sloužit.“*
- *V mém trestním rejstříku není záznam o trestu za čin, který ohrožuje děti.*

- *Prokazatelně nemám žádné sociální problémy spojené s konzumací drog včetně alkoholu.*
- *Nejsem pedofil*
- *“Ve svých dětech jsme zranitelní...“, tuhle pravda po čertech dobře uměly využívat všechny totalitní režimy. Není něco nebo někdo, kdo by mohl nám s dítětem výrazně škodit.*
- *Jsem dítěti schopen říci, že některé děti se nenarodí svým tatínkům a maminkám, ale to vůbec nic nemění na tom, že se mají moc rádi.*
- *Je mi jasné, proč je předchozí výrok vhodný a z hlediska omezení rizik ohrožujících harmonický rozvoj dítěte důležitý. Zároveň mi je jasné, jak velký je rozdíl mezi předchozí citací a výrokem: „Nejsme tvoji rodiče“.*
- *Na dítě se těším.*
- *Přes všechno předchozí si již nyní umím představit budoucí hodnotný a naplněný život i bez dítěte. Jsem přesvědčen, že dnem, kdy se mohou dozvědět, že zřejmě napořád zůstanu bez dětí, se můj život nezhroutí.“*

V případě nějakých nejasností či otázek v oblasti náhradní rodinné péče se žadatelé mohou obrátit na samotný Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD), nebo využít brožury a průvodce, které vydává např. Středisko náhradní rodinné péče. V těchto průvodcích naleznou informace o tom, jak probíhají jednotlivé kroky zprostředkování (podání žádosti, psychologické vyšetření, odborné přípravy, soud), a co vše je potřeba zařídit a absolvovat.

V současné době je zprostředkování osvojení možné pouze státem, jiné organizace k tomuto úkonu nemají pravomoci. Pokud jsou tedy žadatelé přesvědčeni o svém úmyslu osvojit si dítě, musí absolvovat celý úřední proces. Prvním krokem je návštěva na obecním/městském úřadu s rozšířenou působností (v Praze na Magistrátu), konkrétně OSPOD. Zde jim bude přidělena sociální pracovnice, která se náhradní rodinnou péčí zabývá a bude je provázet celým procesem zprostředkování, až do soudního rozhodnutí o osvojení dítěte. V rámci této návštěvy provede sociální pracovnice s žadateli úvodní seznamovací a informační pohovor, během kterého se bude věnovat také motivaci žadatelů a jejich představám o dítěti, které by mělo být svěřeno do jejich péče. Poté žadatelům předá všechny formuláře potřebné k vyřízení žádosti o zprostředkování osvojení (Zezulová, 2012; Novotný, 2014).

Dle zákona č. 359/1999 Sb. § 21 musí spisová dokumentace žadatelů obsahovat:

- žádost, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje, jimiž jsou jméno, popřípadě jména, příjmení, datum narození a místo trvalého pobytu;
- doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o nepřetržitém přechodném pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky; jde-li o občana Evropské unie, je možné po žadateli požadovat rovněž předložení jiného dokladu, na základě kterého lze prokázat, že se tento žadatel zdržuje nepřetržitě na území České republiky nejméně po dobu 365 dnů, nejde-li o cizince, kterému vyplývá nárok na sociální výhody z přímo použitelného předpisu Evropské unie;
- opis z evidence Rejstříku trestů vyžádaný obecním úřadem obce s rozšířenou působností; žádost o vydání opisu z evidence Rejstříku trestů a opis z evidence Rejstříku trestů se předávají v elektronické podobě, a to způsobem umožňujícím dálkový přístup;
- doklad obdobný opisu z evidence Rejstříku trestů vydaný ve státech, ve kterých se žadatel zdržoval nepřetržitě déle než 3 měsíce v době od dovršení patnáctého roku věku do podání žádosti; ustanovení § 27 odst. 3 se použije obdobně;
- zprávu o zdravotním stavu předloženou žadatelem;
- údaje o ekonomických a sociálních poměrech;
- písemné vyjádření žadatele, zda:
  1. souhlasí s tím, aby po uplynutí lhůty uvedené v § 22 odst. 8 písm. b) byl zařazen také do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny,
  2. žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny;
- písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany zprostředkující osvojení nebo pěstounskou péči je oprávněn
  1. zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí,
  2. kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci;
- písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny;
- stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče;

- *vyjádření obecního úřadu, krajského úřadu, pověřené osoby nebo obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který není příslušný k vedení spisové dokumentace o žadateli, pokud s nimi žadatel uzavřel dohodu o výkonu pěstounské péče, protože již má svěřeno dítě do pěstounské péče.*

Součástí spisové dokumentace je také zpráva o sociálních poměrech. Tuto zprávu zpracovává sociální pracovnice obecního/městského úřadu s rozšířenou působností. Zpráva o sociálních poměrech je chápána jako podrobná anamnéza žadatelů s informacemi o jejich bytových a sociálních podmínkách a zhodnocením jejich předpokladů pro výkon náhradní rodinné péče. V ideálním případě by měla kromě samotného popisu bytové a sociální situace obsahovat také názor sociální pracovnice o kvalitě a stabilitě vztahu mezi žadateli, výchovné postoje žadatelů a jejich nároky na dítě apod. V okamžiku, kdy sociální pracovnice na obecním/městském úřadě s rozšířenou působností shromáždí všechny potřebné náležitosti spisové dokumentace, postoupí spis krajskému úřadu (v Praze Magistrátu). K tomuto kroku dochází přibližně po 2–3 měsících od podání žádosti (Gabriel, Novák, 2008).

Po předání spisové dokumentace krajskému úřadu, zajistí tento úřad posudek zdravotního stavu žadatelů u posudkového lékaře a také zajistí absolvování povinné odborné přípravy pro žadatele o zprostředkování osvojení.

„Zajištěním přípravných kurzů pro budoucí náhradní rodiče jsou pověřeny dle zákona č.359/1999 SB., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění, krajské úřady, které mohou realizací těchto kurzů pověřit i jiné organizace s patřičnou akreditací“ (Vávrová, 2012, s. 9).

Odborná příprava žadatelů o zprostředkování osvojení je povinná od roku 2006, a to v rozsahu 48 hodin. Avšak až od roku 2012, kdy byla vydána Vyhláška č. 473, neexistovalo žádné pravidlo, jak má tato příprava probíhat a jakým tématům se má věnovat. V roce 2009 bylo sice vydáno metodické doporučení MPSV č.7/2009, to však nebylo pro krajské úřady pořádající tyto přípravy nijak závazné. V každém kraji tak odborná příprava probíhala odlišně a v jiné kvalitě (Sychrová, 2015; Hofrová, Rotreklová, 2009).

Podle výše zmíněného metodického doporučení MPSV č. 7/2009 je zhodnocení povinné přípravy žadatelů součástí odborného posouzení pro účely zprostředkování osvojení. Příprava by měla vedle získání informací o žadatelích a jejich chování, díky kterým bude možné vyhodnotit vhodnost žadatelů ve vztahu k možnému přijetí dítěte, poskytnout žadatelům dostatek informací o náhradní rodinné péči a jejich specifikách a umožnit jim utvořit si konkrétní představu o budoucím fungování rodiny. Po úvodním setkání, kdy jsou žadatelé seznámeni s cíli a strukturou příprav, následuje jednodenní setkání zaměřené na informace o formách náhradní rodinné péče a právních aspektech s nimi spojených, o psychologii

a specifikách dítěte v náhradní rodinné péči, zároveň je věnován prostor k vyjádření očekávání, obav a motivace samotných žadatelů o osvojení. Žadatelé by měli být také seznámeni se současným stavem náhradní rodinné péči v jejich kraji. Následují vícedenní přípravy žadatelů, které jsou zaměřeny více na interakci a zážitkové techniky. V rámci vícedenních přípravných pobytů jsou rozebírána následující témata, a to ve všech rovinách – sociální, psychologické i zdravotnické:

- charakteristika dětí v náhradní rodinné péči,
- specifika péče o děti v náhradní rodinné péči,
- péče o děti se speciálními potřebami (chronické či závažné onemocnění, poruchy chování),
- zátěž v biologické rodině (závislost, onemocnění, sociální vyloučení),
- sociálně-právní témata náhradní rodinné péče,
- zprostředkování NRP, soudní jednání,
- psychologie dětí v náhradní rodinné péči (vývojová psychologie, identita dítěte),
- prožívání dětí (deprivace a její důsledky),
- role náhradního rodiče v životě dítěte,
- biologická rodina dítěte v náhradní rodinné péči (význam udržení pozitivního obrazu),
- řešení krizových situací,
- vlastní děti a rodina žadatelů,
- práce s historií dítěte,
- péče o etnicky odlišné děti,
- péče o sourozenecké skupiny,
- péče o dospívající děti,
- ochota spolupracovat a vyhledat odbornou pomoc.

Vyhláška č. 473/2012 § 3 udává tyto povinné tematické okruhy:

- sebezpoznání fyzických osob vhodných stát se osvojitelem nebo pěstounem, jejich rodinného systému a sociálních kontaktů,
- poznání a naplňování práv a potřeb dítěte v náhradní rodinné péči,
- osvojení si spolupráce s dalšími odborníky,

- komunikace s dítětem a přístup k dítěti s vědomím jeho důstojnosti a lidských hodnot,
- rozvoj schopností a zájmů dítěte,
- uspokojení citových, vývojových, sociálních a vzdělávacích potřeb dítěte a péče o zdraví dítěte,
- styk dítěte v náhradní rodinné péči s rodiči a dalšími osobami blízkými,
- práce s dětmi žijícími v rodině žadatele.

Vyhláška č. 473/2012 dále rozlišuje dvě formy odborné přípravy – individuální a skupinovou. V rámci individuální přípravy, která spočívá zejména v sebezpoznání žadatelů, musí být kladen důraz na oblast motivace k náhradní rodinné péči, fungování rodinného systému, mapování sociálních kontaktů a očekávání od dítěte svěřeného do péče. Následuje příprava skupinová, která spočívá zejména v osvojení si znalostí a dovedností v oblasti náhradní rodinné péče a související právní úpravy, vývoje a potřeb dítěte včetně specifických potřeb dítěte v náhradní rodinné péči, práv dítěte včetně práv dítěte v náhradní rodinné péči a práva dítěte na udržování a rozvoj rodinných vazeb, podpory dítěte při uplatňování jeho práva vyjádřit svůj názor a účastnit se rozhodování, která se ho týkají a práv a povinností rodičů dítěte a osvojitelů.

Cílem odborné přípravy je připravit budoucí osvojitele na svou roli náhradního rodiče, naučit je zvládat různé situace, které mohou po příchodu dítěte do rodiny nastat. Měla by sloužit také k tomu, aby si žadatelé dokázali zodpovědět některé otázky spojené s adopcí. Je jasné, že žádná příprava nemůže budoucí osvojitele připravit na to jedno konkrétní dítě a všechny problémové situace. Dává však možnost připravit se v co možná největší míře na co nejvíce možných situací a problémů, které mohou nastat. K tomu by mělo sloužit mimo jiné i setkání s rodinami, které už dítě v náhradní rodinné péči mají. Toto setkávání je však spíše otázkou dobrovolné aktivity žadatelů, a je nad rámec povinné odborné přípravy. (Zezulová, 2012)

Stále častěji se v rámci odborné přípravy naráží na otázku výchovy etnický odlišných dětí, převážně romských. Z pohledu pracovnice organizace Dobrá rodina je však tato problematika stále řešena v malé míře a povrchně. Upozorňuje však na skutečnost, že doba odborné přípravy ani neumožňuje lektorům, aby se problematikou výchovy romských dětí zabývali více do hloubky. Je tedy na rodičích, jak se k této problematice postaví, a jestli budou po informacích pátrat sami. Dodává, že jejich organizace se snaží osvojitelům v tomto ohledu pomáhat a nabízí jim doprovázení, zajišťuje vzdělávací kurzy, odbornou pomoc, poradenské služby.

Další mezerou v odborné přípravě je fakt, že se nezaměřuje na ostatní členy rodiny, např. prarodiče, kteří hrají v životě dítěte také významnou roli. Zákon č. 359/1999 Sb. § 11 hovoří pouze o přípravě dětí, které již v rodině žijí: *příprava dětí se provádí přiměřeně vzhledem k jejich věku, rozumové vyspělosti a v nezbytném rozsahu.*

Bohužel zákon již nemyslí na vzdělávání osvojitelů po přijetí dítěte do rodiny. Z pohledu zákona jsou osvojitelé vnímáni jako „biologičtí“ rodiče. Toto vzdělávání je stejně jako pro ostatní rodiče zcela dobrovolné. Souhlasím se Sychrovou (2015), že se adoptivní rodiče potýkají s mnoha identickými problémy, které při výchově zažívají pěstouni. A měli by mít proto stejnou možnost zvýšit si své znalosti a dovednosti v dané problematice.

Po úspěšném absolvování odborné přípravy následuje psychologické vyšetření žadatelů. K tomuto vyšetření jsou žadatelé pozváni většinou po 2–3 měsících poté, co krajský úřad obdrží jejich spisovou dokumentaci, tedy přibližně po 6 měsících od podání žádosti. Toto vyšetření slouží k posouzení vhodnosti žadatelů a jejich předpokladů pro přijetí dítěte se specifickými potřebami. Kromě toho by se mělo psychologické vyšetření zaměřovat také na zhodnocení toho, pro které dítě z hlediska jeho charakteristik, nároků a potřeb jsou konkrétní žadatelé nejvhodnější (Gabriel, Novák, 2008).

Vzhledem k náročnosti a důležitosti psychologického vyšetření by podle Gabriela a Nováka (2008) mělo komplexní vyšetření trvat 8–10 hodin a mělo by být rozděleno do 3–4 částí. Psycholog by měl využívat jak metod klinických, tak i testových. Úvodní setkání s psychologem probíhá zpravidla ještě před odbornou přípravou a trvá přibližně 60-90 minut. Během tohoto rozhovoru dochází k vzájemnému seznámení, seznámení s obsahem a průběhem celého psychologického vyšetření a ujasnění představ žadatelů např. o charakteristikách požadovaného dítěte. Tématu charakteristik dítěte je v úvodním rozhovoru věnována větší část. Je dobré žadatele upozornit na možnost své požadavky na dítě změnit, a to kdykoliv v průběhu celého procesu. Představy o dítěti by měly být co nejpodrobnější, vykreslení v hrubých obrysech nestačí. Je důležité vědět, jestli jsou žadatelé ochotni přijmout dítě jiného etnika, tělesně či mentálně postižené, neslyšící či nevidomé, dítě nalezené či z utajovaného porodu, dítě drogově závislé matky, případně, jestli je v jejich možnostech přijmout sourozence. Žadatel by měl tedy specifikovat věk, pohlaví, etnickou příslušnost a zdravotní stav, které by preferoval. Cílem tohoto úvodního sezení je povzbudit žadatele, aby o svém záměru osvojit si dítě přemýšleli důkladněji a zodpovědněji, z různých úhlů pohledu a možných variant. Teprve po získání zprávy o průběhu a výsledcích odborní přípravy následuje část testová, která trvá 4–5 hodin a skládá se převážně z osobnostních dotazníků. Žadatelé rovněž vyplní tzv. Osobní

dotazník, který má osvětlit skutečnosti z dosavadního života, zkušenosti, názory a postoje. Žadatelé např. odpovídají na otázky týkající se jejich dětství, charakteristik jejich rodiny, sourozenců, zájmů, spokojenosti se svým zaměstnáním, partnerským životem (včetně sexuálního), ale také jsou pokládány otázky na vyrovnávání se s dosavadní bezdětností, na postoje rodičů a známých k jejich záměru osvojit si cizí dítě a na požadavky na dítě.

„V případě, kdy o zprostředkování náhradní rodinné péče usilují žadatelé, kteří již založili rodinu, ať již prostřednictvím dětí vlastních, nebo cestou realizace NRP, je třeba posoudit tuto rodinu jako celek“ (tamtéž, s. 102).

V případě, že žadatelé projdou odborným posouzením na krajském úřadě (odbornou přípravou a psychologickým vyšetřením), jsou zařazeni do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli. Žadatelé, kteří obdrželi rozhodnutí o nezařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli, se mohou do 15 dní od obdržení tohoto rozhodnutí odvolat k Ministerstvu práce a sociálních věcí (Zezulová, 2012).

Od chvíle kdy jsou žadatelé zařazeni do evidence, už nezbyvá žadatelům nic jiného než čekat. V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí žádná čekací doba na dítě určena není. Stejně tak žadatelé nemají zákonný nárok na to, že jim bude nějaké dítě svěřeno. Prvotním cílem náhradní rodinné péče není uspokojit přání žadatelů, ale najít pro dítě vhodné náhradní rodiče a zabezpečit tak jeho právo a potřebu vyrůstat v co nejkvalitnějším rodinném prostředí. Vše by mělo být děláno v zájmu dítěte². Proto se vybírají rodiče pro konkrétní dítě, nikoli dítě pro konkrétní rodiče (Gabriel, Novák, 2008; Novotný, 2014).

Gabriel a Novák (2008) upozorňují na to, že počty žadatelů o osvojení dlouhodobě převyšují počty dětí právně volných a vhodných pro osvojení. Téměř na každé dítě do jednoho roku věku, které je zdravé a našeho etnika připadá až stovka vhodných párů. V případě, kdy žadatelé žádají o zdravé dítě našeho etnika, tedy musí počítat s mnohem delší čekací dobou nežli v případech ostatních. Žadatelé, kteří jsou ochotni přijmout dítě s handicapem, ať už mentálním, tělesným či sociálním, mnohdy čekají kratší dobu a „předběhnout“ tak mnoho žadatelů, kteří jsou v evidenci delší dobu. Těmto žadatelům může být dítě nabídnuto už po pár týdnech. Platí pravidlo, že čím mají žadatelé větší nároky, tím je doba čekání na konkrétní dítě delší. Čekací doba na přidělení dítěte se odvíjí také od kraje, ve kterém jsou žadatelé zařazeni

---

² Přijetím Úmluvy o právech dítěte z roku 1989 (u nás publikovaná pod č. 104/1991 Sb.) se Česká republika zavázala uplatňovat zásadu ochrany zájmů dítěte: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnymi orgány.“ (Úmluva o právech dítěte, článek 3, odst.1)

v evidenci. V některých krajích je dlouhodobě menší počet žadatelů o zprostředkování osvojení. Avšak ani žadatelé v krajích s dlouhodobě vyšším počtem žadatelů, než je vhodných dětí, nemusí zoufat. V případě, že jim krajský úřad nezprostředkuje osvojení do 3 let od jejich zařazení do evidence, putuje kopie spisu na Úřad mezinárodněprávní ochrany dětí v Brně, který pro žadatele bude vyhledávat dítě v cizině.

V odborných kruzích je zastáván názor, že celkové čekání na dítě (od podání žádosti do jeho převzetí) by mělo trvat minimálně devět měsíců. Jde o dobu shodnou s těhotenstvím a běžnou přípravou na dítě. Na jedné straně je potřeba si zažít pocity nedočkavosti, radosti, naděje, ale na straně druhé i určitou nejistotu z nově přichozí role, přemýšlení o rodičovských kompetencích apod. (Gabriel, Novák, 2008).

Gabriel a Novák (2008) upozorňují na to, že dlouhé čekání budoucích osvojitelů neznamená, že by se s jejich žádostí nic nedělo. Poradní sbory (komise nejméně 5 odborníků) jednotlivých krajů vyhledávají nejvhodnější žadatele, pro to, které konkrétní dítě. Jednání poradních sborů předchází tzv. předvýběry, kdy sociální pracovníce ve spolupráci s psychologem vytipuje vhodné žadatele. V rámci tohoto předvýběru je velmi důležitá informace, jaké dítě jsou žadatelé ochotni přijmout (postižení dítěte, etnický původ atd.). „*Výsledkem předvýběru je návrh několika manželských párů, případně i samoživitelů, mezi kterými budou členové poradního sboru následně při jednání vybírat ty nejvhodnější*“ (tamtéž, s. 89). Tito vytipovaní žadatelé jsou následně představeni členům poradního sboru. Představeno je také dítě. V tomto směru je velmi důležité zdůraznit specifické potřeby dítěte, které mají vliv na jeho budoucí péči a náročnost pro nové rodiče. Tyto skutečnosti vedou často k zúžení počtu vhodných žadatelů. Poté, co jsou dítě a jednotliví žadatelé představeni, následuje diskuze a samotný výběr konkrétních žadatelů, kterým by mělo být dítě nabídnuto. Stanovisko poradního sboru je pro kraj jen doporučující, nikoliv závazné. Ve chvíli, kdy poradní sbor nalezne pro konkrétní dítě vhodné náhradní rodiče, kontaktuje sociální pracovníci na obci/měště s rozšířenou působností, která má na starosti spis žadatelů. V následujících dnech sociální pracovníce, nebo psycholog seznámí žadatele s důležitými a dostupnými informacemi, které se týkají dítěte. Žadatelům je ukázána také barevná fotografie dítěte.

V případě, že se žadatelé rozhodnou dané dítě přijmout je podle Gabriela a Nováka (2008) vhodné se s dítětem nejdříve osobně seznámit. Pro tento případ obdrží na krajském úřadě písemné potvrzení, tzv. oznámení o vhodnosti. Potřebná doba seznamování je velmi individuální, záleží na věku a minulosti dítěte. „*Obecně platí, že čím je dítě starší, tím častější návštěvy a delší doba seznamování před odchodem z ústavu do rodiny zpravidla potřebuje*“ (tamtéž, s. 95). Dítě do jednoho roku věku je možné do domácí péče převzít již

po několikahodinové návštěvě. Je však lepší, když žadatelka stráví s dítětem v zařízení alespoň jeden celý den, aby se seznámila s jeho denním režimem, v kterém bude sama pokračovat. U předškoláků a školáků je nutné návštěvy pravidelně opakovat, aby měli možnost se na příchod změn připravit. Během 30 dnů od obdržení oznámení o vhodnosti musí žadatelé v případě zájmu požádat o svěřeni dítěte do předadopční péče.

Tato „zkušební“ péče „*musí trvat dostatečně dlouho k tomu, aby bylo přesvědčivě zjištěno, že se mezi osvojitelem a dítětem vytvořil takový poměr (myšleno citový, ne právní), jaký je smyslem osvojení, tedy vztah rodiče a dítěte*“ (Novotný, 2014, s. 119-120). Občanský zákoník § 829 stanovuje jako minimální dobu předadopční péče šest měsíců. Horní hranice určena není.

„*O předání dítěte do předadopční péče rozhodne soud po provedení šetření ohledně vzájemné vhodnosti dítěte a osvojitele*“ (Novotný, 2014, s. 120). Budoucí osvojitelé mohou dítě do předadopční péče přijmout ihned poté, co biologičtí rodiče vysloví souhlas s osvojením. Teoreticky je možné předat dítě do předadopční péče budoucím osvojitelům rovnou z porodnice, a to v případě, že s tím oba biologičtí rodiče souhlasí, nebo pokud soud rozhodne, že k osvojení není souhlas rodičů potřeba. V okamžiku předání dítěte do předadopční péče jsou biologičtí rodiče informováni o této události orgánem sociálně-právní ochrany dětí. V rámci předadopční péče mají budoucí osvojitelé výhradní povinnost o dítě pečovat a chránit ho, ale nemůžou ho zastupovat v jiných záležitostech. Nový občanský zákoník umožňuje biologickým rodičům odvolat svůj souhlas s osvojením, a to do tří měsíců od jeho vyslovení. Navíc biologičtí rodiče mohou podat k soudu návrh, aby bylo dítě z předadopční péče vydáno zpět, protože je v zájmu dítěte, aby bylo se svými rodiči. To vzbuzuje u žadatelů o zprostředkování osvojení obavy a nejistotu. Může totiž nastat situace, že dítě svěřené již do jejich péče v rámci předadopční péče, bude opět navraceno biologickým rodičům, kteří se ho po čase opět zřeknou, následně bude tedy opět svěřeno do předadopční péče, a to vše se může opakovat tak dlouho, dokud to bude biologické rodiče „bavit“, nebo dokud soud nerozhodne o zbavení rodičovské odpovědnosti a o zbavení práva dát souhlas s osvojením (tamtéž).

Teprve po uplynutí této předadopční péče soud rozhodne o svěřeni dítěte do osvojení. Tímto rozhodnutím celý proces osvojení končí (Gabriel, Novák, 2008).

S novým občanským zákoníkem byl zaveden dohled nad úspěšností osvojení. Podle tvůrců nového občanského zákoníku se nemá jednat o sankční opatření, ale spíše o opatření podpůrné (Novotný, 2014).

Zákon rozlišuje „dohled nad úspěšností osvojení“ (§ 839 odst. 1 občanského zákoníku) a „dohled nad osvojitelem nebo osvojencem“ (§ 839 odst. 2 občanského zákoníku).

Zákon uvádí, že „odůvodňují-li to okolnosti případu“ může soud bez návrhu uložit na dobu nezbytně nutnou dohled. O konkrétní době, na jak dlouho lze dohled nařídít, zákon nehovoří, záleží tedy jen na rozhodnutí soudu. Dohled nad osvojitelem i osvojenci vykonává orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ten podává soudu zprávy o průběhu dohledu. Soud však na základě těchto informací nemůže, ani v případě potřeby, osvojení zrušit. A zákon také neukládá osvojiteli a osvojenci povinnost spolupracovat s orgánem sociálně-právní ochrany dětí (Svoboda, 2014; Novotný, 2014).

Podle Svobody (2014, s. 82) „*je dohled nad úspěšností osvojení pouze pomocným institutem, na jehož základě vzniká orgánu sociálně-právní ochrany dětí právo spolupracovat s osvojitelem*“.

Dohled nad úspěšností osvojení nelze nařídít v průběhu předadopční péče, ale až po pravomocném rozhodnutí soudu.

1.2 Transrasová a transkulturní adopce

V náhradní rodinné péči končí také děti jiné rasy či etnika, než je majoritní společnost. V České republice se nejčastěji jedná o děti romské. V zahraniční literatuře se v tomto kontextu mluví o tzv. transrasové adopci (Šanderová, 2011).

Schooler (1993) rozlišuje mezirasovou („dítě je adoptováno rodiči odlišné rasy“), mezinárodní („dítě z jedné kultury je adoptováno rodiči z kultury jiné“) a mezikulturní (oba předešlé typy adopce dohromady) adopci.

Šanderová (2011) rozlišuje dvě podoby transrasové adopce – mezinárodní adopci, kdy je osvojeno dítě jiné státní příslušnosti, než mají žadatelé a adopci dítěte odlišné rasy nebo etnicity ve státu, kde žadatelé žijí. Mnohé odborné publikace poukazují na nutnost specifické výchovy těchto dětí orientované na jejich „rodnou“ kulturu. Pro zdravý vývoj dítěte je však důležitější tvorba blízké vazby na pečující osobu.

Objevují se také hlasy proti transrasovým adopcím. Šanderová (2011) poukazuje na to, že oponenti transrasové adopce se domnívají, že rodiče jiné rasy či etnika nejsou schopni dítěti předat jeho kulturu a pozitivní rasovou identitu. Zároveň nejsou schopni dítěti předat mechanismy, které mu usnadní život v rasistické společnosti. Transrasová adopce je diskutovaným tématem např. ve Spojených státech amerických. K odpůrcům transrasové identity patří představitelé organizace The National Association of Black Social Workers

(NABSW). Jeden z jejích představitelů prohlásil, že „*umístování afroamerických dětí do bílých evropsko-amerických domovů je zjevným nepřátelstvím a urážkou černého dědictví. Vede to k tvorbě nové rasy dětí s africkými obličejí a evropskou myslí. Obecně se předpokládá, že děti adoptované transrasově mají větší potíže s přizpůsobením se v nové rodině*“ (tamtéž, s. 52).

To samé bychom mohli aplikovat také na situaci u nás, kdy jsou do rodin majoritního etnika umísťovány romské děti. Samozřejmě, že by pro budování jejich identity bylo lepší, kdyby vyrůstaly v romské rodině, ale pokud to není možné, považují jakoukoliv náhradní rodinu za lepší řešení než život v ústavní péči. Šanderová (2011, s. 123) píše: „*Důležité tedy je, že dítě žije v milující rodině. Odlišný tělesný vzhled dítěte a jeho nové rodiny sice může působit v budoucím vývoji a adaptaci určité problémy, nicméně problémy, které vznikají v důsledku silné deprivace dítěte, mohou být přinejmenším stejně závažné, či ještě závažnější než obtíže způsobené odlišným vzhledem dítěte.*“

2 ROMOVÉ, ROMSTVÍ A ROMSKÁ KULTURA

2.1 Historie

Historie romského obyvatelstva je do jisté míry zahalena tajemstvím. V důsledku absence písemností z pera samotných Romů, kteří si své historické zkušenosti předávali z generace na generaci orální formou, je „*historie Romů, tak jak ji v dnešní době známe, dílem nanejvýš jednostranným a pravděpodobně velice zkresleným*“ (Kašparová, 2014, s. 73). Historicky doložitelné informace (záznamy v kronikách, cestopisech, účetních knihách apod.) pocházejí pouze od „Neromů“. Není jich však mnoho.

Za zemi původu je označována Indie. Tuto skutečnost se již nikdo nesnaží zpochybnit. Avšak ohledně dávné historie vedou jednotliví indologové a romisté vášnivé diskuze. Někteří se přiklánějí k myšlence, že předkové Romů byli v oblasti dnešní Indie původním obyvatelstvem s nezanedbatelnou politickou mocí. Vláda Romů byla přerušena kolem poloviny 2. tisíciletí př. n. l. útokem indoevropských nájedníků. V té době se měli Romové stát podřadnou kastou. Diskuse mezi odborníky se vedou také o odchodu Romů ze své pravlasti - o příčinách, časovém období i způsobu odchodu. Vzhledem ke kastovnímu systému na území dnešní Indie je velmi pravděpodobné, že Romové nikdy v minulosti netvořili homogenní celek. Teprve až po příchodu do zemí s odlišnou kulturou a antropologicky odlišným obyvatelstvem se u romských skupin zrodilo povědomí o společném původu a jednotné označení Rom (Horváthová, 2002). Pozůstatky kastovního systému a rozdíly v životních podmínkách jednotlivých skupin mohou být příčinou nevráživosti mezi jednotlivými subetnickými skupinami a rody. „*Jejich vzájemná solidarita je někdy ještě menší než solidarita s ne-Romy*“ (Smékal, 2003, s. 81).

První zmínka o Romech na našem území pochází z roku 1417 (Horváthová, 2002). Před druhou světovou válkou u nás žilo asi jen 10 tisíc Romů. Jednalo se převážně o české a moravské Romy, žijící usedlým stylem života. Dále zde žila skupina olašských Romů a německých Sintů. Během druhé světové války byli Romové převáženi do koncentračních táborů, kde velká část z nich zemřela (Davidová, 2001; Kašparová, 2014).

Bohužel ani po skončení války nebylo Romům umožněno rozvíjet svou kulturu a žít svým specifickým způsobem života. Mezi lety 1948 až 1989 docházelo ze strany státu k úmyslnému „*potlačování etnických specifík, která byla vnímána jako „brzda jejich adaptace, asimilace či společenské integrace do majoritní společnosti*“ (Davidová, 2001, s. 9). Romové byli považováni za sociálně zaostalé obyvatelstvo cikánského původu. V rámci tzv. státního řešení cikánské otázky v období 1958-1988 bylo úkolem společnosti pomoci pozvednout ho

civilizačně a sociální. Během tohoto období byla Romům vnucována většinová kultura a docházelo ke ztrátě vlastního způsobu života, kultury a jazyka, tedy ke ztrátě romství. V této souvislosti můžeme hovořit o ztrátě jejich romské identity (Davidová, 2001; Hradecký, 2012). „*Nepřirozenými a násilnými akcemi, které směřovaly k destrukci staletými vyžívajícími hodnot, se u Romů vytvářelo velmi nebezpečné morální vakuum*“ (Horváthová, 2002, s. 51). Asi největším zásahem proti romské komunitě byla likvidace romských osad a rozptýlení romského obyvatelstva po celém Československu, které probíhalo od roku 1965. V důsledku špatné organizace ze strany státu došlo k nekontrolovatelnému přesunu Romů ze Slovenska a následnému vytváření izolovaných soustředění Romů (tamtéž). Davidová (2001) hovoří o „cikánské migraci“.

Rozptýlení obyvatel osad na různá místa v republice vedlo k zániku rodových komunit, které byly určitou zárukou morálního řádu. Anonymita měst spolu s umístováním rozdílných skupin Romů na jedno místo (např. ze skupin tzv. žuže Roma a ze skupin degešů), zapříčinila rozpad funkčního systému sociálních institucí a znemožnila vzájemný dohled nad dodržováním tradičních hodnot a zvyků. Dalším problémem státního řešení cikánské otázky byla neznalost některých vymožeností civilizace, na které nebyli Romové z osad zvyklí, jako např. splachovací záchod, plynový sporák apod. Docházelo tak k meziskupinovým bariérám, které znemožňovaly harmonické soužití, jak mezi jednotlivými skupinami Romů, tak mezi Romy a majoritní společností. V sedmdesátých letech došlo ke změně státní strategie. Stát se vydal cestou materiálních a sociálních výhod, které měly vyrovnat rozdíly mezi Romy a majoritní společností. Kromě zvýšených sociálních dávek jim byly přednostně přidělovány byty apod. a stejně jako ostatním jim byla zajištěna pracovní místa. Tento ochranářský přístup vedl ještě k větší ztrátě historických tradic a morálních hodnot. (Horváthová, 2002) „*Celé dvě až tři generace vyrůstaly v této péči státu, na kterou si většina Romů střední generace zvykla a považuje ji za samozřejmou*“ (Davidová, 2001, s. 39).

Po pádu komunistů v roce 1989 a s příchodem kapitalismu se sociokulturní problémy mezi majoritní společností a romskou menšinou ještě více prohloubily. Problémy však existují také uvnitř samotné romské minority (Davidová, 2001; Horváthová, 2002).

Přesný počet Romů v České republice není znám. Odhady jednotlivých autorů se také liší. Kašparová (2014) udává 150–200 tisíc Romů. Těmto číslům odpovídá také odhad demografů z roku 1991, kteří předpokládali nejméně 151 tisíc Romů (Nečas, 2002). Davidová (2001) mluví až o 250–300 tisících Romů žijících na našem území.

Ke svému romství se však hlásí jen malá část z nich, alespoň tedy při sčítání lidu. V rámci sčítání lidu, domů a bytů v roce 1991 se k romské národnosti přihlásilo 32 903 lidí,

v roce 2001 to bylo 11 746 lidí a při posledním sčítání v roce 2011 se k romské národnosti přihlásilo pouhých 5 135 lidí (Český statistický úřad, 2017).

Je otázkou, jaký je důvod tohoto jevu? Jestli se jedná o neochotu poukazovat na svou odlišnost od majoritní společnosti z obavy z rasismu, nebo se již opravdu necítí být Romy, v důsledku ztráty specifického způsobu života, ovlivňování romské kultury kulturou většinové společnosti atd.

2.2 Členění romského etnika

Po celá staletí jsou Romové v očích majoritní společnosti vnímáni zcela nesprávně jako jednodílná skupina, jako jedno etnikum. Ve skutečnosti se jedná o složitou a vnitřně diferenciovanou skupinu, která netvoří ani jednotný národ, ani jednodílnou menšinovou komunitu (Scheinostová, 2006; Kašparová, 2014).

„Znaky, které staví Romy různých kulturních okruhů proti sobě je míra dodržování tradičních struktur a zvyklostí, dále výrazné odlišnosti mezi nomádským, polousedlým či již po staletí prokázaným usedlým způsobem života. Velmi rozdílný je také samotný způsob vnímání významu příbuzenských vztahů, udržovaných především prostřednictvím endogamických sňatkových strategií“ (Bittnerová, Moravcová, 2011, s. 104).

Podle vnitřního členění rozlišujeme Romy slovenské (Servike Roma) a maďarské (Ungrike Roma), Romy české a moravské, německé Sinty a Romy olašské (Vlašika Roma).

Na celkovém počtu Romů v České republice se jen nepatrně podílí potomci původních českých a moravských Romů a němečtí Sintové, kteří byli během druhé světové války systematicky vyvražďováni nacisty. Společně s mnohem početnější skupinou maďarských Romů tvoří přibližně 10-15 % (Horváthová, 2002).

Nejpočetnější skupinou Romů na našem území jsou Romové slovenští. Tvoří asi 75-85 % z celkového počtu Romů u nás. Ani v rámci této podskupiny nemůžeme mluvit o jednotnosti. Rozdíly mezi jedinci či jednotlivými rodinami jsou značné, v závislosti na lokalitě, ze které pochází. Tyto rozdíly se týkají jednak sociální a vzdělanostní úrovně, tak i kultury. V této skupině Romů nalezneme lidi závislé, kteří jsou na samém dně společenského žebříčku, ale také úspěšné spisovatele, vědce či umělce. V důsledku snahy přizpůsobit se majoritní společnosti a přirozeného procesu asimilace jsou propastné rozdíly také mezi mladší a starší generací (Bittnerová, Moravcová, 2011; Horváthová, 2002).

Nejvýraznější skupinou jsou i dnes olašští Romové, kteří si zachovali tradiční životní styl a kulturu v podobě rodového uspořádání, vnitřních zákonů a soudů či specifického

lovárského dialektu romštiny. Používání romštiny je komunitě olašských Romů otázkou cti. Olašští Romové tvoří asi 10 % romské populace u nás. Vůči ostatním skupinám Romů zaujímají poněkud povýšený postoj. Tento postoj pramení mimo jiné také z rozdílného pohledu na fyzickou práci. Fyzická práce je vnímána jako znamení neúspěchu a nedostatku mentálních schopností. Naopak zapojení myšlení při získávání finančních prostředků je oceňováno. Jde např. o různé obchodní aktivit. Komunita olašských Romů je i dnes velmi uzavřená. Ojedinelé jsou také sňatky mezi příslušníky olašských a jiných romských skupin (Horváthová, 2002).

Vztahy mezi jednotlivými skupinami Romů jsou stejně problematické jako mezi Romy a majoritní společností. Důkazem toho mohou být následující výpovědi samotných Romů:

- „*Olaši se nám, usedlým Romům, posmívají. ... a napadají nás, že jsme přísluhovači gádžů, protože se za každou cenu snažíme přizpůsobit*“ (Scheinostová, 2006, s. 40).
- „*Proč si myslíte, že je dnes (1998) v České republice padesát tři romských sdružení? a asi tři nebo čtyři politické strany? Přece rodina Horváthů nebude spolupracovat s rodinou Goralů! Goral nikdy nemůže radit Horváthovi a když Horváth založí školu, Goralovy děti tam chodit také nebudou*“ (tamtéž, s. 40).
- Olašský Rom o ostatních Romech: „*Když mluvím o Romech, myslím tím naše Romy, ne tamty*“ (Bittnerová, Moravcová, 2011, s. 204).

V současné době jsou rozdíly mezi jedlovými skupinami Romů umocněny také sociálními poměry v jednotlivých lokalitách. Odlišnosti jednotlivých skupin a komunit se promítají také do vztahu k vlastní etnické a národnostní identitě. Tento vztah je mimo jiné ovlivněn také sociálním postavením a rozdílností prostředí, v němž jednotliví Romové žijí (Vojtová, 2007).

2.3 Romská kultura, romipen

Tak jako u jiných etnik, se i u Romů vnitřní sociokulturní systém, kultura a specifický způsob života vyvíjely po dlouhá staletí. Vznikaly vnitřní zákony a normy, hodnotový systém, nepsaný charakter kultury, specifické pojmání rituální čistoty apod. (Davidová, 2001; Bittnerová, Moravcová, 2011).

Pod pojmem kultura chápeme „*způsob života charakteristický pro určitou společnost ... kultura není instinktivní, vrozená či přenášena biologicky, nýbrž se skládá ze zvyků a obyčejů, tj. z naučených návyků reagovat, získaných každým jedincem během jeho životní zkušeností po narození*“ (Hirt, Jakoubek, 2005, s. 200, 203). Z tohoto faktu je tedy zřejmé, že

žádné romské geny ovlivňující chování, o kterých se často mluví v souvislosti s adopcí romských dětí, neexistují.

V souvislosti s kulturou Romů rozlišuje Jakoubek (2005): tradiční romskou kulturu, národní romskou kulturu a kulturu chudoby. Mezi nejvýznamnější rysy tradiční romské kultury řadí organizační princip příbuzenství a koncept rituální nečistoty (tzv. žužipen).

Každá romská komunita – kočovná i usedlá – byla tvořena rodem. Každá z velkorodin se řídila svým vlastním souborem zvykových etických norem a pravidel. Na dodržování těchto pravidel a morálního kodexu dohlíželi všichni členové skupiny. Vše se totiž odehrávalo před očima ostatních. Romové neznali (a dodnes zcela nechápou) soukromí v našem pojetí. Navíc Romové věřili, že respektování rodových zákonů přinese celé skupině ochranu před zlem a neštěstím. Z tohoto důvodu se každé porušení rodových zákonů trestalo. Nejtěžším trestem, který mohl Rom dostat, bylo vyloučení ze skupiny. Rodové zákony však platili pouze uvnitř komunity, nevztahovali se tedy na jednání vůči majoritní společnosti. Krádeže a život na úkor Neromů se naopak považovali za vhodný přínos pro celou komunitu (Horváthová, 2002).

Nejdůležitější osobou skupiny byl tzv. vajda, který disponoval přirozenou autoritou. V romské komunitě se těší velké úctě také staří lidé. Oceňováni jsou především pro svou moudrost a životní zkušenosti (Hradecký, 2012). „*Především pak některým starým ženám byly připisovány schopnosti komunikovat s transcendentálními silami přírody a vesmíru*“ (Horváthová, 2002, s. 24).

Hirt a Jakoubek (2005) zdůrazňují, že rituální nečistota je chápána v pojmání kvality jejího nositele, a nejde tedy o fakt hygieny. Rituální znečištění je dědičné a nelze se ho během života jakýmkoli způsobem zbavit. Tento fakt značně ovlivňuje sociální strukturu romské komunity. Výše zmíněná rozdílnost jednotlivých subetnických skupin je otázkou mj. také rituální nečistoty těchto skupin či velkorodin. Velmi často se považují navzájem za nečisté. Kromě principu dědičnosti rituální nečistoty, se člověk může „znečistit“ stykem s jiným nositelem rituální nečistoty nebo kontaktem s věcí či zvířetem, které jsou nečisté ze své vlastní podstaty např. pes, ježek, šnek, fekálie apod. „*Požadavkům žužipen v kontextu Česka se však protíví i další jevy: schovávání a ohřívání jídla, vaření s nalakovanými nehty anebo se špatnou náladou, kontakt mužského a ženského prádla atd.*“ (Scheinostová, 2006, s. 34).

Od tradiční romské kultury, která se předávala výhradně ústní formou z generace na generaci, je kultura národní psanou analogií kultury majoritní. Veškeré kulturní hodnoty jsou předávány pomocí standardizovaného romského jazyka. K národní romské kultuře patří hymna, vlajka, kuchačky, pohádky, muzea či televizní pořady (Hirt, Jakoubek, 2005).

Národní romská kultura je budována především zvyšujícím se počtem vzdělaných Romů, kteří hledají sebe sama, své romství, svou identitu. V národní romské kultuře pak spatřují možnost, jak emancipovat sebe a svůj národ (Kašparová, 2014; Davidová, 2001).

Specifickým kulturním systémem je kultura chudoby. Mezi charakteristické znaky kultury chudoby řadí Hirt a Jakoubek (2005) nedůvěru ke státním institucím, solidaritu omezenou na rodinu, orientaci na přítomnost, absenci majetku, uzavřený ekonomický systém charakterizovaný zastavováním věcí a půjčováním peněz na vysoké úroky, vysokou míru tolerance k sociálně patologickým jevům, rané sexuální zkušenosti a časté pocity fatalismu. Kultura chudoby není pouze otázkou Romů, všude na světě vykazuje stejné rysy, bez ohledu na etnickou, rasovou či národnostní příslušnost jejích nositelů.

Davidová (2001) poukazuje na fakt vlivu dvou odlišných kultur (romské a majoritní), které na příslušníky romské komuny působí.

V důsledku tlaku komunistického režimu, který usiloval o asimilaci Romů do majoritní společnosti a potlačování etnických specifíků, došlo oslabení vlivu tradiční romské kultury. Toto oslabení a stále častější přejímání kulturního vzorce majoritní společnosti, a to především negativních jevů (kriminalita, alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, prostituce atd.) vedlo k deformaci tradičního hodnotového systému a destrukci vnitrokulturních regulačních mechanismů, které po staletí v romské komunitě fungovaly. Přejít od starých hodnot k hodnotám novým zůstalo v jakési přechodné fázi. Romové opustili své kladné vzorce chování a nahradili některými prvky životního standardu většinové společnosti, např. ztrátou zájmu o děti a jejich umístění do dětských domovů. Mnozí romští rodiče přestali se svými dětmi mluvit romsky a rozvíjet svou kulturu, někteří Romové si dokonce změnili svá typicky romská příjmení (Nečas, 2002).

Scheinostová (2006, s. 36) poukazuje na fakt, že *„historické povědomí je u Romů nevyvážené a kolektivní paměť nesahá dále než do třetí až čtvrté generace.“*

Co však v romské komunitě přetrvává, jsou podle Kašparové (2014) historicko-společenské zkušenosti a v souvislosti s tím nedůvěra a uzavřenost před majoritní společností. Většina z nich je přesvědčená, že za jejich společenské postavení a problémy mohou jen gádžové, nikdo jiný. S tím do jisté míry souvisí také nedůvěra ve školní a výchovný majoritní systém. Dalším rysem tradiční romské kultury, který se do jisté míry zachoval je široké pojetí rodiny, její solidarita a vzájemná podpora v každodenním životě. Majoritní chápání rodiny je v porovnání s chápáním romské rodiny odlišné. Romská rodina zahrnuje několik generací. Zodpovědnost jednotlivých členů vůči celé velkorodině je podobná té, kterou má majorita ke své rodině v úzkém slova smyslu. Nukleární rodina představuje v romské komunitě jen

malou součást většího celku. „*Přílišná samostatnost nukleární rodiny je širší rodinou hodnocena spíše negativně, neboť individualismus nepatří mezi tradiční romské životní hodnoty*“ (tamtéž, s. 128). Na druhou stranu, přes výše zmíněné, dodává, že romská rodina v posledních několika desetiletích prošla značnou proměnou. „*Z polozávislé a relativně málo samostatné malé skupinky, která je součástí většího celku a širšího rozhodování, se stává uzavřená samostatná jednotka, osamocená v cizím prostředí, s novou vlastní autoritou, uznávanou právě pouze uvnitř sebe sama*“ (tamtéž, s. 130).

Jak bylo již naznačeno výše, postupem času dochází uvnitř romské komunity ke změnám, které vedou současné generace Romů k jinému chápání, vymezení a obsahu svého romství (romipen) a své identity, nežli tomu bylo u jejich předků (Horváthová, 2002).

Davidová (2001, s.22) tvrdí, že „*vztah k vlastní etnicko-národnostní identitě, stejně jako charakter způsobu života a kultura je dnes velmi rozrůzněný a diferenciovaný podle jednotlivých skupin.*“

Kašparová (2014) mluví o romství jako o jedné z mnoha forem možných identit jednotlivce. Jde o záležitost vztahovou, která je výsledkem konfliktu jedince a jeho vlastní představy o sobě samém se společností a představami, které mají druzí.

Romipen chápeme jako „*nepsaný zákon, jakýsi soubor hodnot, které jsou teoreticky univerzální a vlastní všem Romům. Důležitou součástí romipenu je tzv. čačipen – pravda, právo, spravedlnost, skutečnost*“ (Bakalář, 2004, s. 77).

„*Zatímco v minulosti k romipen neodmyslitelně patřil jazyk a dávné zvyky tradované po předcích, dnes, kdy některé tradice zanikají a řada Romů romsky neumí, se jako významný identifikační faktor jeví např. pocit romské sounáležitosti, vědomí příslušnosti k romskému etniku. K romipen dosud patří i jisté zásady chování Romů k sobě navzájem, které zpravidla byly společné většině romských komunit*“ (Horváthová, 2002, s. 27).

Scheinostová (2006, s. 73) hovoří o romipen jako o „*průniku starobyklých a moderních hodnot.*“

Na rozdíly v chápání svého romství a postoji k němu poukazují Bittnerová a Moravcová (2005). Z jejich výzkumu vyplývá, že otázka romství je závislá na společenském původu subetnické skupiny a lokalitě, kde, který konkrétní Rom žije (na sociálních, ekonomických a společenských podmínkách). Romové ve výzkumu shodně poukazovali na fakt, že romství je záležitost genealogická, tedy že Romem se člověk rodí. Někteří v tomto směru zdůrazňovali, že se romství dědí po otci, tzv. patrilineárně. Shodně se romští respondenti výzkumu vyjádřili také k otázce „*Jak se pozná Rom?*“. Všichni hovořili o vzhledu, temperamentu, respektování rodinné sounáležitosti a o hudbě. Koncept romství se liší u slovenských Romů a Olachů.

„Koncept romství olašských Romů je doposud zřetelně svázán s tradiční představou závazných vztahů k lidem pocházejících z předem daných rodin či rodů. ... Ve srovnání s Olachy slovenští Romové ze standardních romských lokálních komunit nemají vytvořen jednotný ucelený, vyvážený a stabilizovaný koncept romství“ (tamtéž, s. 234). Olašští Romové se od Romů jiného původu distancují. *„Jejich identita je budována na autentické žité kultuře, která se celá jako taková stala symbolem jejich romství“* (tamtéž, s. 233).

Podle Bittnerové a Moravcové (2005) je etnické sebepojetí slovenských Romů velmi ovlivněno ekonomickými, politickými a společenskými tlaky ze strany majoritní společnosti. Řada z nich spojuje své romství s diskriminací, nerespektováním a vyloučením. *„Řadoví Romové hovoří o romství ve třech diskurzech. 1. diskurs hrdého přihlášení se k romství jako k fenoménu, který je odlišuje od ostatní populace České republiky, 2. své romství řadoví Romové zároveň problematizují a činí tak z něho znak diskriminační. 3. a až v poslední řadě o něm uvažují jako o znaku stmelujícím komunitu Romů, jako o hodnotě, na níž lze etablovat společnost, jež by přesáhla horizont vlastní rodiny, případně komunity“* (tamtéž, s. 232). Na rozdíl od Olašských Romů, kteří považují používání romštiny za čest, převažuje u slovenských Romů představa nižšího sociálního statusu uživatelů romštiny. *„Romové ze sledovaných lokálních komunit a statusové skupiny slovenských Romů se neidentifikovali s jinými skupinami, které majoritní společnost vnímá jako romské. Tedy ani o Olaších, ani o Sintech, ani o Romech na Slovensku a ani o Romech z jiných zemí světa (Evropy) většina neuvažovali jako o členech jednoho etnika. ... V tomto smyslu tedy respondenti ze sledovaných lokálních komunit v žádném případě nevztahovali k Romům v slovenských osadách jako ke svým blízkých a k romské slovenské osadě jako k zemi původu. Naopak buď vyslovovali jednoznačné odsouzení těchto lidí a jejich způsobu života, nebo dokonce negovali svoji vazbu k tomuto prostředí, zapírali svůj původ“* (tamtéž, s. 231). Značný rozdíl je také mezi členy romské elity a ostatními Romy. Představitelé romské elity hovoří o *„znovunastolení jednoznačného konceptu romství. Přinášejí koncepci romského národa v pojmech a struktuře srovnatelné s koncepty dalších novodobých etnických národů“* (tamtéž, s. 234). *„Členové romské elity své romství budují. ... Programově vytvářejí diskurs jednoho provázaného, soběstačného a za sebe zodpovědného romského etnika a národa. V tomto smyslu kladou zájmy všech Romů nad zájem širší rodiny. Vnímají sebe jako kulturní a společenské leadery romské společnosti“* (tamtéž, s. 232). Ostatní Romové však obviňují romské elity *„ze zneužívání svého postavení pro obohacení své nebo své rodiny“* (tamtéž, s. 230). Někteří se také domnívají, *„že mediálně viditelní Romové jen upozorňují na rozdíly, a tak vlastně prohlubují distanc majoritní společnosti vůči Romům“* (tamtéž, s. 230). Někteří Romové poukazovali též na dvojkolejnost

své identity, tedy vnitřní propojení češství a romství. Tuto skutečnost však zcela popírali členové romské elity. *„Otázkou zůstává, do jaké míry je jejich romství (romipen) pojítkem a důvodem pro kolektivní identitu postavenou do opozice vůči majoritní společnosti“* (Kašparová, 2014, s. 35).

3 NÁHRADNÍ RODINA S DÍTĚTEM ROMSKÉHO ETNIKA

Pro dítě vyrůstající v nevhodném prostředí, rodinném i ústavním, je náhradní rodina šancí, jak prožít standardní psychosociální vývoj ve stabilním prostředí, které uspokojuje potřeby dítěte a zajišťuje bezpečí. Podmínkou je umístění dítěte v nízkém věku (Petrašová, 2009; Škoviera, 2007).

Matějček (1994) poukazuje na to, že správně fungující rodina znamená pro dítě základní životní jistotu. „*A podle úrovně jistoty, kterou zažívá v celém svém rodinném společenství, si vytváří jistotu svou, tedy sebe-jistotu – sebe-vědomí*“ (Matějček, 1994, s. 16).

Zezulová (2012) se domnívá, že by žadatelé o osvojení dítěte romského etnika měli zvážit, zda jsou schopni přijmout dítě takové jaké je, bez trvalé obavy, že to špatně dopadne. A bez úvah, zda jsou důležitější geny nebo výchova. Strach z návratu dítěte ke své původní rodině ovlivňuje přístup k tomuto dítěti a je na škodu. Samotná úvaha o genech a výchově znamená nepřijetí dítěte. Upozorňuje adoptivní rodiče, že by neměli mít přehnaná očekávání, ale přijímat limity dítěte a radovat se z každého úspěchu. Doslova píše: „*růst a vyvíjet se společně s dítětem*“ (tamtéž, s. 155).

3.1 Motivace náhradních rodičů přijmout biologicky cizí dítě

Motivace jednotlivých žadatelů o osvojení je různá. Nejčastěji se však jedná o uspokojení potřeby rodičovství u lidí, kteří nemohou mít vlastní děti.

Škoviera (2007, s. 54) rozlišuje motivy zveřejněné, neveřejné a skryté. Mezi motivy zveřejněné patří motiv:

- „*Altruistický. Snaha, ochota a reálná možnost pomoci těm dětem, které pomoc potřebují.*
- *Profesionální. Přesvědčení zájemců, že dětem rozumějí a že to s nimi umí.*
- *Emocionální. Láska k dětem, pozitivní vztah k nim, snaha o plnější život.*
- *Nenaplněné rodičovství. Touha prožít si rodičovství aspoň psychologicky, když už to není biologicky možné, zabezpečení kontinuity rodiny.*
- *Rodinný. V rodině s jedináčkem doplnění sourozence.*
- *Smysl života, životní náplň. Náhrada prázdného místa po vlastních dětech nebo přijetí poslání např. v rámci náboženského společenství.*
- *Ekonomické zabezpečení. Snaha o smysluplné podělení se o přebytek materiálních statků.*

- *Záchranář. Spasitelský komplex. Když nemůže spasit svět, tak aspoň jedno dítě“*

Motivy neveřejné jsou:

- Pragmatismus. Může jít o možnost smysluplně strávit čas v konkrétním prostředí, které neposkytuje jiné možnosti.
- Společenský status.
- Publicita. Motivací je sebe prezentace (např. u některých hvězd v zábavním průmyslu)

Poslední kategorií motivů jsou motivy skryté:

- *„Něco si dokazuji. Aspirace nerealizovaného nebo neúspěšného rodičovství se přesunou na dítě zvenku.*
- *Vykoupím své viny. Pokus o odčinění, které bývá součástí pocitů viny souvisejících s nezvládnutou výchovou vlastní dcery či syna.*
- *Čekám, že mi dítě bude vděčné a že mne ocení. Zájemce od dítěte podvědomě očekává pohlazení, vděčnost. Může jít o nezralého dospělého, kterému v dětství chybělo dostatečné ocenění, nebo hledání náhradního objektu, který zastoupí ty, kteří tuto potřebu aktuálně nenaplnují (manžel, vlastní děti).*
- *Řešení partnerské krize. Příchod dítěte zvenku má zlepšit narušený nebo málo naplněný partnerský vztah.*
- *Psychopatologické motivy. Nejčastěji jde o heterosexuálně nebo homosexuálně pedofilní zaměření.*
- *Mocenské ambice. Rodičovská pozice umožňuje prostřednictvím budování závislosti uplatnění mocenských ambicí“*

V případě přijetí romského dítěte rozlišujeme trojí motivaci rodičů:

- rodiče neměli možnost získat dítě bílé pleti, resp. chtěli zkrátit dobu čekání,
- rodiče jsou barvoslepí – nerozlišují původ dítěte a jsou přesvědčeni, že stačí vychovávat s láskou,
- rodiče se chtějí společensky angažovat a adopce je řešením jednoho ze společenských problémů. Jde spíše o kampaň, než o dítě samotné (Schooler, 2002).

Zezulová (2012) uvádí, že adopci preferují také lidé, kteří se ve svých motivacích neliší od žadatelů o pěstounskou péči, obávají se však zásahů biologické rodiny do výchovy dítěte.

3.2 Adopce a romství jako stigma

V literatuře se setkáme s pojmy biologické a psychologické či sociální rodičovství. Pro dítě je mnohem důležitější rodičovství psychologické, které spočívá ve vnitřním přijetí dítěte. Za rodiče považuje dítě tu osobu, která se jako rodič chová, stará se o něj a dává mu pocit jistoty a bezpečí (Matějček, 1999). V očích veřejnosti tomu tak není. *„Jedno je vnímáno jako jediné pravém hodnotné a ničím nenahraditelné. To druhé je pouhou nepravou náhražkou, která nikdy nemůže dosáhnout kvality prvního ... Lidé vnímají vztahy v adoptivní rodině jako slabší než vztahy v rodině biologické, chybí zde „krev“ a stejné „geny“, které vytvářejí ty nejpevnější vztahy a zároveň také tělesnou podobnost, která je v rodině tak důležitá“* (Šanderová, 2011, s.34, 39). Převládá přesvědčení, že vztah mezi náhradním rodičem a přijatým dítětem nemůže být tak kvalitní, jako vztah podložený biologickou spřízněností. Adopce tak bývá označována jako druhá třída rodičovství. Z tohoto pohledu je status adoptovaného člověka stigmatem, které znehodnocuje jeho identitu. Čím více se adoptované dítě liší svým vzhledem od nové rodiny, tím je stigma výraznější. U romských dětí záleží především na barvě kůže. Dítě se světlejší pletí má větší šanci na přijetí do rodiny a hodnocení veřejnosti bývá pozitivnější. Tělesný vzhled tedy do jisté míry určuje identitu jedince. Z tohoto pohledu se označení „Rom“ nevztahuje ke kulturním charakteristikám a původu jedince, ale pouze k jeho fyzickým rysům. (tamtéž).

Šanderová (2011) poukazuje na to, že jsou děti brzy po svém narození podřízeny kategorizačním schémátům společnosti. Společnost určí, do jaké etnické nebo rasové kategorie dítě patří a na základě toho mu přidělí také kulturu, která k této kategorii náleží. To se posléze odrazí také v oblasti náhradní rodinné péče, kdy jsou žadatelé informováni o příslušnosti dítěte k určité specifické skupině a kultuře. Od náhradních rodičů se pak očekává, že tuto „rodnou“ kulturu budou podporovat a rozvíjet. Snaha informovat náhradní rodiče o etnickém původu dítěte se někdy nese i v duchu spekulací. *„Jedna ze sociálních pracovníků na otázku, jakým způsobem je určováno, zda se jedná o romské dítě, odpověděla, že děti jsou takto někdy označeny, i když je matka bílá a otec není v rodném listu dítěte uveden, označení dítěte jako romského se pak odvíjí od té skutečnosti, že se matka často zdržuje s romskou komunitou. Žadatelé o skutečnosti možného poloromského původu musí být informováni, mají na to právo“* (tamtéž, s. 60). Kultura je však nebiologická, předává se v průběhu socializace. Je tedy dosti nepravděpodobné, že by dítě, které bylo často odloženo ihned po narození a v romské kultuře nevyrostalo, neslo její stopy. I přes tento fakt, jsou romské děti v 80 % případů žadateli o osvojení odmítnuty. Silný vliv na ochotu přijmout dítě romského etnika mají stereotypní

představy. Lidé s romskými tělesnými charakteristikami spojují hodnoty, normy a způsoby chování, které vnímají jako specifické pro danou skupinu. Veřejností je přijetí romského dítěte vnímáno jako nepřirozené a nebezpečné. Výchovné problémy, které vznikají u přijatých dětí, bývají interpretovány jako důsledek odlišných genů a povahových charakteristik, které vedou k vzájemnému neporozumění. Neberou se však v úvahu vlivy dlouhodobé citové deprivace, ani normalita problémů ve vztahu dítěte s rodiči v období puberty.

Šanderová (2011, s. 74) své tvrzení dokládá jedním z příspěvků v internetové diskuzi: *„Já bych si romské dítě do rodiny nevzala. Dle mého názoru člověk tyto lidi dokáže změnit jen málo, spíš vůbec, takže by se mohlo stát, že po letech citové aj. investice bych mohla splakat nad výdělkem. Naštěstí mi byl dán dar mít vlastní děti, ale kdybych je mít nemohla, chtěla bych pokud možno klasické dítě.“*

Zezulová (2012, s. 96) tvrzení Šanderové potvrzuje: *„Obvyklý argument proti přijetí romského dítěte zní: „Mně je těch cikáňat v kojeňáku a děcáku hrozně líto, ale vzít si je domů bych se bál. Romové mají jednou provždy vložené, že ať se snažíte, jak se snažíte, dopadne to špatně. Do puberty dobrý a pak konec.“*

Gabriel, Novák (2008) upozorňují na fakt, že zájem o romské dítě je zcela ojedinělý. Lidé jsou spíše ochotni přijmout dítě poloromské a to, na kterém jeho romský původ není vidět.

Stigmatizace se netýká pouze adoptovaného dítěte, ale přenáší se na celou rodinu, zejména na jeho sourozence. Z tohoto důvodu může docházet mezi sourozenci k vyhrocení vztahu a nepřijetí svého nového sourozence. Proto by se adoptivní rodiče tomuto problému měli věnovat a konflikty mezi sourozenci nezlehčovat (Šanderová, 2011).

3.3 Adaptace rodiny po přijetí dítěte

Se změnami v rodinném uspořádání se musí vyrovnat také ostatní členové rodiny. Někteří náhradní rodiče hovoří o příchodu dítěte jako o kulturním šoku. V případě, že v rodině se již vyskytuje jiné dítě, je důležité se zaměřit na postavení mezi sourozenci. S příchodem dítěte vzniká v rodině nová situace, kdy se dosavadní pozice a vztahy mění. Děti to mohou vnímat jako vlastní ohrožení a mezi sourozenci tak vzniká rivalita. Jako nejpřirozenější se jeví přijetí dítěte, které je mladší než ty ostatní. Rodiče by měli umožnit každému dítěti zaujmout pozitivní a žádoucí roli. V opačném případě by se mohlo stát, že se dítě začne chovat podle hesla *„když nemůžu být nejlepší, budu nejhorší“* (Zezulová, 2012). Zároveň by rodiče měli počítat se skutečností, že *„děti, které byly v minulosti zraněny, prožily odloučení, ztrátu,*

zanebávání nebo zneužívání, se často neumí dělit – zvlášť o rodiče a osobní prostor“ (Archer, 2001, s. 93).

Adoptivní rodiče procházejí v průběhu procesu adopce i po přijetí dítě třemi fázemi adaptace na nově vzniklou situaci. Po oznámení, že právě pro ně bylo vybráno konkrétní dítě, přichází nadšení. V euforii, která budoucí rodiče zaplaví, si však rodiče neuvědomují potíže, které s příchodem dítěte mohou nastat. V tuto chvíli rodiče vidí skvělé, nádherné a bezproblémové dítě, kterému dají domov. Tuto fázi vystřídá rozčarování, které je reakcí na chování dítěte, které má také své adaptační fáze. Čím hůře jsou adoptivní rodiče na tuto fázi připraveni, tím bývá hlubší a delší. Ve chvíli, kdy rodiče přestanou mít nereálná očekávání a přijmou dítě takové, jaké je, dochází k smíření. V této fázi se začínají vytvářet vztahy mezi jednotlivými členy rodiny (Zezulová, 2012). Adoptivní rodiče by měli mít na paměti, že *„přestože osvojením dítěte se dítě stane členem rodiny osvojitelů a toto jeho přijetí za vlastní je navenek deklarováno přijetím přijmení osvojitelů, není tím učiněna pomyslná tlustá čára za minulostí a původem dítěte“ (Novotný, 2014, s. 128).* Důležité je, aby rodiče respektovali skutečnost, že čas, který s dítětem neprožili, nelze jednoduše zmačkat a zahodit. Dítě si s sebou nese traumata z minulosti, citovou deprivaci, špatné zacházení ze strany rodičů a mnohdy také zkušenosti z ústavní péče. Všechny tyto události se odrážejí v chování dítěte, které má do jisté míry typické projevy (Zezulová, 2012).

Adaptaci náhradních rodičů může komplikovat nevyřešená rodičovská identita. Rodiče se nejdříve musí vyrovnat s faktem, že nemohou mít své vlastní dítě. Pokud se s tímto faktem nevyrovnají, stává se, že se po přijetí dítěte stylizují do role vlastních rodičů se vším všudy. Těmi však nejsou, což v nich může vyvolávat vnitřní napětí, nejistotu a pochybnosti, které mají vliv na vztah s dítětem. Identita náhradního rodiče není méně hodnotná nebo podřadná, je jiná a specifická. Ve chvíli, kdy rodiče přijmou identitu náhradního rodiče, může dítě lépe přijmout identitu adoptovaného dítěte (Matějček, 1999).

Matoušek a Pazlarová (2014) upozorňují na fakt, že dítě zatížené psychickou deprivací a jinými traumaty si vytváří negativní model chování. Ten si přenáší i do nového prostředí náhradní rodiny, kde se v naučeném vzorci chování snaží pokračovat. Na tuto skutečnost by měli být rodiče připraveni a seznámit se s problematikou deprivovaných dětí a jejich možného chování předem. Neměli by být překvapeni tím, že *„zraněné děti často zraňují ostatní, zvlášť toho, kdo se jim snaží přiblížit“ (Archer, 2001, s. 15).*

Děti s jejich chováním můžeme rozdělit do několika skupin:

- typ relativně dobře přizpůsobený,
- typ útlumový,

- typ náhradního uspokojení,
- typ sociálně hyperaktivní,
- typ sociální provokace.

Typ relativně dobře přizpůsobený zahrnuje děti, které i přes nevhodné prostředí a snížené množství podnětů dokázali ze situace vytěžit maximum. K útlumovému typu řadíme děti, které na chudé podněty reagují snížením vlastní aktivity. Mohou působit až apaticky. Do skupiny náhradního uspokojení patří všechny děti, které své neuspokojené psychické potřeby kompenzují uspokojením potřeb jiných. Mohou se přejídat nebo hromadit různé předměty. Setkáváme se u nich také se zvýšenou agresivitou, sadistickými tendencemi a zvýšenou masturbací. Děti sociálně hyperaktivní se zaměřují na kontakt s druhými lidmi. Jsou velmi přátelské, ale nevytváří si žádné hlubší vztahy a neznají věrnost. Posledním typem dětí jsou děti, které na nedostatek citových podnětů reagují provokacemi dospělých. Těmito provokacemi se snaží připoutat na sebe pozornost a domoci se tak lásky rodičů. Vůči ostatním dětem, jsou nepřátelští až agresivní, protože je vnímají jako konkurenci (Matějček, 1999).

3.4 Přístup k otázce původu dítěte

Ať už byla motivace k přijetí romského dítěte jakákoliv, musí se adoptivní rodiče s romstvím svého dítěte nějakým způsobem vyrovnat. Vančáková (2008) rozlišuje několik typů zacházení s romstvím. Adoptivní rodiny mohou původ dítěte popírat. Dalším přístupem je tzv. odstřížení, kdy se rodiče rozhodnou udělat tlustou čáru a dítěti řeknou, že se sice narodilo v romské rodině, ale teď je jejich, a proto je Čech jako oni. Některé rodiny původ dítěte zlehčují a říkají, že je jedno, jaké je, a že ho mají rádi. Všechny tyto přístupy hodnotí Vančáková jako negativní pro budování identity romského dítěte v náhradní rodině. Za správný přístup považuje ten, kdy rodiče romství dítěte vyzdvihují jako určitou hodnotu. Cílem tohoto přístupu je posilování romské identity dítěte a pozitivní obraz Romů.

Šanderová (2011, s.119) ve svém výzkumu poukazuje na skutečnost, že k otázce původu dítěte přistupují adoptivní rodiče značně rozdílně. Rozdělila respondenty do čtyř skupin. *„První skupina se k učení tradic a kultury dětí stavěla pozitivně a zdůrazňovala potřebu tohoto přístupu pro správný vývoj dítěte. Druhá skupina respondentů sice děti vedla k romským tradicím, nicméně netrvala na tom, že by se identita jejich dětí musela ubírat tímto směrem. Dítěti byla ponechána možnost výběru, kým chce samo být. Třetí skupina respondentů se učení romských tradic nejevilo jak smysluplné, svým dětem však nijak nezatajovali jejich původu, ale chtěli je vychovávat stejným způsobem, jako byli vychováváni oni svými rodiči. Poslední čtvrtá*

skupina se naopak svým dětem snažila jejich původem za každou cenu zatajit.“ Dodává také, že „při tvorbě identity dítěte do značné míry také záleží na jeho konkrétní osobnosti a událostech, kterými si prošlo před tím, než bylo umístěno do dané rodiny. Jak se ukázalo, pozitivní identita se může vyvinout i v případě, že je dítěti jeho původ zatajován. Naopak i děti, které vyrůstají v prostředí, které se mu snaží poskytnout jeho kulturní dědictví, mohou mít během dospívání problémy se svou identitou. Roli zde nehraje pouze barva pleti, ale také mnoho dalších faktorů“

Věcí, na které si adoptivní rodiče musí dát pozor je skutečně hodně a výchova psychicky deprivovaného dítěte má mnoho úskalí. Je důležité vždy postupovat tak, aby rodiče své děti ujišťovali o lásce k nim v jakékoliv situaci a o jeho důležitosti. *„Adoptované dítě se může obávat, že ho rodiče zase opustí, jestliže nastanou těžké časy, nebo když nesplní jejich očekávání“* (Coloroso, 2008, s. 154).

Archer (2001) radí, že ať už dítě přišlo do rodiny v jakémkoliv věku, vyplatí se s ním zacházet, jako by se právě narodilo nebo bylo nedonošené.

4 DÍTĚ ROMSKÉHO ETNIKA V NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČI

4.1 Socializace

Socializaci chápeme jako celoživotní proces, v průběhu, kterého si jedinec osvojuje platné sociokulturní vzorce chování, řád, normy a zákony společnosti, ve které žije. Úkolem socializace je rozvoj takových kompetencí a vlastností, které jsou typické pro danou společnost a umožní člověku začlenit se a stát se tak plnoprávným občanem. Socializace se tak stává určitým mechanismem sociální kontroly (Šimíčková-Čížková, 2004; Stašová, 2015).

„Socializace si vynucuje adaptaci, to je restrikcí určitých tendencí (zvláště sexuálních a agresivních), a konvencí („hraní“ určitých rolí, třeba hostitele, v nichž jedinec nebývá autentický neboli v souladu se svými sklony, například když zdvořile přijímá návštěvu, kterou by nejraději vyhodil ze dveří.)“ (Nakonečný, 2009, s. 123).

Socializace jedince probíhá ve dvou rovinách, v rovině formální, záměrné a systematické (tj. výchova) a rovině neorganizované a neformální, kdy je jedinec socializován okolnostmi a zkušenostmi života. Ve větší míře však působí rovina neformální (Helus, 2015; Výrost, Slaměník, 2008).

Nakonečný (2009, s.134) upozorňuje na to, že se socializační proces odehrává vždy v konkrétním historickém a společenském kontextu. *„V rámci kulturních hledisek se uplatňují konkrétní činitelé, dalo by se říci socio-kulturní činitelé socializace, jako je příslušnost k určité etnické skupině, náboženské sektě, společenské vrstvě, a dále takoví činitelé, jako je velkoměstské nebo naopak venkovské prostředí a další, jakož i jejich kombinace.“*

Základem socializace je interakce jedince a společnosti. Sociální prostředí, ve kterém jedinec žije má na jeho vývoj a socializaci zásadní vliv. Mezi činitele působící na průběh socializace můžeme zařadit rodinu, školu, vrstevníky a média, ale také profesní rovinu. Jednotliví činitelé mohou působit proti sobě a jedinec se s těmito rozdílnými tlaky musí vyrovnávat a naučit se je zvládat (Vágnerová, 2004; Řezáč, 1998).

Socializace se odehrává pomocí sociálního učení, mj. nápodobou, identifikací s lidmi, kteří jsou pro nás vzory (např. rodiče) a zpevnováním (kladným i záporným). V rámci mezigeneračního přenosu dochází k přípravě na plnění jednotlivých sociálních rolí. Dítě se učí reagovat v určitých situacích určitým způsobem (Stašová, 2015).

Smékal (2003, s. 65) poukazuje na to, že *„součástí tohoto socializačního procesu je nutně i vytváření, přejímání a nejrůznější individuální přetváření postojů k druhým lidem.“* Pro vývoj správného vztahu k ostatním lidem, i sobě samému, je důležitá pevná vazba

na pečující osobu vybudovaná v kojeneckém věku (nejčastěji vztah matka – dítě). Bezpečné připoutání k pečující osobě je jedním z důležitých vlivů majících vliv na výsledek socializace. Právě v tomto období se vytváří důvěra či nedůvěra dítěte ve „své lidi“ a v lidi obecně. Charakter soužití s druhými lidmi velmi ovlivňuje prožívání a postoje k druhým, ale také k sobě samému – sebehodnocení, sebeúcta atd.

Jak již bylo napsáno výše, socializace je proces celoživotní, nejdůležitější etapou je však socializace primární, která probíhá v rodině a je uložena do vědomí jedince mnohem hlouběji a pevněji než cokoli dalšího. Dítě vnímá svět svých rodičů jako jediný možný a správný. Vzorce chování mezi jednotlivými členy rodiny jsou považovány za základní socializační model pro dítě. Jedinec si na základě pozorování osvojuje hodnoty, normy a způsoby chování. Rodinné vzory působí v několika rovinách:

- V rovině vztahů mezi členy rodiny, ve vztahu k sobě samému a ve vztahu k ostatním lidem,
- v rovině modelu a příkladu, tedy v rovině identifikace s rodiči a sebou samým,
- v rovině poučení (např. předávání tradic, zvyků, tabu).

Cílem primární socializace (rodinné výchovy) by mělo být uvedení dítěte do příslušného kulturního prostředí, naučit je se v tomto prostředí pohybovat a orientovat se ve společenských standardech. Rodina tak vytváří jistý most mezi jedincem a společností (Stašová, 2015; Jedlička, 2004).

Helus (2015) hovoří o podvojném cíli socializace, který zahrnuje jak sociální integraci socializovaného jedince, tak individualizační autonomizování jedince. Oba dva cíle by měly být v rovnováze. Společnost by měla zajistit socializační prostředí, které je vnímavé vůči individuálnímu růstu jedince jako svébytné osobnosti, která se zodpovědně rozhoduje, zaujímá kritická stanoviska a usiluje o smysl svého života. Na druhou stranu by měl tento jedinec akceptovat sociální normy a požadavky spojené s jeho rolí ve společnosti.

Výsledkem socializace je tedy „*schopnost osvojit si pružnost, schopnost užít nové způsoby jednání v různých životních situacích, a přitom hájit vnitřní integritu osobnosti. ... V procesu socializace se tak prolíná rovina očekávaného s neočekávaným a s oběma těmito aspekty se musí jedinec vyrovnat sociálně přijatelným způsobem, aniž by poškodil druhé i sám sebe*“ (Stašová, 2015, s. 8).

Jedlička (2015) považuje za důležitý výsledek socializace vznik neopakovatelné osobnosti se stabilním vzorcem chování a citění, jejíž činnosti jsou vždy jedinečné a svérázné.

Řezáč (1998, s. 44) píše: „*Smyslem socializace není pouhá sociální adaptace, resp. adjustace, či dokonce konformní splynutí se skupinou. Smyslem socializace je humanizace jednotlivce, polidštění onoho kulturního barbara-novorozence. Ne tedy pouhé vřazení jedince do systému společenských vztahů a souvislostí. ... Cílem humanizace je utváření lidské individuality jako svébytné (jedinečné), tj. autentické a autonomní součásti lidského společenství. Humanizace je tedy zároveň individualizací a socializací.*“

4.2 Socializace dítěte v náhradní rodinné péči

To, čím se člověk stane a jaký je, záleží na mnoha faktorech – biologických, psychologických a socializačních. V případě dětí v náhradní péči jsou faktory socializační spíše handicapem, protože primární prostředí socializace působilo v mnoha ohledech nedostatečně či nevhodně.

Během primární socializace by si dítě raného věku mělo postupně osvojit systém kulturních návyků (včetně hygienických či slušného chování), orientaci v hodnotách daného kulturního prostředí, role svého pohlaví a věku, mluvenou řeč a sebeovládání (Nakonečný, 2009). Vzorce chování získané při primární socializaci však nemusí vždy odpovídat vzorcům chování, které očekává většinová společnost.

„*Většina dětí již proces socializace započala ve vlastní nebo jiné rodině či v ústavním prostředí, ve kterém doposud žily. Předchozí socializační zkušenost vytváří bázi, na které staví socializace v rodině náhradní*“ (Sychrová, 2015, s. 75). Tyto děti jsou vytrženy ze svého „přirozeného“ prostředí, a jsou umístěny do nového prostředí s pro ně neznámými a nepochopitelnými hodnotami a normami. Osvojené vzorce chování a postoje zde neplatí a mohou být dokonce i trestány. Z tohoto pohledu můžeme tedy hovořit spíše o resocializaci těchto dětí.

Proces resocializace je nutný v okamžiku, kdy jsou požadavky role v novém statusu v rozporu s předchozí nebo primární socializací jedince. V širším slova smyslu jde o proces během, kterého dochází u jedince k sociálním změnám s cílem přizpůsobit se životu v konkrétní společnosti. V užším slova smyslu mluvíme o transformaci identity, kdy se lidé učí nové role, zatím co se odučují některé stránky těch starých. (Průcha, Veteška, 2014)

Tento proces resocializace dětí není vůbec jednoduchý – ani pro dítě, ani pro náhradní rodinu. Je proto důležité znát historii svěřeného dítěte a pochopit jeho životní zkušenosti. „*Pochopení je pro nás důležité v získávání odpovědí na otázky hranic v možnostech výchovy a převýchovy jedince a limitů snah o změnu lidského chování*“ (Sychrová, 2015, s. 75).

4.2.1 Specifické faktory socializace dětí v náhradní rodinné péči

„Po příchodu do náhradní rodiny ovlivňují způsob socializace dítěte specifické faktory. Především jde o komplexní osobnost dítěte a jeho zkušenosti a dále způsob fungování náhradní rodiny. K tomu lze přiřadit ještě další faktor – vulnerabilní a resilientní vlastnosti dítěte“ (Sychrová, 2015, s. 76). Komplexní osobností dítěte se myslí biologické činitele (pohlaví, genetické faktory, zdravotní stav), vývojové faktory (věk, psychický vývoj, psychická deprivace atd.), sociální činitele (biologičtí rodiče, sourozenci, širší rodina, etnikum) a situační činitele (délka pobytu dítěte v rodině nebo v ústavu, vliv konkrétního prostředí).

Vulnerabilní vlastnosti chápeme jako způsoby chování a rysy osobnosti, které činí člověka zranitelným, znevýhodněným. Takovou vlastností může být tělesný handicap, fakt, že dítě nevyrostá v podnětném prostředí nebo stigma, které je jedinci připsáno společností v důsledku předsudků. Známy je např. mýtus „předurčení dítěte“, kdy okolí dítě stigmatizuje a říká „s tímhle dítětem to stejně nemá smysl, nikdy z něho nevyroste nic dobrého“ (Helus, 2015; Sychrová, 2015). *„Dítě však nemůže za to a není za to ani odpovědné, že se narodilo do „své“ rodiny, nese si „svou“ historii, oproti jiným dětem vcelku nepříznivou, a že se někdy chová pro své okolí nesrozumitelně“* (Sychrová, 2015, s. 78).

Resilienci pak chápeme jako určitou psychickou odolnost či schopnost zvládat těžké životní podmínky, tedy jako vlastnosti, které jedince nějakým způsobem zvýhodňují (Helus, 2015; Sychrová, 2015).

Kombinací vulnerabilních vlastností s nevhodným sociálním prostředím dochází k negativnímu vývoji jedince. Proto bychom měli dětem poskytnout vstřícné, podnětné a podporující prostředí, bez ohledu na jejich minulost a případné výchovné problémy. Měli bychom hledat jejich talent a vybudovat zdroje resilience (Sychrová, 2015)

4.2.2 Průběh a cíle socializace v náhradní rodině

Socializace dítěte v náhradní rodině je dlouhý a nelehký proces. Matějček *„radí, že není dobré, v době vzájemného přibližování se, něco předstírat, slibovat nebo naopak stroze posuzovat chování dítěte. Nedoporučuje ani vyžadování mazlení a tělesný kontakt. Také trestání není vhodné. Klidné, vlídné chování a vyjadřování radosti nad očekáváním dítěte je podle Matějčka mnohem účinnější. Rodina představuje dítěti hranice toho, co považuje za dobré a co již dobré není“* (Matejček, In Sychrová, 2015, s. 84).

„Podstata socializace v náhradní rodinné péči je založena na posloupnosti několika principů, které lze označit za cíle socializace:

- *Dát dítěti trvalého vychovatele*
- *Dát dítěti trvalé postavení mezi sourozenci*
- *Dát dítěti trvalé prostředí“ (Radvanová, In Sychrová, 2015, s. 81).*

Sychrová (2015, s. 81) považuje za důležité „*jasné vymezení hranic, které poskytují dítěti bezpečí, jistotu. Naplňují se tak psychické potřeby dítěte. Zásadní a první by měl vždy zůstat kladný emoční vztah k dítěti, které dítě sytí. Podstatná je láska k dítěti a čitelné hranice ve výchově.*“

4.2.3 Adaptace dítěte v náhradní rodině

Proces adaptace dítěte na nové prostředí je individuální, vše se odvíjí od doby, po kterou trvala deprivace, od věku dítěte při umístění do náhradního prostředí a od kvality náhradní péče (Sychrová, 2015).

„*Je zřejmé, že děti adoptované v novorozeneckém či raném věku se v otázce utváření vazeb jen velice málo liší od běžných dětí stejného věku*“ (Sychrová, 2015, s. 82). „*Deprivace, která probíhala až během druhého roku života, ovlivňuje osobnostní vývoj dítěte. ... Pokud trvá dlouhodobá deprivace až do tří let věku, bývají následky dlouhodobé a dítě se obtížně otavuje*“ (Matoušek, Pazlarová, In Sychrová, 2015, s. 92).

U starších dětí je proces adaptace komplikován obdobím smutku ze ztráty blízké osoby a přerušením starých vazeb, ať už na matku, nebo vychovatelku v ústavní péči. Dítě si musí zvyknout na náhradní rodiče, nové sourozence a příbuzné. Přizpůsobuje se zvyklostem a uspořádání v nové rodině. To vše může vyvolat pocit strachu, úzkosti a nedůvěry, na které dítě reaguje obrannými mechanismy, ať už aktivními či pasivními (Sychrová, 2015).

V tomto období se často projevují poruchy při utváření vazeb. „*Děti, které neumějí vytvářet vazby, se dají rozdělit do tří skupin:*

- *Nepřipoutané dítě nikdy ve svém životě se svým rodičem či pečovatelem žádné pouto nenavázalo, nemá pocit bezpečí a jistoty.*
- *Nedostatečně připoutané dítě většinou prošlo již předchozí náhradní rodinou nebo procesem mezinárodního osvojení. Pouta tohoto dítěte bývala ojedinělá nebo nezdravá.*
- *Traumatizované dítě navázalo ve svém životě vazbu a byla mu poskytnuta péče. Později v životě však zažilo trauma (týrání, emoční zanedbávání). Prožitky zničily důvěru, která se u dítěte dříve vytvořila“ (Bourguignon, In Sychrová, 2015, s. 82,83).*

„*U dětí, které neměly příležitost vytvořit si zdravé vazby, se mohou projevovat typické symptomy chování: uzavřenost a odmítání, hromadění nebo hltání jídla, agresivní chování vůči*

sobě i ostatním, lhaní a krádeže, nedostatečný kontakt očima nebo také opožděně vyvinuté svědomí a přehnaná touha po náklonosti. (Schoolerová, In Sychrová, 2015, s. 83) Mohou se vyskytovat poruchy spánku, pomočování, záchvaty vzteku, bušení hlavou do postýlky či do zdi, rvaní si vlasů, kousání nehtů, skřípání zubů, cumlání palce. Dítě se projevuje jako sobecké, nevázané, s přehnanou touhou vlastnit. Má slabou schopnost soustředění s nedostačující motivací jednat. Problémem bývá nečinnost dítěte a jeho slabá vůle, nepřizpůsobivost, vzdor a neposlušnost“ (Geisslerová, In Sychrová, 2015, s. 83).

Adaptace na nové prostředí je pro dítě velmi obtížná a probíhá v několika fázích, které jsou různě dlouhé a jinak intenzivní. V první fázi (poznávání) je dítě více či méně nejisté. Jedním z důvodů je ztráta dosavadního známého prostředí a rituálů, které v něm probíhaly. Dítě se přizpůsobuje novému prostředí a rodině. Proto by změny rituálů v novém prostředí měly přicházet pozvolna. Z počátku by se měli adoptivní rodiče snažit dodržovat stejný rytmus a řád, na který je dítě zvyklé (Zezulová, 2012; Archer, 2001).

Zezulová (2012) dodává, že by dítě také nemělo být zatěžováno návštěvami a tím, že půjde z jedné náruče do druhé. Ve chvíli, kdy dítě pochopí, že je v nové rodině doma, začne testovat její stabilitu. Vymezuje si své postavení v rodině, zkouší, jak pevné jsou hranice, které mu rodiče vytváří apod. „*V tomto období se může stát, že dítě, které bylo opakovaně opouštěno, poběží naproti novému opuštění, aby to už mělo za sebou, bude kopat kolem sebe a testovat, co všechno rodina unese.... Jiné děti se mohou naopak chovat velmi závisle: ze strachu před dalším opuštěním se na novou maminku pověsí a nedovolí jí ani minutu oddechu*“ (tamtéž, s. 40). Tato fáze je velmi náročná a vyžaduje od náhradních rodičů hodně trpělivosti a pochopení. Ve třetí fázi adaptace dochází k vytváření specifických citových vazeb mezi jednotlivými členy rodiny a dítě svou novou rodinu přijímá takovou, jaká je. Během fází adaptace se náhradní rodiče setkají u dítěte s vývojovou regresí. Ta přichází ihned po přijetí, jako reakce na změnu. Jedná se však jen o regresi dočasnou. Zásadnější regrese nastává ve třetí fázi, kdy dítě svým novým rodičům důvěřuje. Dítě „*si potřebuje odžít ty první měsíce či roky života, které mu chybějí. I velké děti začínají šišlat, pít z láhve, dudlat dudlík, chtějí být v kočárku a mít plenku. Některé se chtějí nové mamince „narodit“ a vymýšlejí různé fantasijní hry, které jim to umožní*“ (tamtéž, s. 42). Tato regrese je důsledkem chudého citového a sociálního vývoje, a nemá nic společného s inteligencí.

Tématem adaptace romských dětí v náhradních rodinách se zabýval v roce 1981 Jiří Kovařík. Kovařík se věnoval rozdílům mezi adaptací do rodinu dětí romských a neromských. „*Výsledky srovnání obou skupin ukazují, že úspěšnost začlenění do nové rodiny není původem dítěte výrazně ovlivněna. Mezi romskými a neromskými dětmi nebyly zjištěny výraznější rozdíly.*

Mnohem větší vliv na přijetí dítěte má jeho věk (čím vyšší, tím je zátěž větší). Také nejruznější vývojová opoždění, zlovyky či poruchy chování komplikující proces sžívání se ... Lhaní, krádeže, poškozování cizích věcí jsou typickým příznakem psychické deprivace v dětství, proto není vhodné je spojovat s žádnou etnickou mentalitou, takto se prý chová většina frustrovaných, respektive deprivovaných dětí ... Romské děti mohou být v tomto směru určitým způsobem znevýhodněné díky průměrně delší době strávené v ústavním zařízení před jejich umístěním do nové rodiny. Působení deprivčního syndromu tak může být silnější a dlouhodobější“ (Šanderová, 2011, s. 117, 120, 122).

4.3 Budování identity

„Identitou člověka míníme soubor jeho sebeobrazu spolu s jeho sebeprojektem, plány a aspiracemi do budoucnosti a také s jeho seberepektem. V psychologii je rozšířen názor, že pevná osobní identita je důležitou složkou, pokud ne ústředním uspořádávajícím faktorem, zralé osobnosti“ (Smékal, 2003, s. 79). K utváření osobní identity patří vědomí, že má člověk nějakou společenskou hodnotu a existuje někdo, komu na něm záleží (Matějček, 2013).

Identita člověk se vyvíjí vzájemnou interakcí s okolním světem, jak v kladném vzájemném kontaktu, tak při konfrontacích. V případě romské menšiny jde často o konfrontace s majoritní společností, která hodnotí Romy v negativním světle. S tímto negativním obrazem se musí Romové vyrovnat a rozhodnout se, jestli ho do své identity zahrnou nebo nikoli, případně v jakém rozsahu (Smékal, 2003).

Během utváření identity si člověk hledá své místo ve společnosti, uvědomuje si, kam patří. Utváření identity je závislé na vnějších i vnitřních faktorech – „jak já vidím sebe“ (tzv. vnitřní identita) vs. „jak mě vidí ostatní“ (tzv. identita vnucená zvenčí). Najít rovnováhu mezi těmito dvěma pohledy je obtížné. Jde o hledání kompromisu mezi potřebou podobat se „svým lidem“ a potřebou být sám sebou (Košťálová, 2012).

Budování identity je procesem celoživotním a závislým na životních zkušenostech. Člověk se v průběhu svého života musí potýkat s velkým množstvím zážitků a problémů, se kterými se musí vyrovnat. Vše, co člověk prožije má přímý či nepřímý dopad na jeho identitu (Zacharová, Lukšík 2001). „Neméně podstatnou složkou našeho já představuje i náš původ, naše životní historie, odkud pocházíme, kdo jsou naši rodiče, ke komu patříme, je-li s námi všechno v pořádku“ (Matějček, 1994, s. 54-55).

Stašová (2015) v tomto kontextu hovoří o „osobní mapě světa“. Děti v náhradní rodinné péči mají mapu zatíženou svou minulostí v nevhodném prostředí a svými negativními zkušenostmi.

„Pojetí našeho vlastního „Já“ neustále osciluje mezi identitou, které jsme nabyli v průběhu socializace a enkulturace, a mezi identitou, které bychom rádi dosáhli nebo se tak alespoň na venek prezentovali“ (Košťálová, 2012, s. 24).

V psychologii se rozlišuje identita osobní a sociální. Osobní identita spočívá v uvědomění si svých vlastností, schopností, postojů, tedy vědomím vlastního jedinečného „já“. Osobní identita se odráží v sebepojetí, sebehodnocení a sebeúctě. Sociální identita pak zahrnuje vědomí příslušnosti ke skupině či skupinám (Nakonečný, 2009; Stašová, 2015).

„Osobní identitu skládající se z realistického sebehodnocení, souboru kladných postojů k sobě samému a sebeprojektu založeného na souboru kladných sociokulturních hodnotách můžeme považovat za základní oporu osobnosti. Naopak nerealistický, zmatený nebo rozporuplný sebeobraz, ambivalentní postoje ke svému já a přijetí problematických nebo dokonce antisociálních hodnot znamenají pro daného jednotlivce špatnou prognózu“ (Smékal, 2003, s. 80).

Jednou z forem sociální identity je identita etnická. Etnickou identitu chápeme jako vědomí sounáležitosti se skupinou lidí, s nimiž máme společný etnický původ, shodné kulturní zvyklosti a normy, s kterými se ztotožňujeme. Etnická identita může být oporou pro identitu osobní. Pokud však svým původem opovrhují a nehlásím se k němu, může dojít až k rozvrácení osobní identity (tamtéž).

Výrost a Slaměník (2008) hovoří také o identitě objektivní a subjektivní. Jedinec je nucen srovnávat svůj obraz sebe sama s tím, jak ho hodnotí, definují ostatní. Může se stát, že identifikace okolím je v rozporu s tím, jak se chce identifikovat jedinec sám. V případě romských dětí v adoptivních rodinách může být tento rozpor značný. Svým okolím a širokou společností jsou vnímáni jako Romové, včetně charakteristik, které jsou tomuto etniku připisovány. Samo dítě se však může vnímat zcela odlišně.

4.4 Budování identity v náhradní rodinné péči

Jak již bylo zmíněno výše, utváření identity je procesem celoživotním. Základy identity jsou však vytvořeny již v prvních čtyřech letech věku dítěte. V závislosti na chování rodičů si dítě vytváří pojetí vlastní osoby (Škoviera, 2007).

Vančáková (2011, s. 16) hovoří o tzv. mentálním modelu světa, který „*můžeme chápat jako hluboce zakořeněné představy o fungování světa v nitru člověka, které ovlivňují způsoby jeho myšlení a chování a vytvářejí limity v dalším poznávání světa a souvislostí. Děti, které zažily rané trauma, případně vyrůstaly v citově chudém či nepřírodném prostředí, mají svůj mentální model světa zdeformovaný dosavadními zkušenostmi. Korekce tohoto modelu není jednoduchá.*“

Stašová (2015) považuje za nejdůležitější období pro utváření základního postoje k sobě samému, ale také ke světu, období během prvního roku života. Zásadními činiteli ve vývoji dítěte a spolutvárci sebepojetí a identity jsou proto rodiče, resp. pečující osoby. Nezáleží ani tak na kvantitě jejich péče, jako spíše na kvalitě péče o individuální potřeby dítěte. Jak již bylo zmíněno, důležitým faktorem při utváření osobnosti je vybudování důvěry a pevné vazby s pečující osobou. Bez této důvěry si poději budě dítě jen obtížně budovat svou trvalou identitu, která obstojí ve společnosti.

Z tohoto pohledu je budování identity u dětí v náhradní rodinné péči problematické, protože jejich pojetí sebe sama je často zdeformované zanedbáváním, zneužíváním či týráním (Sychrová, 2014).

Běhounková (2012) upozorňuje na to, že narušení nebo absence citové vazby k pečující osobě je považována za ranou traumatickou událost, která způsobuje mnohačetné problémy v psychickém vývoji dítěte. Mezi nejčastější problémy patří poruchy paměti, agrese při setkání s traumatizující vzpomínkou či nerozvinutí schopnosti mentalizace, neboli vcítění se do duševního stavu sebe i ostatních. „*Mentalizace podmiňuje vznik morálního cítění, snižuje motivaci ke kriminálnímu chování a inhibuje agresivní chování. Úzce souvisí se schopností porozumět významu vlastního chování i chování druhých lidí, zobecnit své zkušenosti a anticipovat následky svého chování*“ (tamtéž, s. 99).

Vzhledem ke skutečnosti, že děti umístované do náhradních rodin mají často citovou vazbu narušenou, se nemůžeme divit, že trpí poruchami chování a vyžadují dlouhodobou specifickou péči a výchovu.

Podle Heluse (2015) jsou pro vývoj sebepojetí, které je při utváření identity důležité, významné dva procesy: procesy sociální zrcadla a procesy identifikace. Sociálním zrcadlem myslí to, že dítě z reakcí svého blízkého okolí vyvozuje, jaké je – chytré, šikovné, ale také neschopné, hloupé či na obtíž. Děti tyto informace nedokáží kriticky posoudit a považují je za tvrzení odpovídající pravdě, což může mít při budování identity fatální následky. Nejcitlivější jsou děti do zhruba 6 let, kdy se rozhodujícím způsobem utváří jejich osobnost.

V souvislosti s reakcemi okolí jsou problematické předsudky zakořeněné ve společnosti. „*Ve svých rodinách si děti vytvářejí identitu spjatou především s jejich rodiči a zároveň si osvojují specifické způsoby chování, které jsou v dané rodině běžné. Takto získaná identita však neodpovídá očekávání společnosti, která usuzuje na základě vzhledu dítěte. Pokud daný jedinec tyto představy nesplňuje, působí jako jakási anomálie*“ (Šanderová, 2011, s. 79).

Součástí procesu budování identity jsou také období krizí, kdy jedinec pochybuje o sobě samém a nastává otřes sebehodnocení. K největší krizi identity dochází v adolescenci, kdy si jedinec klade otázky „kdo jsem?“, „co mohu?“ či „kam patřím?“ Mladí v tomto období zkouší různé způsoby zábavy, oblékání atd., ale co je důležité, se bouří proti autoritám (Nakonečný, 2009).

Macek (2001, s. 20) chápe krizi identity v tomto období jako „*reakci na zmatek, vyvolaný novými vnitřními pocity spjatými s dospíváním (sexuální dozrávání) a s novými požadavky prostředí (normy, role a pravidla a restrikce světa dospělých, vrstevnický tlak a úsilí o ocenění ze strany druhých)*.“ Identitu pak chápe jako nové sjednocení dosavadních osobních zkušeností, pudových potřeb, výkonové kapacity a sociálních rolí. Poukazuje také na to, že identita v sobě nese i vědomí vlastní historie a osobní perspektivy.

„*Je potřebné, aby dospívající shledal zřetelnou shodu mezi tím, co cítí a nachází sám v sobě, a mezi tím, jak ho vidí a posuzují druzí lidé, včetně toho, co od něho očekávají jeho blízcí*“ (Jedlička, 2004, s. 164).

Stašová (2015) hovoří o období dospívání jako o významném období při utváření sebepojetí a konstrukci identity. Cílem tohoto období je dosažení pocitu vlastní jedinečnosti, celistvosti, osobní stability, pocitu sociální hodnoty a podpory od druhých.

„*Proces hledání určitého postoje, který mladému člověku dovolí zaujmout místo v lidské společnosti, je zajisté o to složitější, čím více se ve výchově odráží křížení různých kulturních vlivů-to je patrně jedna ze závažných příčin oněch krizí identity, které jsou prožívány na přechodu z dětství do dospělosti*“ (Pechar, 1995, s. 56).

Obdobím dospívání a s ním spojenou krizí identity si projde každé dítě – v biologické i náhradní rodině. Toto období je však pro adoptované děti o to těžší, že se musí vypořádat se svou minulostí (Škoviera, 2007). „*Zároveň si začínají uvědomovat, že samotný fakt jejich osvojení v sobě nenese jenom to „ružové“ a pozitivní, tedy získání nové rodiny. Postupem času totiž docházejí ke zjištění, že byly někým jiným opuštěny*“ (Šandorová, 2011, s. 43). Děti v náhradní rodinné péči si často kladou otázky týkající se jejich existence, např. Mohu za to, co se stalo, já? Proč mě vzali z mé rodiny? Proč tu jsem? Chybím svým biologickým rodičům? Nebudu jako moji rodiče? apod. „*Je zřejmé, že dostatečné množství a kvalita informací o*

minulosti a jejich zdravá reflexe, citově bohaté prožívání přítomnosti a vize pozitivní budoucnosti jsou nevyhnutelné nejen pro normální emocionální a sociální vývoj dítěte svěřeného do náhradní výchovy, ale i pro jeho náhradní rodiče, resp. vychovatel. ... Bez zpracování traumat z minulosti není možné, aby se osobnost vyvíjela pozitivním směrem“ (Škoviera, 2007, s. 125).

Děti nejsou při příchodu do nové rodiny nepopsaným listem papíru, nesou si svou biologickou a sociální minulost (Šanderová, 2011). Tuto minulost nelze vymazat. *Každá lidská bytost si vytváří obraz o svém původu, navrácí se alespoň v představách či vzpomínkách k počátku svojí existence. Nezřídka to není jednoduché ani pro dítě vyrůstající ve vlastní rodině, ale pro dítě v NRP je tato otázka dříve či později téměř prvořadá“* (Petrašová, 2009, s. 47).

Archer (2001) upozorňuje na fakt, že ať už se biologická rodina starala o dítě jakkoliv, bude vždy jeho součástí.

Pro náhradní rodiče je proto velmi důležité získat o minulosti dítěte co nejvíce informací a cíleně s minulostí dítěte pracovat. Pomohou tím dítěti při budování identity a utváření obrazu sebe sama. Mezi vhodné aktivity lze zařadit Knihu života nebo rodinné rituály jako např. „příchodniny“ (Škoviera, 2007). Zmíněný autor poukazuje na to, že i v dnešní době se setkáme s adoptivními rodiči, kteří o minulosti dítěte nechtějí hovořit. Buď dítěti zcela zamlčí fakt osvojení, nebo podávají zkreslené informace. V takovém případě postupují jedním ze třech způsobů:

- minulost dítěte si úplně vymyslí,
- upraví některá fakta tak, aby jim vyhovovala,
- čekají na „vhodnou“ příležitost, kdy dítěti sdělí celou pravdu.

Adoptivní rodiče, kteří se rozhodnou o minulosti svého dítěte mlčet, velmi podceňují rizika s tím spojená. Prozrazení rodinného tajemství může vyvolat zmatek a zhroucení již vybudovaného obrazu sebe sama a narušit vztah důvěry mezi rodiči a dítětem (Zezulová, 2012; Matějček, 1999).

V současné době je zamlčení faktu adopce vnímáno jako velmi nebezpečné. *„Dosavadní studie a zkušenosti mluví celkem jednoznačně pro „říci“. Nestačí však skutečnost sdělit, je třeba jí sdílet. Dítě má s vědomím, že je adoptované, vyrůstat a vyspívat. Čím je dítě starší, tím více má jakákoli informace o těchto věcech ráz prozrazení. Zvyšuje se totiž nebezpečí srážky dosavadního já dítěte s těmito novými poznatky. Výsledkem může být zhroucení onoho předchozího já“* (Šanderová, 2011, s. 37).

Matějček (1994) je toho názoru, že dítě by mělo vědět o své adopci více, než vědí ostatní. Nesmí být zaskočeno otázkou nebo sdělením někoho cizího. Není tedy vhodné čekat na chvíli, kdy přijde samo dítě a bude se ptát. *„Jakékoliv vysvětlování musí ovšem být přizpůsobeno chápavosti dítěte v tom kterém vývojovém období. Zásadně platí, že není dobré dítěti takovéto věci sdělovat slavnostně při nějakých zvláštních příležitostech. Lépe je přirozeně, klidně a věcně si s dítětem povídat“* (tamtéž, s. 64). Zároveň by měli adoptivní rodiče dítě ujistit, že ho mají rádi a patří k sobě.

„Nedostatečné vyrovnání se se svou minulostí může mít dvě základní podoby. Objeví se buď potlačování minulosti a rezignace na vybudování životní vize, nebo přílišné lpění na minulosti ... Jednostranné chápání smyslu života pouze v rovině teď a tady většinou vede k povrchním, krátkodobým, pragmatickým a zmaterializovaným vztahům. Platí to pro děti i pro jejich vychovatele (rodiče). Vážným rizikem soustředění se pouze na přítomnost je ochuzení emocionality. Na druhé straně ani lpění na minulosti, neustálé vrácení se zpět, není produktivní. Je to obraz neschopnosti reflektovat životní změny a adaptovat se na ně. Oba tyto přístupy ohrožují integritu jedince“ (Škoviera, 2007, s. 124).

Aby se mohli děti vyrovnat se svou minulostí *„potřebují čas, sílu a pevnou základnu již nenarušitelných jistot stálosti vztahů v rámci náhradní rodiny“* (Petrášová, 2009, s. 47)

Stejně nebezpečné jako zatajování minulosti je očerňování biologických rodičů dítěte. Šanderová (2011) doporučuje dětem vštípit pozitivní, nebo alespoň nezaujatý a neutrální obraz biologických rodičů, ať už byli jakýkoli.

Zezulová (2012) se přiklání k citlivému sdělení pravdy, kdy si adoptivní rodiče informace o biologických rodičích nevymýšlejí, nelžou a nezatajují. V případě, že k nějaké informaci nemají přístup, považuje za vhodné říct dítěti „nevím“. Děti se mohou trápit a brát vinu za odloučení od biologických rodičů na sebe. Tomu musí adoptivní rodiče zabránit.

Coloroso (2008) radí, že žádné otázky ohledně adopce by rodiče neměli ignorovat a neměli by se snažit změnit téma. Zároveň by však rodiče neměli adopci probírat neustále, protože je jen částí jeho životního příběhu, netvoří ho celý.

Smékal (2003) upozorňuje na další problém, a to na vypořádání se s faktem, že je dítě romského původu. Romská identita nemá jen pozitivní rysy (jazyk, kultura – pohádky a hudba, duchovnost, historie), ale i rysy negativní (identita ukřivděnosti, identita izolace, identita konfrontace). *„Jestliže romský národ ztrácí své pozitivní charakteristiky, stávají se nutně součástí jeho identity negativní aspekty romství; nikoli onoho čistého ducha romipen, nýbrž těch nánosů a kazů, které Romové získali, ať už v bližší, nebo dávnější minulosti“* (tamtéž, s. 88).

„U dětí, které vyrůstají ve vlastní fungující rodině, pozitivní identita vzniká prakticky samovolně, spontánně během běžné výchovy. Avšak u přijatých dětí – a zejména u těch, které se navíc viditelně odlišují – je třeba na vybudování zdravé identity pracovat cíleně“ (Vančáková, 2011, s. 16).

Osvojitelé jsou „vedeni k tomu, aby osvojenému dítěti zprostředkovali jeho rodnou kulturu, která je dítěti připsána jak okolní společností, tak i sociálními pracovníky na základě jeho tělesného vzhledu a původu rodičů“ (Šanderová, 2011, s. 61).

Jedním z hlavních propagátorů tohoto přístupu je Vančáková. Ta doporučuje adoptivním rodičům, aby podporovali své děti v zájmových činnostech, které souvisí s romskou kulturou – návštěvy romských festivalů, čtení romských pohádek a říkadel apod. (Vančáková, 2008).

Jak již bylo zmíněno výše, budování identity probíhá v interakci s okolím. „Pokud tedy dítě slýchává, že cikáni kradou a nepracují, je dost možné, že se tomuto stereotypu přizpůsobí a přijme ho za svůj“ (Šanderová, 2011, s. 99). Z tohoto důvodu považuje Vančáková (2016) za důležité, aby byly negativní a pozitivní informace o Romech v rovnováze. O negativní informace se dle jejího názoru postará společnost. Pozitivní informace musí předat svým dětem rodiče. Hlavním cílem by mělo být navázání kontaktu s těmi „dobrymi Romy“.

Vančáková (2008) uvádí pravidlo pěti P, které by měli rodiče dodržovat:

- přijmout odlišnost
- postupně
- přirozeně
- pozitivně
- plánovitě

Pro utváření pozitivní identity přijatého dítěte je důležité, aby náhradní rodiče vnitřně přijali fakt, že jeho identita je odlišná od té jejich a od identity biologických dětí. Není ani horší, ani lepší, ale odlišná. Identitu by rodiče měli rozvíjet již od počátku pomocí aktivit zařazených do běžného života celé rodiny. Měli by mít jasnou představu, kdy a jaké aktivity podniknou. Odlišný původ přijatého dítěte by měl být chápán jako obohacení. „Přijaté dítě bude obohaceno o poznání naší kultury, my budeme obohaceni při poznávání té jeho“ (Vančáková, 2008, s. 11).

Vančáková (2011) uvádí, že přibližně do věku tří let si děti neuvědomují odlišnosti ve vzhledu. V předškolním věku se však děti začnou setkávat s prvními poznámkami vrstevníků o své odlišnosti. Právě v tomto období je ideální prostor pro rozhovory o etnické odlišnosti a zvláštěnostech dítěte, o jeho původu a kultuře a o pozitivních aspektech jeho etnika.

„Přibližně do nástupu školní docházky dítě přijímá informace o své odlišnosti bez předsudků a neovlivněno negativními zkušenostmi spojenými se svou odlišností.“ Rodiče tak staví „nosnou základnu pro pozdější doplňování dalších informací, které již třeba nebudou jen pozitivní. Pokud toto období nevyužijí a dítě s jeho původem neseznámí, riskují, že budou jen o něco později stát v nezáviděníhodné situaci, kdy budou muset dítěti vyvracet jinde získané negativní názory na ně samé, na jeho původ a odlišnost“ (tamtéž, s. 25).

Reakce romských dětí na jejich odlišný etnický původ jsou různé. Některé svůj původ zcela odmítají a popírají svou odlišnost. Jiné si jí uvědomují, ale tváří se jako že není a považují to za citlivé téma. Další část dětí nahrazuje svůj původ jiným, exotičtějším. Naopak existují také děti, které svůj etnický původ dávají najevo přehnaným způsobem a využívají jej k získání pozornosti a výhod (Vančáková, 2011). *„Různé formy vnitřní obrany při nepřijetí vlastního etnického původu a při nevyrovnaném vztahu k němu mají svá rizika. Mohou se projevit v různých psychických potížích či problematickém chování, které zdánlivě s touto oblastí nijak nesouvisí ... V optimálním případě si děti udržují zdravý postoj ke svému etnickému původu. Berou ho na vědomí, svou odlišnost dokážou vnímat jako samostatnou součást svého já. Mají dostatečné sebevědomí a přijímají samy sebe takové, jaké jsou“* (tamtéž, s. 26).

Vančáková (2011) a Klimeš (2008) upozorňují na dva typy identity u romských dětí v náhradní rodině – dvojitá identita a smíšená identita.

Zvláštním jevem, se kterým se setkáváme u romských dětí v náhradní rodině je dvojitá identita. *„V dobrých časech, když se dítěti daří, tak je bílé. Ve špatných časech, když zažívá neúspěch, se považuje za Roma. Tento jev je přítomen vždy, když dítě dobře ví, že je Rom, ale protože to je nepřijatelná identita, zkouší se samo přesvědčit o tom, že je bílé. Psychické obrany většinu času fungují dobře a dítě si může namlouvat, že je opravdu bílé. Občas ale přijde krize a obrany se zhroutí, člověka zaplaví vztek a nenávisť vůči té druhé potlačované identitě“* (Klimes, 2008, s. 9). *„Ve své méně škodlivé formě může nést podobu převlékání kabátu podle sociálního prostředí, v němž se nachází - například doma, kde se dítě cítí přijímané a v bezpečí, dokáže vnímat svou etnickou odlišnost jako svou samozřejmou součást, zatímco ve školní skupině vrstevníků, kde se snaží za každou cenu obstát, bude svou odlišnost vehementně popírat“* (Vančáková, 2011, s. 26).

Klimes se domnívá, že příčinou vzniku této formy identity je špatný přístup rodičů. Dítě samo si nedokáže vytvořit pozitivní variantu romské identity a rodiče jim nepomohou. Shoduje se s Vančákovou v názoru, že optimálním cílem výchovy je identita smíšená. *„Jako nejzdravější je vyhodnocován přístup dítěte, které z obou kultur využívá to, co je pro ně nejvhodnější. Tedy, dokáže se ve většinové společnosti chovat podle jejích norem, zároveň si*

však je vědomo i bohatství své původní kultury. Přijímá svou odlišnost a umí s ní nakládat, dokáže se přijatelně vyrovnat s negativními reakcemi okolí“ (Vančáková, 2011, s. 26-27).

Podle Klimeše (2008, s. 10) by mělo být cílem výchovy vytvoření Roma se smíšenou identitou „*On sám sebe bude považovat za pravého Roma, ale bude mít všechny zvyky a návyky majoritní společnosti. Bude schopen se v ní bez konfliktů pohybovat.*“

Jiný pohled na problematiku má Šanderová (2011). Ta upozorňuje na fakt, že při takovém zprostředkování romské kultury, který zastává Vančáková, jde spíše o povrchní seznámení s kulturou. Hovoří o tzv. turistickém vnímání kultury, které je do značné míry založeno na stereotypch a obvykle zahrnuje jídlo, hudbu, tanec či historii. Hlubší poznání dané kultury chybí. Klade si také otázku, zda je možné, „*aby si děti osvojili svou rodnou kulturu na základě občasného kontaktu s danými kulturními artefakty a skrze omezené kontakty s dalšími příslušníky dané kultury*“ (tamtéž, s. 57). Dále si klade také otázku, zda je vůbec možné, aby si děti osvojili dva soubory kulturních hodnot, které mohou být v protikladu. A poukazuje také na skutečnost, že „*dítě netouží potom být odlišné, nicméně pokud se mu rodiče snaží zprostředkovat jeho romskou identitu a kulturu, dítě může získat silný pocit, že odlišné skutečně je, proto začne tuto svou „rodnou“ identitu odmítat*“ (tamtéž, s. 100).

Vančáková (2011, s. 21) však sama píše: „*mladý člověk si v určitém věku vytváří vlastní postoje pro nebo proti názorům, v nichž byl vychováván. Čím více je ve zkoumání a ve svobodné volbě omezován, tím pravděpodobněji zvolí cestu odporu a rebelantství. Otevřená, respektující komunikace bez tabuizování umožňuje dítěti snáze uznávat názory rodičů. Zprostředkování kultury jeho původu je pro dítě v mnoha směrech obohacující a zároveň zvyšuje šanci, že si dítě v průběhu vývoje vybere z každé kultury to, co je pro ně vhodné a přirozené.*“

Stejně jako u nás, také v zahraničí existují dva přístupy. Existuje několik studií, které však nejsou příliš rozsáhlé. Z některých studií vyplývá, že žádný rozdíl v sebeúctě dětí v transrasové adopci oproti dětem v rodinách svého etnického původu není. Jiné ukazují na problémy při budování identity, které mají následky i v dospělosti (Adoption.com).

Groza a Rosenberg (2001) zastávají podobný přístup jako u nás Vančáková a Klimeš. Poukazují na to, že ty rodiny, které odlišnost svých dětí popírají a nepracují s kulturním či etnickým původem dítěte uspokojují pouze své potřeby rodičovství, a ne potřeby dítěte, kterému se rozhodli pomoci. Dítě může mít dojem, že pokud se jeho původu nemluví nebo ho rodiče dokonce popírají, je s ním něco špatně. Upozorňují však také na skutečnost, že rodiče mohou dítěti zprostředkovat informace o kultuře a zvycích jejich původu, jsou to však jen teoretické informace. Pro utváření etnické identity je důležitější každodenní osobní prožívání.

Jako ideální vidí přijetí kultury dítěte do kultury rodiny, tedy že se rodina přizpůsobí dítěti, nikoliv dítě nové rodině. Jako příklad uvádějí americké rodiny, které přijali čínské příjmení jejich dítěte.

Bumpus (2014) považuje budování rasové identity u afroamerických dětí v adoptivní rodině za důležité. Zároveň však poukazuje na to, že stejně důležité je, vybavit děti strategiemi, které jim pomohou vyrovnat se s rasismem a diskriminací ve společnosti a podporovat prosociální chování. Ve své práci poukazuje také na skutečnost, že na budování rasové identity afroamerických dětí má vliv také ekonomická situace rodiny a společenská třída ve které se rodina pohybuje. Za důležité považuje také to, jaké kontakty dítě naváže s ostatními Afroameričany a jestli má v této skupině kladný vzor, ke kterému by mohlo vzhlízet.

Donaldson (2009) poukazuje na skutečnost, že u adoptivních dětí je budování identity složitý proces. V souvislosti s identitou hovoří o dvojí identitě – biologickou a adoptivní. Identifikoval čtyři adoptivní statusy identity: neprozkoumanou, omezenou, nevyrovnanou a integrovanou identitu. Skutečnost transkulturní adopce tvoří další součást procesu tvorby identity. Z výzkumu vyplynulo, že důležitost otázky etnické identity se mění s věkem – od identifikace s většinou ke smíšené identitě. K vytvoření rasové identity přispívají zkušenosti v rámci rodiny a společnosti. Negativní zkušenosti a pocity mohou způsobit krizi ve vnímání rasové identity. Respondenti výzkumu poukazovali na to, že jejich rodnou korejskou identitu začali řešit až s přibývajícím věkem, kdy se odpoutali od vlivu rodičů a začali poznávat lidi asijského původu. Uváděli, že až přímý kontakt s asijskou kulturou a sdílení této kultury s ostatními, zapříčinilo zájem o zkoumání kultury svého původu.

Jak je patrné z výše napsaného, na problematiku přístupu k romství dítěte v majoritní rodině existují rozdílné názory. Je těžké říci, ke kterému přístupu se přikláním. Souhlasím se Šanderovou, že zdůrazňování romství může u dítěte vyvolat pocit jinakosti, která ho následně vyčlení a může způsobit pocit méněcennosti. Nemyslím si, že by pro budování identity byla znalost historie a tradic, které často nedodržují ani Romové důležitá. Tím, že si budu číst romské pohádky a poslouchat romskou hudbu se ze mě Rom nestane. Kultura je naučená a je nutné jí prožívat každý den. Z tohoto pohledu na mě přístup Vančákové působí povrchně a sám o sobě bezvýznamně. Za mnohem důležitější považuji podporu sebeúcty a sebevědomí dítěte v obecné rovině, naučit dítě, jak se vypořádat s reakcemi okolí atd. Z pohledu budování identity je dle mého názoru jedno, jestli se člověk cítí méněcenně kvůli barvě kůže, adopci, obezitě nebo něčemu dalšímu. Ve všech případech je důležité zdůrazňovat to, v čem je člověk dobrý a reagovat na negativní reakce okolí s nadhledem a pozitivně. Ano, pro budování identity je

důležité znát minulost, ale minulost svou vlastní. Tedy nejdříve by rodiče měli pracovat s faktem adopce a až následně případně s romstvím, které bylo dítěti přiděleno společností.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

5.1 Metodologický přístup

K výzkumu lze přistupovat dvěma způsoby – kvantitativně, nebo kvalitativně. Pro svůj výzkum jsem zvolila přístup kvalitativní, protože mi jde o hloubku, detailnost a komplexnost získaných informací o zkoumaném jevu. Jde o přístup vhodný pro studium složité problematiky, která zahrnuje lidské postoje, názory a pocity (Walker, 2013; Švaříček, Šed'ová, 2007). Náhradní rodinná péče, stejně tak jako budování identity člověka, složitou problematikou určitě jsou, a nelze na ni nahlížet z pohledu množství.

Při kvalitativním šetření se dle Švaříčka a Šed'ové (2007) postupuje induktivně. Po počátečním zvolení sociálního jevu či problému se výzkumník snaží získat co nejvíce informací o poměrně malém počtu zkoumaných osob. Indukce je obecná metoda usuzování založená na principu opakování. „*Opakované případy ospravedlňují k přijetí určitého obecného pravidla či zákona*“ (tamtéž, s. 14). Kvalitativní přístup tak umožňuje rozvíjet nové teorie a nahlížet na daný problém novým způsobem.

5.2 Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Na počátku každé diplomové práce by si měl autor ujasnit, čeho chce svým výzkumem docílit. Významnost cíle není nikdy univerzální. Každý cíl se vztahuje k určité specifické (referenční) skupině lidí. Je tedy důležité přemýšlet o tom, pro koho je náš výzkum významný a koho bude zajímat. V případě že výzkum obohatí poznatkovou základnu dané disciplíny, mohou být referenční skupinou odborníci a studenti určitého oboru. Na druhé straně mohou výsledky výzkumu napomoci k zvládnání zkoumaných procesů těmi, kteří v těchto procesech reálně existují. V tomto případě mluvíme o výzkumu aplikovaném (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Z tohoto pohledu vidím svůj výzkum jako aplikovaný. Byla bych velmi ráda, kdyby má diplomová práce pomohla žadatelům o adopci romských dětí s ujasněním toho, co je může čekat; rodičům, kteří již romské děti adoptovali k většímu porozumění potřeb těchto dětí; a také budu ráda, když má práce otevře oči té části veřejnosti, která na náhradní rodinnou péči kouká skrz prsty a zastává názor typu „nežádoucí chování mají v krvi, výchovou se nic nezmění“.

Rozlišujeme tři typy cílů:

- personální – jakým způsobem je obohacen sám výzkumník,
- praktický – využitelnost výsledků výzkumu v běžném životě,

- intelektuální – rozšíření teoretických poznatků dané disciplíny (Maxwell, 2013).

S jistotou mohu říci, že v mém případě byl personální cíl naplněn. V budoucnu bych ráda v problematice náhradní rodinné péče pracovala, a díky této práci jsem si ujasnila svůj postoj a určitým způsobem změnila pohled na výchovu adoptovaných romských dětí.

Upřímně doufám, že bylo dosaženo i cíle praktického a moje práce bude ku prospěchu výše zmíněným skupinám lidí. Zároveň se domnívám, že obdobný přístup ve výchově a budování zdravé identity dítěte může být využit např. také při práci s dětmi v ústavní výchově.

„Cíle výzkumu společně s výzkumnými otázkami představují pomyslný kompas, podle něž bychom se měli v průběhu celého výzkumného procesu orientovat, stále sledujeme, zda se blížíme jejich naplňování, či nikoli“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 64).

Cílem mé diplomové práce je hledání odpovědi na základní výzkumnou otázku: Jakým způsobem budují adoptivní rodiče identitu romských dětí?

Díličními výzkumnými otázkami, na které se zaměřuji ve svých rozhovorech s adoptivními rodiči, jsou:

- Považují adoptivní rodiče budování romské identity svých dětí za důležité, nebo ji považují spíše za ohrožení?
- Vnímají adoptivní rodiče minulost dítěte a obraz biologických rodičů jako součást jeho identity, nebo se raději otázce minulosti vyhýbají?
- Vidí adoptivní rodiče pohled veřejnosti (předsudky, rasismus) jako problematický při utváření identity dítěte?
- Jaké povědomí mají adoptivní rodiče o současných možnostech posilování identity dítěte?
- Jaké mají jednotlivé přístupy k budování identity dopad na vztah k adoptivním rodičům a na chování dítěte?

5.3 Výběr vzorku

Vzorkem nazýváme tu část populace, kterou jsme si zvolili pro náš výzkum. Výběr vzorku se v kvalitativním výzkumu liší od vzorku kvantitativního. Vzorek nereprezentuje určitou populaci, ale určitý problém. *„Není konstruován náhodně, ale záměrně jej vytváříme s ohledem na náš problém“* (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 73).

Při výběru vzorku je pro nás velmi důležité definovat si kritéria, která musí jednotliví respondenti splňovat. V mém případě se jednalo o dvě, resp. tři kritéria. Prvním kritériem byl statut adoptivního rodiče. Druhým požadavkem bylo, aby tyto rodiče adoptovali dítě romského či poloromského etnika. Třetím, nejpodstatnějším, byla ochota těchto rodičů spolupracovat.

„V kvalitativním výzkumu existuje obecně přijímané pravidlo graduální konstrukce vzorku“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 73). Vzorek tedy nevytváříme v jednom okamžiku, ale postupně ho rozšiřujeme a redefinujeme. Rozšiřování vzorku provádíme až do chvíle, kdy je dosaženo teoretické nasycenosti. To znamená, *„že nově zahrnuté případy již nepřinášejí žádné nové a předpokládané informace“* (tamtéž, s. 73).

Velmi vhodnou metodou pro získávání respondentů je tzv. metoda sněhové koule, kdy získáváme nové kontakty na lidi, kteří odpovídají našim kritériím díky již nalezeným respondentům. Každý z nich nás následně odkáže na další lidi, a tak to jde stále dál (Miovský, 2006). Na tuto metodu jsem se spoléhala i já, bohužel marně.

Nejdříve jsem však oslovila organizace zabývající se náhradní rodinnou péčí (Středisko náhradní rodinné péče, Natama, Amalthea) s prosbou o pomoc při kontaktování adoptivních rodičů, kteří by byli ochotni se mnou spolupracovat. I přesto, že jsem žádala pouze o informování adoptivních rodičů o možnosti se mnou spolupracovat, mi ani jedna z organizací nevyšla vstříc. Zdůvodnily to ochranou soukromí adoptivních rodičů, kteří jsou v poslední době zavaleni podobnými žádostmi. Dále jsem zadala několik inzerátů a využila také „sílu“ sociální sítě Facebook.

Na mou prosbu o spolupráci se ozvalo 8 matek. Většina však odmítla osobní setkání a rozhovor. Některé byly ochotné mi odpovědět pouze písemně. Jiné si nakonec svůj zájem rozmyslely. Nakonec se mi povedlo udělat jen jeden rozhovor, během kterého jsem však měla možnost mluvit také s manželem a adoptovanou dcerou. 3 adoptivní maminky mi odpověděly na otázky písemně. Celkem jsem tedy získala informace od čtyř adoptivních rodičů romských dětí.

Z hledání respondentů mám smíšené pocity. Na jednu stranu se mi adoptivní matky ozvaly, s tím, že mají romské dítě, na stranu druhou měly strach se mnou komunikovat. I přes současný trend otevřenosti a specifičnost dítěte, která dle mého názoru nejde utajit, mají strach hovořit. Působí to na mě tak, že i přes ujišťování, že jim romské dítě nevádí, se s původem dítěte vnitřně nesmířili. Neumím si představit jejich každodenní interakci s lidmi v jejich okolí, které znají, když neumí v anonymním rozhovoru otevřeně hovořit ani s člověkem, se kterým již nebudou nikdy v kontaktu. Domnívám se, že svým výzkumem jsem jejich život narušila o mnoho méně než např. jejich sousedé. Skutečnost, že většina respondentek byla ochotna

komunikovat pouze písemně, na mě působí tak, že si potřebují svou odpověď rozmyslet. Chtějí mít pod kontrolou, které informace se dostanou na veřejnost, a které zůstanou utajeny.

5.4 Metody získávání dat

„Metody sběru dat jsou specifické postupy poznávání určitých jevů, které badatel užívá s cílem rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé interpretují a vytvářejí sociální realitu“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 142). V kvalitativním výzkumu se využívá nejčastěji metoda hloubkového rozhovoru, zúčastněné pozorování a práce s ohniskovou skupinou.

Pro svůj výzkum jsem jako stěžejní zvolila metodu rozhovoru. Vzhledem k faktu, že většina respondentek odmítla osobní setkání, zvolila jsem ke sběru dat telefonáty a písemnou komunikaci.

Rozhovor je nejčastěji využívanou metodou sběru dat. V kvalitativním výzkumu hovoříme o hloubkovém rozhovoru, který lze definovat jako nestandardizované dotazování jednoho respondenta za využití otevřených otázek. *„Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou tedy zkoumáni členové určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny. Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku. Hloubkový rozhovor umožňuje zachytit výpovědi a slova v jejich přirozené podobě, což je jeden ze základních principů kvalitativního výzkumu“*. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 159-160)

Ve svém výzkumu jsem se rozhodla využít polostrukturovaného rozhovoru, kdy jsem si předem připravila seznam témat a otázek, kterým se chci během rozhovoru věnovat.

Na první pohled by se mohla metoda hloubkového rozhovoru jevit jako velmi snadná, avšak celý proces získávání dat pomocí této metody nekončí samotným dotazováním. Po skončení rozhovoru je zapotřebí rozhovor přepsat, analyzovat získaná data a následně je interpretovat v podobě srozumitelné pro ostatní.

„Při analýze a interpretaci dat je nebetyčně důležité se k údajům opětovně vracet a znovu je pročítat a následně kódovat“ (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 181).

5.5 Postup zpracování dat, analýza dat a jejich interpretace

Pro svůj výzkum jsem si zvolila design případové studie. Jedná se o jeden ze základních výzkumných designů kvalitativního přístupu. Smyslem případové studie je velmi podrobné studium jednoho nebo několika případů, které nám umožní porozumět složitým

sociálním jevům (Miovský, 2006; Švaříček, Šed'ová, 2007). „Každý zkoumaný aspekt je nahlížen jako součást celého systému, a ne jako izolovaná část. Rozkrýváním vztahů mezi těmito součástmi dochází k vysvětlování podstaty případu. Tímto případem může být osoba, skupina osob, procesy, události nebo instituce. Podstatné je, že v případové studii badatel usiluje o komplexní porozumění případu v jeho přirozeném prostředí“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 98).

Pro získání vhodných údajů výzkumník využívá veškeré metody sběru dat a všechny dostupné zdroje informací. „Výsledky ze všech použitých metod interpretujeme v případových studiích dohromady, neboť naším cílem je vyložit případ jako integrovaný systém, a ne upozornit na jeho dílčí části“ (tamtéž, s. 98).

Případová studie je nejvhodnější v situacích, „kdy se ptáme, jak nebo proč se dějí určité současné jevy, nad kterými máme jenom omezenou nebo vůbec žádnou kontrolu a jako výzkumníci jejich existenci ovlivňujeme minimálně či vůbec“ (tamtéž, s. 101).

Design případové studie lze rozdělit na několik variant. Miovský (2006) rozlišuje jednopřípadovou studii, případovou studii zahrnující komplexní systém (studie rodiny, studie sociální skupiny) a případovou studii životního příběhu.

Hendl (2016) hovoří o osobní případové studii, studii komunity, studii sociální skupiny, studii organizací a institucí či o studii zkoumající události, role a vztahy.

Jinde se zase dočteme o jednopřípadových studiích a mnohonásobných případových studiích (Švaříček, Šed'ová, 2007).

Množství dat získaných při výzkumu je značné. Úkolem výzkumníka je tyto data zpracovat, aby bylo možné je interpretovat a vyvodit tak konkrétní závěry výzkumu.

„Při kvalitativní analýze jde o systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 207).

Při analýze získaných dat může výzkumník postupovat několika způsoby. Hendl (2016) rozlišuje přístup holistický a analytický. „Holistická analýza neusiluje o rozbití nashromážděných dat na jednotlivé části, ale hledá závěry posouzením dat jako celku“ (tamtéž, s. 230). Častěji je však využíván přístup analytický, který jsem zvolila i já. V tomto případě je ústředním bodem analýzy dat kódování. Jde o systematické hledání pravidelností a konzistencí za určitých podmínek. Při kódování informací získaných během mého výzkumu jsem vytvářela tematické celky, např. reakce okolí, minulost dítěte, přístup k romství. Na kódování navazuje interpretace.

„Miles a Huberman rozlišují dva typy analýzy: analýzu orientovanou na proměnné a analýzu orientovanou na případy. Analýza orientovaná na proměnné se zabývá

vztahy mezi dobře definovanými koncepty. ... Analýza orientovaná na případ uvažuje případ jako celistvou entitu a hledá konfigurace, asociace, příčiny a následky uvnitř případu, případně provádí komparaci mezi několika málo případy. Je orientovaná na proces“ (Miles, Huberman, In Hendl, 2016, s. 230).

Při analýze dat lze využít dvě strategie zpracování dat. „První je redukce zdrojových textů skrze parafrázování, sumarizování, kategorizování. Druhou potom rozkrytí a interpretace významů skrytých ve sděleních respondentů, což naopak vede k rozšiřování datového materiálu, neboť ke krátkým pasážím z vlastních dat jsou mnohdy připsovány rozsáhlé interpretace“ (Švaříček, Šeďová, 2007, s. 210).

Celý proces analýzy získaných dat probíhá zároveň s fází samotného sběru dat, resp. postupuje celým výzkumným procesem. V kvalitativní analýze nejde o to, aby výzkumník přinesl představu o rozložení daného jevu v populaci. Cílem výzkumníka je interpretovat výsledky analýzy jako celek, podat popisnou zprávu o existenci daného jevu (Hendl, 2016; Švaříček, Šeďová, 2007).

5.6 Výzkumný vzorek

Respondenti A

Jedná se o manželé, kteří adoptovali dvě romské dívky. V současné době jsou také pěstouny na přechodnou dobu. Paní se angažuje také ve společnosti pomáhající náhradním rodinám. Dcerám je v současné době 14 a 17let. V náhradní rodině jsou téměř od narození. Byly jim 2 a 4 měsíce, když do rodiny přišly. S mladší z nich jsem měla možnost hovořit, starší dívka rozhovor odmítla s tím, že se necítí být něčím jiná než ostatní.

Respondentka B

Jako první adoptovala s manželem romskou dívku. V současné době je dívka 10 let. Do rodiny přišla v necelých 2 letech. Po letech se rozhodli adoptovat ještě dívku majoritního etnika. Té jsou 4 roky a do rodiny přišla v půl roce.

Respondentka C

Paní před 26 lety adoptovala romského chlapce. V té době mu byl 1 rok.

Respondentka D

Paní se svým manželem se rozhodli pro adopci romského chlapce před 5 lety. Chlapci v té době byli tři roky.

Věk dětí se v současné době pohybuje od 8 do 27 let. Všechny děti byly adoptovány během prvních tří let života.

6 ANALÝZA ROZHOVORŮ

Otázka budování identity není nijak jednoduchá. Snad každý z nás si v nějakém období prošel krizí identity. Přinejmenším v období dospívání, kdy člověk hledá sám sebe. Děti v náhradní rodinné péči mají situaci ztíženou o skutečnost, že jsou vychováváni někým jiným, než jsou biologičtí rodiče. Musí se nejdříve vypořádat se svou minulostí a dřívějšími traumaty, aby mohly začít budovat svou identitu na pevných základech. Děti romského etnika se musí vypořádat dokonce i předsudky a rasismem ve společnosti. V současné době je při výchově romských dětí v adoptivních rodinách považována za ideální tzv. smíšená identita. Odborníci kladou velký důraz na budování romské identity, jak již bylo naznačeno výše. Jak ovšem k tomuto trendu přistupují samotní adoptivní rodiče? Shoduje se teorie s praxí? Ve svých rozhovorech jsem se věnovala právě zkušenostem adoptivních rodičů.

Jednotlivé otázky v rozhovoru korespondují s dílčími výzkumnými otázkami, které jsem si stanovila výše. Otázky bychom mohli rozdělit do několika kategorií – identifikace, motivace, reakce okolí (rasismus a předsudky), odborná příprava a informovanost, otázka minulosti dítěte, postoj rodičů k romství a postoj dětí k romství.

6.1 Motivace budoucích rodičů přijmout romské dítě

Motivace adoptivních rodičů je ve třech případech stejná, všichni toužili po dítěti, které mít nemohli: „*Chtěli jsme dítě, podmínky jsme si nekladli.*“ (C), „*Bylo nám jasné, že bílé, zdravé mimčo je nedostatkové zboží a nechtěli jsme čekat moc dlouho*“ (D). V jednom případě se respondentka vyjádřila tak, že jim bylo romské dítě vlastně vnuceno: „*My jsme romské dítě nechtěli. Bylo nám v podstatě vnuceno. Paní na úřadě nás ujišťovala, že je holčička jen poloromská a není to na ní ani znát. Tak jsme nakonec kejvli*“ (B). Zcela jinou motivaci měl manželský pár. Manželé pracovali v oblasti etopedie, a rozhodli přeorientovat své úsilí na období, „*kdy se dá ještě něco změnit a zabránit pozdějším výchovným problémům*“ (A). Na otázku, proč se rozhodli, adoptovat právě romské dítě odpověděli: „*My jsme to takhle nerozlišovali, jestli jsou ty děti červený, nebo pruhovaný. Nerozlišujeme děti podle těchto kritérií. Prostě jsou to děti jako děti*“ (A).

Jen v jednom případě svého rozhodnutí přijmout dítě romského etnika respondentka litovala. Na otázku, zda svého rozhodnutí lituje, odpověděla: „*Z počátku ano, byly s ní samé problémy. Po adopci druhé holčičky, normální bílé, jsem však změnila názor. Zjistili jsme, že chování nebylo ani tak způsobené původem, ale jejím dřívějším životem v nevhodném prostředí. Obě se chovali dost podobně, s tou mladší bylo snad problémů ještě víc*“ (B).

6.2 Reakce okolí

V další části rozhovoru jsem se věnovala reakcím okolí – rodiny, přátel i cizích lidí, včetně zkušeností s rasismem a předsudky. Ve třech případech byly reakce rodiny a přátel pozitivní: „*Celá naše rodina brala dítě jako své vnouče nebo synovce a přátelé v něm viděli naše dítě a tak ho taky brali a berou. Je to náš syn. Co se týká přátel a sousedů, vůbec obyčejných lidí kolem nás, nikdy jsme žádný rasismus nebo předsudky nepociťovali*“ (C), „*Oni pro to mají pochopení*“ (A), „*Máme to štěstí, že většina rodiny a známých jsou otevření a tolerantní lidé, cestují, takže nějaká odlišnost je pro ně celkem běžná věc*“ (D). Jen v jednom případě se respondentka vyjádřila: „*Hodně lidí nás od toho odrazovalo. Hlavně manželovo rodiče. Při každém problému nám dávali najevo, že si za to můžeme sami, že nás varovali. Z počátku připisovali vše tomu, že je dcera Romka, po přijetí druhé dcery se to změnilo na kritiku adopce. Takový ty řeči o genech a vrozených vlastnostech, se kterými nezmůže nic ani dobrá výchova. Čím jsou holky větší, tím to je asi lepší. Už se s tím asi smířili*“ (B).

V otázce reakcí cizích lidí se respondentky shodli, že jsou někteří lidé netaktní, jiní dokonce otevřeně rasističtí: „*Někteří po očku koukají, jiní přímo zírají. Někteří mají dokonce potřebu komentovat, a to nahlas aby je slyšelo co nejvíce lidí. Občas, když někam přijdeme, vidíte, jak si najednou každý dává pozor na věci, kontrolují, jestli mají všechno. No a když se ve školce nebo ve škole něco stane, hned si všichni vzpomenou na naše děti. Do jedné školy nás odmítli přijmout, že si to ostatní rodiče nepřejou*“ (B), „*Dnes už ne, ale v dětství syna jsem se setkávala s předsudky hlavně u odborné veřejnosti, kde byste čekali pochopení a pomoc, především ve školce a ve škole a pak u dětského psychologa při posuzování v PPP. (ped.psych.poradně)*“ (C), „*Tak jasně, blbci se najdou všude. Občas si syn vyslechne něco nehezkého. Jednou se mi dokonce stalo, že mě pán slovně napad, že se tahám s cikánama a že doufá, že na ty fakany pak budu sama*“ (D), „*Ono je to všechno o barvě kůže. Ono se to víc týká Leničky než Zuzanky. I když ten původ mají obě dvě romskej. Protože Lenička má trochu tmavší kůži než Zuzka. A u tý Zuzky to vlastně vůbec nikdo neřeší. ... Romský děti, aby vůbec prošly, tak musí bejt tak mega vzorný, že nesmí ani nahlas zařvat. Zatím co houkne dítě, který není považovaný za romský, tak když zařve tak si lidi řeknou no jo puberták a neřeší původ*“ (A).

Rasismus vidí všechny respondentky jako problematický při utváření zdravé identity dítěte: „*No tak samozřejmě, jak si to dítě má vytvořit nějakou pozitivní představu o sobě, když mu ostatní dávají najevo, že ho nechtějí nebo se setkává s šikanou, ponižováním a urážkami.*“ (D), „*Určitě, člověk si připadá méněcenný, když na něj lidé koukají skrz prsty. Jak to pak asi*

může vnímat malé dítě...z počátku to nechápe, ale čím je starší tím to víc řeší. Jednou dcera dokonce přišla s tím, že kdyby nebyla, byl by svět hezčí. Na otázku jak na to přišla, mi odpověděla, že jí to řekl jeden kluk ve škole“ (B), „Samozřejmě, např. učitelka ve škole si vytvořila vůči mému synovi velmi negativní postoj, neustále upozorňovala na věci, které se mu nedařily, co se mu povedlo mlčky přešla....velmi ho to a na dlouho poškodilo, vůbec si nevěřil, pochyboval o sobě, cítil se odmítaný kolektivem svých vrstevníků“ (C).

Jedna z respondentek poukazuje na to, že při budování identity by se měli rodiče zaměřit spíše na to jak dítě připravit na různé situace a reakce okolí, se kterými se v životě setká, než aby budovali romskou identitu pomocí historie a kultury, která je spíše minulostí: *„Mělo by se spíš řešit, jak žít ve společnosti, která má vůči mému etniku předsudky. To je to téma, který by se mělo řešit, ne něco, co jim nic neříká jako historie a dřívější kultura“ (A).*

Na otázku jak na projevy rasismu a netaktní poznámky reagují mi respondentky odpověděly: *„To záleží na situaci, někdy se ozvu a jindy dělám, že to neslyším. Záleží taky, jestli jsou u toho holky. Když jo, tak to ignoruju, a říkám jim, že si toho taky nemají všimát. Že ty lidi je neznají a mnohem důležitější je to, co si o nich myslí lidé, které znají“ (B) „Nijak, myslím si svoje a nevnímám si toho“ (C),*

Zároveň mě zajímalo, jak na negativní reakce okolí připravují své děti. Většina mi nedokázala konkrétně odpovědět. Dostávala jsem odpovědi: *„No jak, já nevím. Snažím se mu říkat, že jsou lidi, kteří ho nebudou mít rádi, že jsou hloupí, protože posuzují ostatní podle toho, jak vypadají, ale že my ho máme rádi“ (D), „Tak holky už jsou velké, takže se naučily, jak reagovat, většinou to berou s humorem. Navíc jak jsem řekla, Zuzka se s tím moc neseťkává, jak je světlá. A Lenka si dokáže ze svého romství dělat srandu. Když byly malé tak jsem se snažila lidem vše v klidu a slušně vysvětlit, aby viděli, že neudělaly nic špatně, že ti špatný jsou ty lidi, kteří je uráží.“ (A) „Syn už je dospělý, a když byl malý, tak jsem mu asi zdůrazňovala, že my ho máme rádi a na ostatních nezáleží“ (C).*

6.3 Odborná příprava a informovanost o problematice identity

Zajímalo mě také, jestli byly respondentky během odborné přípravy seznámeny s problematikou budování identity, a jestli byly získané informace dostačující a užitečné. Jednohlasně se shodly, že odborná příprava rozhodně dostačující nebyla a nepřipravila je na to, co přijde: *„Ne, ne natolik, abychom to zvládali bez emočních poranění“ (C), „S odstupem času si říkám, že byla dost povrchní“ (D), „Ta první příprava, než jsem osvojili naše děti, tak to bylo tristní teda, to byla vlastně příprava s paní psycholožkou, kterou nehodlám hodnotit, to bylo tak*

daleko od nějaký reality, kde oni vlastně prvně řešili to, že budeme muset znát, jak se chovat při úraze dítěte a takový odtažitý věci, který byly úplně mimo“ (A), „Pro praktický život byla nedostačující“ (B).

Musím však říci, že tři z respondentek absolvovali pouze rozhovor s psychologem. V době, kdy děti adoptovali, neprobíhala odborná příprava v takové podobě jako dnes. Během rozhovorů na to dvě z nich sami upozornily: *„Odbornou přípravou byly psychologické pohovory. V té době ještě odborná příprava neprobíhala“ (C), „Tak za nás ta příprava nebyla, a ani v dnešní době není v takový podobě, jak by měla být a jak se uvádí, že je. Bohužel do toho vidím. Velmi záleží na jednotlivých lektorech. Jsou některý, který to umí hezky udělat a pak jsou takový, kde to není do takový hloubky, a nebo zobecní svoji zkušenost“ (A).*

Na otázku, zdali si informace o budování identity dohledávali respondentky samy, nad rámec odporné přípravy, byly odpovědi různé. Dvě z nich odpověděly, že ano: *„Ano sami a kde se dalo....internet, studiem na vysoké škole aj.“ (C), „Ano, něco málo jsme si přečetli dopředu. Ale větší množství informací jsme hledali až v průběhu, když nastaly problémy. Hledali jsme odpovědi, chtěli jsme vědět, co děláme špatně“ (D).* Odpověď manželů byla: *„Ani ne, tak vzhledem k naší práci, jsme měli už dost nastudováno a čerpali jsme spíš ze zkušeností než z knížek. Navíc jsme měli možnost se poučit z chyb jiných. Měli jsme v blízkým okolí rodinu, která osvojila děti dřív než my, asi o deset, let, takže jsme viděli kam jim ty jejich výchovný modely spějou, a kde jim to nefunguje. Takže jsme se to snažili dělat jinak“ (A).* Jedna respondentka odpověděla: *„Poprvé ne, spoléhala jsem na to, že nám někdo něco řekne“ (B).*

6.4 Minulost dítěte

S budováním identity souvisí také zpracování vlastní minulosti, proto jsem se během rozhovorů zaměřila i na tuto oblast. Ptala jsem se, jestli respondentky vnímají minulost dítěte a obraz biologických rodičů jako součást jeho identity, jak s ní pracují, případně jestli se tomuto tématu vyhýbají. Tři respondentky souhlasí s tím, že je zpracování vlastní minulosti pro dítě důležité: *„Jako součást určitě. Naše minulost se nedá vymazat a má vliv na naše chování, povahu a tak. Ale snažíme se spíše soustředit na přítomnost. „Teď a tady“ je pro nás na prvním místě. Ani plány do budoucna moc neřešíme. U přijatých dětí je to s plánováním složité. Vždy vás něčím překvapí. Už si myslíte, že je znáte a víte, jak zareagují a ejhle oni se najednou zachovají jinak. Takže jsme se odnaučili plánovat“ (B), „Co se týká minulosti, naštěstí nemá žádné svoje vzpomínky. Takže si nepamatuje, jak s ním bylo zacházeno a může věřit, že jeho rodiče byli dobrý, jen se o něj nemohli starat. V průběhu let si vytvořil svojí představu a my jí*

nevyvracíme³. Když se na něco zeptá, snažíme se odpověd' po pravdě, nebo alespoň do takové míry, aby mu to neublížilo.“ (D), „Všechny děti, kterým to rodiče tajili, na to vždycky dojely. Zpracovat tu vlastní historii potřebuje nutně každý dítě. Protože to dítě to potřebuje úplně od narození, když s ním o tom mluvím pořád v těch příbězích. A to dítě to zasazuje ve vrstvách, já mu říkám, bylo to takhle, takhle a takhle, ale teď už seš náš. Ty děti to v určitou dobu potřebují slyšet, ke komu patříš. Cokoliv člověk z těch informací neotevře je časovaná mina. Takže je důležitý o tom mluvit, jako o všem jiným. ... My jsme se s nima bavili o všem, nemáme důvod jim cokoliv tajit, spíš je problém, že některý ty informace nemáme. U nás to skončilo fotkou. Ta starší chtěla vidět, jak vypadá její maminka. Dokonce se nám povedlo díky Natamě, která tyhle setkání pomáhá zprostředkovat, najít maminku. Ta dokonce řekla, že pokud Zuzka bude chtít, tak jí ráda uvidí, ale Zuzka to zatím nechtěla. U Lenky je to těžší, tam nám to dohledávání vážne. ... Myslim si, že je zajímavý to vědět, aby se s tím mohli nějak vyrovnat. Mě by to taky zajímalo, ale nechci předběhnout to dítě. Takže čekám až s čím holky přijdou, co budou chtít vědět, to se pokusíme zjistit“ (A). Jen jedna respondentka nesouhlasila: „Nevnímáme. Jeho identita je.....sakra, já nevím co odpovědět.....???? Nic o jeho původu skutečně nevíme a on už může hledat svoje předky sám, ale nechce a nehledá. Na co se chce zeptat, na to odpovíme, pokud víme a pokud nevíme, hledáme společně odpovědi. Minulost, kterou má, je kojenecký ústav a o jeho původu vážně nevíme nic“ (C). Ke své minulosti se vyjádřila také jedna z dcer respondentů A: „Ze začátku jsem to neřešila, ale nedávno jsme se ve škole bavili o porodech a tak a mě bylo líto, že se do toho nemůžu zapojit, protože o své mámě nic nevím. Takže jo poslední dobou bych chtěla zjistit kdo to je, hodně.“

6.5 Přístup adoptivních rodičů k romství dítěte

V další části rozhovorů jsem se již zabývala otázkou romství. V první řadě mě zajímal přístup adoptivních rodičů. Ptala jsem se, jestli považují za důležité pracovat s romstvím dítěte od počátku, kdy dítě do rodiny přišlo. Reakce respondentek byly více méně totožné. Práci s romstvím dítěte nepovažují za důležitou: „Ne nemyslím, Důležité je dítě milovat a být připraven na situace a otázky, které život přinese“ (C), „Ani ne, my jsme to nijak nepodporovali, ale na druhou stranu ani netajili. Když jí něco zajímá řekneme jí to. Snažíme se jí vysvětlit proč se k ní někteří lidé chovají, jak se chovají. Jako důležitější spíš vidím právě potřebu umět reagovat na nepřátelské reakce okolí. To je asi pro nějaký sebepojetí lepší než

---

³ Na doplňující otázku, jaký obraz si o biologických rodičích syn udělal, mi paní odpověděla: „no jak jsem řekla, že byli hodní, ale nemohli se starat. Já mu do hlavy nevidím a on to se mnou extra neřeší“ a dál se o tom odmítala bavit.

znát romskou historii nebo zpěváky“ (B), „*Tak jak se o tom píše, to neděláme. Nevidím důvod, proč ho dokola upozorňovat na to, že je jinej. On to ví. A kdyby chtěl být Rom tak si ty informace zjistí sám*“ (D), „*My to máme fakt tak, že neřešíme, jestli jsou ty děti červený nebo pruhovaný. Mě to vážně nezajímá. Lenka ví, párkrát jsme se o tom bavili, já jsem jí říkala, jestli o tom chce něco vědět, ona mi vždycky řekla, že ne. Mě to vlastně nějaký smysl, jak se o tom hodně mluví v tý náhradce, že by se tohle mělo podporovat, nedává. ... Když tady bude osvojený dítě, který bude ukrajinský, tak nikdo nebude řešit, jestli dodržuje ukrajinský národní zvyky, ale když je romský, tak se vlastně ty lidi na to dostávají. ... Já vim, že vlastně tyhle věci, jak se má od malička projíždět s těma dětma ty romský tradice a tak, to prosazuje Martina Vančáková, ale asi měla kliku, že její děti se pohybovali ve společnosti, kde ji vůbec do toho pustili, že to vůbec mohla udělat. Ale já vlastně neznám nikoho jinýho, kde by po tom ty děti nějak toužili. Jo v rámci puberty je to na podráždění rodičů dobrý, to mají všechny děti stejný, prostě hledají něco, čím rodiče vyprovokovat. Ty děti nejsou ničím jiný. ... Co se týče poruch chování, tak se hodně zaměřuje porucha attechmentu za takzvaný geny. Ty samý složitý věci, problémy chování, který mají osvojený romský děti, mají i osvojený bílý děti“ (A).*

Odpovědi jsem se snažila rozvést další doplňující otázkou, jak konkrétně respondentky k romství přistupují, jestli ho podporují, nebo dítě spíše chrání před jeho původem: „*Chránit není asi správné slovo. Ale příliš to, že jsou holky adoptované nepitváme. Jo, ví, že někde mají rodinu, se kterou nemůžou být, a proto jsou s námi. No a s tím romstvím...v dnešní multikulturní době, je to asi zbytečný řešit. Ty vlivy se tak mísí...“* (B), „*Tak především mu neustále neomýláme, že je Rom. Pro nás je to náš syn. A na co se chce zeptat na to odpovíme, pokud víme a pokud nevíme, hledáme společně odpovědi*⁴. *Minulost, kterou má, je kojenecký ústav a o jeho původu vážně nevíme nic“* (C), „*Jak konkrétně přistupujeme...no asi nijak. Jak jsem už řekla, nevidím v tom smysl*⁵“ (D), „*Lenka ví, že kdyby chtěla, tak se tomu můžem nějak pověnovat, ale zatím je to pro ně tak asi jako kdybych dítěti v pubertě nabízela, že se podíváme na české lidové zvyky. Tak vlastně v tomhle věku tohle fakt není téma, který oni sami pro sebe řešej. ... Nejdřív jde o to vybudovat se jako člověk normálně a až jednoho dne dozrajou, tak jako lidi ke stáru zajímá rodokmen, tak je víc začne zajímat tahle otázka. ... Jo jsme tomu otevřený, když budou mít jednou holky zájem, tak nám to nabízela i ta Míša (pozn.: rodinná*

---

⁴ Na otázku, jak odpovědi hledají, odmítla respondentka zpočátku odpovědět. Následně se rozmluvila, ale bohužel si nepřála odpověď zveřejnit.

⁵ Na doplňující otázky respondentka odmítla odpovědět. Vyhýbala se uvedení konkrétních příkladů, jak syna vychovávají. Bylo na ní vidět, že nechce přemýšlet o tom, že by podpora romství měla smysl a její přístup nemusí být v pořádku. Dokonce mi bylo řečeno: „*kdybych v tom viděla nějaký smysl, tak bych to asi dělala jinak. Jenže já ho nevidím tak to nemá cenu řešit. Snad vám nemusím odpovídat na vše.*“

romská přítelkyně). *Nechci brát, že je to úplně jedno, někdy může být zajímavý to pochopit, ale je to spíš historie, než to čím by ty děti opravdu žily. Je to způsob života a těžko můžu dětem říkat a vychovávat ať žijou jiným způsobem života, než žiju já. To přeci není normální. Proto je k tomu neumím ani já vést. Pokud by si o tom chtěli něco vědět, máme kamarády, který to budou rádi sdílet, ale já to neumím ty děti vychovávat jiným kulturním vzorcem. Ale pokaždý když to nadhodíme tak to je „nuda“. Tohle je u nich vážně až na pořadí 189. ... Já myslím, že ty děti to berou jako úplně normální, dokud na to někdo blbě neupozorní, ať už na to, že je adoptovaný nebo že je Rom. Obzvlášť v pubertě jsou na jakýkoliv poznámky citlivý, ale to jsou všechny děti“ (A). Manžel (A) dodává: „my jsme je vychovávaly v naší kultuře, ale nakonec v jejich věku preferují hlavně americkou kulturu.“*

I přes skutečnost, že respondentky u svých romských dětí romství nepodporují, ani jedna ho nevnímá jako ohrožující pro jejich vztah: „*Ne, naopak nás boj o jeho štěstí stmeluje*“ (C), „*Náš vztah to rozhodně neohrožuje. Ten je tak pevný, že ho snad nemůže ohrozit vůbec nic*“ (D), „*Spíš ne*“ (B), „*Holky ví, že jsme tady pro ně, že se můžou zeptat na všechno co je zajímavé a nikdy jsme neměli žádné problémy. Naštěstí se nám povedlo vytvořit hezký vztah.*“ (A).

6.6 Postoj dětí ke svému romství

Dále mě zajímal postoj dětí ke svému romství. Ve jednom případě jsem měla možnost mluvit také přímo s dítětem, respondentka se odmítla k tomuto tématu vyjadřovat: „*nemůžu přeci mluvit za ní, to jak to cítí vám musí říct sama*“ (A), zbylé odpovědi jsou zprostředkované pečující osobou. Respondentky se o vztahu svých dětí k romství vyjádřili následovně: „*Asi v pohodě, nestěžuje si, neláme si s tím hlavu*“ (C), „*Spíš než romství jako kultura jí zajímavé romství jako důvod toho, proč je jiná, proč se na ní koukají ostatní skrz prsty. O historii a tak se nezajímá, asi jako žádný dítě v tomhle věku*“ (B), „*Bere to tak jak to je, někdo se narodí tmavší jinej je tlustej. Myslím si, že je v pohodě, že se s tím vyrovnal*“ (D). Mnohem cennější vidím odpověď samotné romské dívky (A). Nejdříve mě zajímalo, jestli o Romech a o romské kultuře něco ví. Odpověď byla: „*Já osobně o tom teda nic nevím, třeba jako trochu možná od Lídy (pozn.: rodinná romská přítelkyně), tak ta mi říkala pár věcí, jakože civilizaci Romů, ale jinak nevím.*“ Zároveň mě zajímalo, jestli má potřebu si informace dohledávat: „*Ne. Když už, tak si to najdu na netu. Ale jinak nemám potřebu to ani zjišťovat.*“ Další má otázka směřovala k tomu, jestli se cítí být Romka, nebo spíše členka majoritní společnosti. Odpověď zněla: „*Já se cítím normálně*“ Proto jsem se doptala, jestli řeší svůj romský původ: „*No, tak trochu, když mi třeba děti ze školy nadávali, že jsem jiná než ostatní. Tak to jsem se začala*

za sebe trochu stydět, ale teď už je to v pohodě. Teď jsem přišla do nové školy a tam, kdybych jim to neřekla, tak si to ani neuvědomujou. ... Naučila jsem se to brát s nadhledem a dělám si z toho srandu.“ Dívka zároveň během rozhovoru zmínila, že řeší úplně ty samé problémy jako všichni ostatní, takže si nepřijde nějak jiná: *„já asi teďka nejvíc řeším, no, asi jako všichni, jestli se někomu líbím, kámoše, tancování a jestli mám začít hrát fotbal. ... To, že jsem adoptovaná, mě zajímá spíš abych o sobě něco věděla a nepřipadala si blbě, když se mě ostatní na něco zeptají. No a to, že jsem Romka, jenom když je někdo hnusnej, ale jinak ani ne.“*

Pro dokreslení jednotlivých případů jsem se v závěru rozhovoru zajímala také o to, jestli se respondentky stýkají s jinými adoptivními rodinami s romskými dětmi a přímo s romskými rodinami. S adoptivními rodinami se stýkají všechny respondentky. Ve dvou případech jde o rodiny, které se znají z odborné přípravy. Jedna respondentka navštěvuje pravidelně akce pořádané pro tyto rodiny. Manželé mají mezi adoptivními rodinami přátele a účastní se také akcí pro adoptivní rodiny, navíc s rodinami, které mají přijaté romské dítě, se setkávají také díky své práci.

Přímo s romskými rodinami se stýkají jen manželé. Jejich dobrá kamarádka je Romka. Zároveň však uvedli, že se s ní stýkají spíše oni, děti nemají zájem. Ostatní respondentky uvedli: *„Ne nestýkáme, když nepočítám romské spoluobčany, se kterými se normálně bavíme, ale že bychom se navštěvovali, tak to ne“* (C), *„Nestýkáme“* (B), *„Tak krom běžného kontaktu ve společnosti žádné Romy neznáme“* (D).

6.7 Závěr výzkumu

Považují adoptivní rodiče budování romské identity svých dětí za důležité, nebo ji považují spíše za ohrožení?

Z výpovědí respondentů by se na první pohled mohlo zdát, že problematika romství přijatých dětí není pro rodiče nijak důležitá. Žádná z respondentek romství aktivně nepodporuje a zastávají názor „dítě jako dítě“. Často zdůrazňují, že jim nezáleží na barvě kůže a etnickém původu. Na druhou stranu však nejsou schopné o dané problematice hovořit otevřeně a na některé otázky odmítaly odpovědět. Chvílemi na mě jejich výpovědi působily tak, že čím vícekrát řeknu, že mi to nevadí, tím to bude větší pravda. Myslím si, že některé z respondentek se stále vnitřně nesmířily s faktem, že vychovávají romské dítě. Spíš se spokojily s tím, že mohou mít alespoň nějaké dítě. Svědčí o tom, jejich odpovědi o motivaci k přijetí romského dítěte. Žádná z respondentek nešla do adopce s tím, že chce přímo romské dítě. Jedna

z respondentek použila v souvislosti s mou otázkou o hrožení vztahu dokonce spojení „boj o štěstí“. Na druhou stranu však odmítla, že by měli ve vztahu k dítěti nějaké problémy.

Vnímají adoptivní rodiče minulost dítěte a obraz biologických rodičů jako součást jeho identity, nebo se raději otázky minulosti vyhýbají?

Jistou míru důležitosti v otázce budování identity připisuje minulosti většina respondentek. Z rozhovorů je však patrné, že minulost berou spíš jako zajímavost a soustředí se hlavně na přítomnost. Všechny respondentky přesouvají odpovědnost na dítě a čekají až s otázkami přijde jako první. Když se dítě zajímá, jsou ochotny mu pomoci s hledáním odpovědi na jeho otázky, ale aktivně průběžně a přirozeně o minulosti s dítětem nehovoří. Respondentky také narážely na skutečnost, že o minulosti dítěte nemají informace, v takovém případě je důležité dítěti nelhat a nevymýšlet si. Vždy je potřeba držet se zásady, že o biologických rodičích jenom v dobrém a když nevím tak to řeknu. Mohlo by se totiž stát, že si rodiče něco vymyslí a v budoucnu se dítěti povede zjistit skutečnou pravdu. Dítě by pak mohlo ztratit v adoptivní rodiče důvěru a začít pochybovat o všem co mu, kdy řekli. To by mohlo otrást jeho dosud vybudovanou identitou a obraz o sobě samém.

Vidí adoptivní rodiče pohled veřejnosti (předsudky, rasismus) jako problematický při utváření identity dítěte?

Nejspíš každému jsou negativní narážky na jeho osobu nepříjemné a do určité míry zraňující. V případě romských dětí je z mého pohledu situace o to horší, že jsou vystavovány předsudkům, které má většina majoritní společnosti. Setkávají se s rasismem denně, nemusí jít ani o slovní napadání, stačí nepřátelské pohledy či gesta. Všechny respondentky se shodují v tom, že předsudky a rasismus zanechávají na psychice dítěte stopy a ovlivňují budování jeho identity. Domnívám se, že rasismus ve společnosti, je také jednou z možností, proč rodiče nepodporují romskou identitu. Jak je patrné ze slov jedné respondentky, velká část negativních reakcí souvisí s barvou kůže. Pokud má tedy dítě světlou kůži, nemusí se s rasismem setkat. Proč tedy zbytečně upozorňovat na jeho původ, který ho stigmatizuje. Neumím si představit, že by dítě samo chtělo svůj původ vyzdvihovat a hrdě hlásat „Já jsem Rom“. Děti s tmavší kůží to mají o poznání složitější. Rodiče by se proto měli při výchově zaměřit na posilování zdravého sebevědomí a naučit děti, jak důstojně reagovat. Ideálním způsobem by nejspíše bylo, aby byli pro své děti dobrým vzorem. Bohužel odpovědi respondentek na mě působí spíše tak, že samy nevědí, jak na podobné útoky reagovat. Problematickým může být také skrytý rasismus a předsudky u adoptivních rodičů, kteří se ho snaží maskovat. Pohled dětí na romství a budování identity souvisí mimo jiné také s reakcemi rodičů na Romy. Pokud se rodiče vyjadřují na adresu

romských spoluobčanů ne zrovna pozitivně, dítě to vycítí. V takovém případě je následná snaha přiblížit jim romskou kulturu a budovat pozitivní romskou identitu zbytečná.

Jaké povědomí mají adoptivní rodiče o možnostech posilování romské identity dítěte?

Během rozhovorů všechny respondentky uvedly, že o přístupu podporujícím romství dítěte vědí. Tři z nich dokonce četli knihy od Klimeše či Vančákové. I přesto tento přístup nepovažují za nutný při výchově svých dětí. Jedna respondentka má již dospělého syna a nemá tedy potřebu se v dané problematice vzdělávat.

Jaké mají jednotlivé přístupy k budování identity dopad na vztah k adoptivním rodičům a na chování dítěte?

Během výzkumu jsem se setkala jen s respondentkami, které aktivně romskou identitu svých dětí nepodporují. Ve dvou případech respondenti zmínili i skutečnost, že dnešní svět je propojený a multikulturní, tak proč by měli budovat u dítěte zrovna romskou kulturu. Zmínění rodiče přistupují podle literatury k romství svého dítěte „špatně“, a přesto jim to funguje. Z rozhovorů vyplývá, že všechny respondentky mají v současné době se svými dětmi dobrý vztah, který je založený na otevřenosti a upřímnosti. Žádné dítě nemá vážné problémy s chováním, není v rozporu se zákonem, neužívá návykové látky apod. Zůstává otázkou, jestli tomu tak opravdu je. Říkají, že jsou k sobě otevření a upřímní, proč tedy mají problém mi odpovědět na otázky. Jakmile jsem jim položila otázky více na tělo, nechtěly odpovídat. Případně mi nedovolily odpovědi zveřejnit. Otázkou zůstává proč? Mají s dětmi přece jen horší vztah a problémy, za které se stydí?

Cílem mé diplomové práce bylo zjistit **jakým způsobem budují adoptivní rodiče identitu romských dětí?** Z výzkumu vyplývá, že k otázce budování identity přistupují adoptivní rodiče stejně, jako by měli dítě majoritního etnika. Rodiče neuznávají současný trend náhradní rodinné péče a nepovažují budování romské identity svých přijatých dětí za důležité. Důraz kladou spíše na budování pozitivní identity jako takové. Převládá snaha vybudovat zdravé sebevědomí a obraz sebe sama, které umožňují dětem žít v této společnosti a reagovat na negativní reakce a rasistické poznámky některých lidí. Zastávají spíše zlatou střední cestu. Na jednu stranu v dítěti jeho romství aktivně nepodporují a nevedou ho k hrdému prohlášení „Já jsem Rom“, na druhou stranu však dítěti ani nezatajují informace. Pokud by se dítě o své romství zajímalo, nemají problém mu informace zprostředkovat. Z toho usuzuji, že zvýšený důraz na budování romské identity není zapotřebí. Jako potřebnější se mi jeví nutnost překonat poruchu attachmentu, navázání důvěrného vztahu s dítětem a budování zdravého sebevědomí a sebehodnocení. Dle mého názoru se tedy budování identity romských dětí v adoptivních

rodinách výrazně neliší od budování identity dětí majoritního etnika v adoptivních rodinách. Mnohem větší problém, než je nepodporování romské identity, vidím v pasivním přístupu k minulosti dítěte a přesouváním zodpovědnosti za řešení této problematiky na dítě. Rodič by měl být vždy krok před dítětem. Měl by být aktivní a nabízet dětem informace průběžně a přirozeně. Něco jiného je od malička o všem otevřeně hovořit a případně jen dohledat nějaké informace, které ho nenapadli, ale dítě by zajímali, než se nárazově dítěte ptát „Chceš něco vědět?“, „Zajímá tě, kdo byli tvoji rodiče?“ a až poté s dítětem hledat odpovědi. Zároveň by měli být dobrým vzorem při hodnocení ostatních Romů. Pokud budou rodiče k ostatním Romům přistupovat s předsudky, které má většina společnosti, zanechá to stopy také na jejich dítěti. Proč by mělo dítě ke svému romství přistupovat pozitivně, když ostatní Romové jsou i jeho rodiči vnímáni negativně.

Adoptivní rodiče se snaží udržet dojem, že jsou rodina jako každá jiná. Měli by si však uvědomit, že tomu tak není. Nejsou běžná rodina s běžnými problémy. A adoptivní rodiny s romskými dětmi nejsou běžnou rodinou již na první pohled.

Budování identity je složité téma, kde vše souvisí se vším. Jakákoliv zkušenost, dobrá i špatná, může ovlivnit náš život a postoj k sobě samému i ostatním. Některé životní události ovlivnit můžeme jiné ne. U dětí v náhradní rodinné péči nemůžeme změnit jejich minulost, můžeme se však snažit připravit jim co nejlepší budoucnost a pevný vřelý vztah s náhradními rodiči. Předpokládám, že každý adoptivní rodič má snahu přistupovat k výchově přijatého dítěte s nejlepším vědomím a svědomím. Nemůžeme tedy říci, že jeden přistupuje k dané problematice je správně a druhý špatně. Každé dítě je individualita, o tom budování identity také je. Na každé dítě fungují jiné přístupy, každé se se svou minulostí vyrovnává různě. U romských dětí je situace komplikována přístupem veřejnosti a zažitými předsudky vůči romské skupině obyvatel. Při utváření identity romského dítěte v adoptivní rodině může do jisté míry hrozit komplex méněcennosti. Proto by se na to rodiče měli soustředit a snažit se tomu předejít. Jednou z možností může být i přístup smíšené identity propagovaný Vančákovou a Klimešem. Není to však jediná správná cesta, kterou se mohou adoptivní rodiče vydat, jak je možné vidět z rozhovorů s respondenty.

V rozporu s výsledky mého výzkumu vyznívá výzkum z výše zmíněné diplomové práce. Dvořáková (2009) během svého výzkumu zjistila, že většina adoptivních rodičů považuje budování romské identity za nutnou součást identity dítěte. S romstvím dítěte pracují od první chvíle, kdy si vzali dítě do své péče. Pouze jedna rodina začala řešit otázku romství až v momentě, kdy jejich dcera požadovala vysvětlení poznámek svých spolužáků. V tomto jediném případě je problematický fakt, že dívka netuší, že je adoptována a tedy ani, že má

romský původ. Autorka práce však upozorňuje na skutečnost, že respondenti jejího výzkumu jsou účastníci setkání Naše romské dítě. To může naznačovat, že mají zájem romskou identitu dítěte rozvíjet a výzkum tím může být do jisté míry zkreslen. Zároveň z práce vyplývá, že z pohledu adoptivních rodičů je důležité nejprve ustálit pozici dítěte v rodině a až poté začít řešit otázku romství. V první fázi poskytli rodiče dětem obecné informace. S přibývajícím věkem šly poskytnuté informace více do hloubky. Rodiče povzbuzují romskou identitu prostřednictvím informací o romských tradicích a historii, prostřednictvím hudby či výukou romštiny. Rodiny udržují kontakt s dalšími adoptivními rodinami s romskými dětmi a některé se přátelí přímo s Romy. Hypotéza, že adoptivní rodiče připravují děti na to, že se mohou kvůli svému původu setkat s negativními reakcemi ze strany majoritní společnosti, byla potvrzena. Rodiče považují za důležité připravit své děti na negativní reakce ještě před nástupem do školy. Pokud se dítě s nějakou negativní reakcí setká, považují rodiče za důležité o tom s nimi mluvit. Současně rodiny považují za důležité vyvracet stereotypy spojené s romským etnikem, a to prostřednictvím pozitivních romských vzorů a upozorňování na skutečnost, že kvalita člověka není dána jeho původem, ale tím, jak se chová.

ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo seznámit čtenáře s problematikou náhradní rodinné péče, konkrétně adopcí romských dětí. Velká část práce je věnována socializaci a budování identity romských dětí v adoptivních rodinách. Toto téma je složité, tvorba identity je ovlivněna mnoha proměnnými, které se v životě dětí objevují. Omezený rozsah této práce nemůže přiblížit tuto problematiku v celé své šíři a hloubce. I přesto se domnívám, že tato práce přinesla čtenářům cenné informace.

Při psaní této práce jsem využila široké spektrum odborné literatury. Jako nejpřínosnější vidím knihu Šanderové *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce*, která se problematikou identity z části také zabývá, dále pak publikace Vančákové a Klimeše. Během studia zahraničních zdrojů se ukázalo, že nejen u nás, ale také ve světě, není názor odborníků jednotný. I přesto převažuje spíše tendence budování rasové/etnické identity u dětí, které se svým původem odlišují od náhradní rodiny.

Již během studia literatury k dané problematice jsem si kladla různé otázky. V souvislosti s výše zmíněným rozporem v chápání romství a rozdíly mezi subetnickými skupinami si kladu otázku: Jakou romskou identitu chceme u dětí v adoptivních rodinách vlastně budovat, když neexistuje jednotná identita ani mezi Romy z jedné subetnické skupiny? Velká část dnešních Romů už neovládá romštinu, neznají a nedodržují své kulturní tradice, sami se svého romství vzdávají apod. Nesnažíme se tedy u romských dětí v adoptivních rodinách budovat identitu „ideálního“, dnes již neexistujícího romství? Není to podobné, jako kdybychom u českých dětí budovali identitu za pomoci tradičních krojů, lidových písní a obyčejů? Neměli bychom se spíše snažit o to, vychovat z nich silné a vyrovnané osobnosti s pozitivním postojem k odlišnosti, které dokáží „bojovat“ s předsudky společnosti?

Během výzkumu jsem hledala odpověď na otázku, jakým způsobem náhradní rodiče přistupují k romství svého dítěte. Z výzkumu vyplývá, že adoptivní rodiče se neztotožňují se současným trendem smíšené identity a aktivně romství svých dětí nepodporují. Na výsledky výzkumu může mít vliv skutečnost, že respondenti neabsolvovali dnešní odbornou přípravu, kde by byli s problematikou výchovy etnicky odlišných dětí seznámeni, nevyrovnání se s romstvím a skrytý rasismus.

Uvědomuji si, že výsledky mého výzkumu nemohu vztáhnout na všechny romské děti v adoptivních rodinách, ale považuji za důležité vidět, že neexistuje žádný univerzální správný přístup, jak by se mohlo při čtení literatury zdát.

Výzkumný vzorek není příliš velký, bohužel je velmi těžké se k adoptivním rodinám dostat. I přes trend otevřenosti v otázkách adopce si rodiny své soukromí hlídají a nejsou ochotné se dělit o detaily jejich života. Mnoho z adoptivních rodičů považuje přijaté děti za jejich a nevidí důvod, proč by k němu měli přistupovat jinak. Navíc adoptivní rodiny s romskými dětmi jsou velmi specifickou skupinou, řekla bych ne až tak početnou. Proto si velmi cením respondentů, kteří se mi ozvali a spolupracovali se mnou.

POUŽITÉ ZDROJE

ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině: [nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině]*. Vyd. 1. Přeložil Petra VLČKOVÁ. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.

BAKALÁŘ, Petr. *Psychologie Romů*. Praha: Votobia, 2004. Kontroverzně. ISBN 80-7220-180-8.

BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.

BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ. *Kdo jsem a kam patřím?: identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky*. Praha: Sofis, 2005. ISBN 80-902785-8-2.

BITTNEROVÁ, Dana a Mirjam MORAVCOVÁ (eds.). *Etnické komunity: Integrace, identita*. Praha: FHS UK, 2011. Agora (Univerzita Karlova). ISBN 978-80-87398-13-5.

BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.

BUMPUS, Jennifer Aufiero. *Transracial Adoption: Racial Identity, Resilience, and Self-esteem of African American Adoptees* [online]. Keene, 2014 [cit. 2017-06-24]. Dostupné z: <http://aura.antioch.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1104&context=etds>

COLOROSO, Barbara. *Krizové situace v rodině: jak pomoci dětem překonat smrt blízkého člověka, nemoc, rozvod a traumata adopce*. Vyd. 1. V Praze: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 80-238-7739-9.

DONALDSON, Evan. *Beyond culture camp: Promoting Healthy Identity in Adoption* [online]. New York, 2009 [cit. 2017-06-24]. Dostupné z: https://www.adoptioninstitute.org/wp-content/uploads/2013/12/2009_11_BeyondCultureCamp.pdf

DVOŘÁKOVÁ, Monika. *Romské děti v náhradní rodinné péči*. Pardubice, 2009. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Vedoucí práce Mgr. Lada Viková.

GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1788-3.

GROZA, Victor a Karen F. ROSENBERG. *Clinical and practice issues in adoption: bridging the gap between adoptees placed as infants and as older children*. Rev. and updated. Westport, Conn.: Bergin & Garvey, c2001. ISBN 0-89789-827-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4674-6.

HIRT, Tomáš a Marek JAKOUBEK (eds.). *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: (antropologická perspektiva)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-22-9.

HOFROVÁ, Veronika a Eva ROTREKLOVÁ. *Odborná příprava budoucích pěstounů a osvojitelů: Koncepční a metodické poznámky*. Brno: Triada, 2009. ISBN 978-80-254-4588-4.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny, c2002. ISBN 80-7106-615-X.

HRADECKÝ, Tomáš (2012/2013). Čs. Dějiny nejnovější po 1945 [přednáška] 14. 11. 2012. Hradec Králové: Fakulta filozofická UHK.

Introduction to Transracial or Transcultural Adoption. In: *Adoption.com* [online]. Nedatováno. [cit. 2017-06-24]. Dostupné z: <http://transracial.adoption.com/interracial/introduction-to-transracial-or-transcultural-adoption.html>

JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.

JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

KAŠPAROVÁ, Irena. *Politika romství - romská politika*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014. Sociologické aktuality. ISBN 978-80-7419-157-2.

KEPKOVÁ, Michaela. Státní podpora vybraných forem náhradní péče o dítě. In: RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR) : kolokvium II.* Praha: Univerzita Karlova, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5.

KLIMEŠ, Jeroným: *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008. 48 s.

KOŠŤÁLOVÁ, Petra. *Stereotypní obrazy a etnické mýty: kulturní identita Arménie*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-093-3.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka. Anonymita osvojení versus právo dítěte znát svůj původ. In: RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR) : kolokvium II.* Praha: Univerzita Karlova, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5.

MACEK, Petr. Adolescence, utváření identity a současní čeští dospívající. In: ŘEHULKA, Evžen a Olivie ŘEHULKOVÁ. *Psychologické otázky adolescence*. Boskovice: Albert, 2001. ISBN 80-7326-001-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Vyd. 6. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0519-7.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s.

MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. 2., rozš. vyd. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0522-7.

MAXWELL, Joseph Alex. *Qualitative research design: an interactive approach*. 3rd ed. Thousand Oaks, Calif.: Sage, c2013. Applied social research methods series, 41. ISBN 978-1-4129-8119-4.

Dostupné z:
[https://books.google.cz/books?id=DFZc28cayiUC&printsec=frontcover&dq=maxwell+j.+a.+ \(2005\).+qualitative+research+design+an+interactive+approach+pdf&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj04tbj9azQAhUEDcAKHc7YC4cQ6AEIGjAA#v=onepage&q&f=false](https://books.google.cz/books?id=DFZc28cayiUC&printsec=frontcover&dq=maxwell+j.+a.+ (2005).+qualitative+research+design+an+interactive+approach+pdf&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwj04tbj9azQAhUEDcAKHc7YC4cQ6AEIGjAA#v=onepage&q&f=false)

Metodické doporučení MPSV č. 7/2009 zde dne k odbornému posuzování žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče. Dostupné z:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/7271/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-7.pdf

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 2., rozš. a přeprac. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

Nález ústavního soudu č. 485/10 ze dne 13. dubna 2010.

NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. 5. dopl. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0497-4.

NOVOTNÝ, Petr. *Nový občanský zákoník*. 1. vyd. Praha: Grada, 2014. Právo pro každého (Grada). ISBN 978-80-247-5167-2.

Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb. ze dne 22. března 2012.

PECHAR, Jiří. *Být sám sebou*. Praha: Hynek, 1995. Krov. ISBN 80-85906-13-9.

PETRÁŠOVÁ, Jana. Identita dítěte vyrůstajícího v NRP, jeho kořeny a biologická historie. In: RADVANOVÁ, Senta. *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR) : kolokvium II.* Praha: Univerzita Karlova, 2009. ISBN 978-80-87146-25-5.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 9788024747484.

RADVANOVÁ, Senta (ed.). *Náhradní rodinná péče - představy a skutečnost: (realita a východiska v ČR) : kolokvium II.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2009. Sborníky, č. 45. ISBN 978-80-87146-25-5.

ŘEZÁČ, Jaroslav. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-48-6.

SCHEINOSTOVÁ, Alena. *Romipen: literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006. ISBN 80-239-7746-6.

SCHOOLER, Jayne E. a Jiří KOVAŘÍK. *Adopce: vztah založený na slibu : užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny*. Praha: Návrat domů, 2002. ISBN 80-7255-066-7.

SMĚKAL, Vladimír (ed.). *Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit: sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí jiných minorit*. Brno: Barrister & Principal - studio, 2003. Psychologie (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-82-X.

STAŠOVÁ, Leona, Gabriela SLANINOVÁ a Iva JUNOVÁ. *Nová generace: vybrané aspekty socializace a výchovy současných dětí a mládeže v kontextu medializované společnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. Recenzované monografie. ISBN 978-80-7435-567-7.

SVOBODA, Karel. *Rodičovství, osvojení a výživné děti po rekonstrukci soukromého práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-512-2.

SYCHROVÁ, Adriana (ed.). *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.

SYCHROVÁ, Adriana. *Pedagogické aspekty náhradní rodinné péče*. Vydání I. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2015. ISBN 978-80-7395-955-5.

ŠANDEROVÁ, Petra. *Tělesnost jako významný faktor procesu adopce: kulturně antropologický problém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-046-9.

ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled sociální psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004. ISBN 80-244-0929-1.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

ÚZIS ČR. *Zdravotnictví ČR: Struční přehled činnosti oboru dětské domovy pro děti do 3 let věku a dětská centra za období 2007-2015* [online]. 2016 [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/publikace/zdravotnictvi-cr-strucny-prehled-cinnosti-oboru-detske-domovy-pro-deti-do-3-let-veku-detska-centra-z>

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 978-80-246-0841-9.

VANČÁKOVÁ, Martina (2016). Mít dobrý start III. O náhradní rodinné péči romských dětí. [přednáška] 23. 02. 2016. Praha: Autonomní sociální centrum Klinika.

VANČÁKOVÁ, Martina. *Dítě jiného etnika v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-05-0.

VANČÁKOVÁ, Martina: *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008, 48 s.

VÁVROVÁ, Alena. *Přípravy pro budoucí náhradní rodiče: metodika*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. ISBN 978-80-87455-16-6.

VOJTOVÁ, Petra (ed.). *Pohledy etnické marginalizace u Aboriginal People v Kanadě a Romů v České republice a Slovenské republice: mezinárodní seminář = Markers of Ethnic Marginalization Focused on Aboriginal People in Canada and on Roma in Czech Republic and Slovak Republic : international workshop : 23.-24.04.2007*. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2007. ISBN 978-80-7394-019-5.

Vyhláška č. 473/2012 Sb. ze dne 27. prosince 2012 o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí

VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1428-8.

WALKER, Ian. *Výzkumné metody a statistika*. Vyd. 1. Editor Nigel Holt, Robert Lewis. Praha: Grada, 2013, 218 s. Z pohledu psychologie. ISBN 978-802-4739-205.

ZACHAROVÁ, Zlatava, LUKŠÍK, Ivan. Deskripcia vzťahu identity a mikrokultúry v adolescenci. In: ŘEHULKA, Evžen a Olivie ŘEHULKOVÁ. *Psychologické otázky adolescence*. Boskovice: Albert, 2001. ISBN 80-7326-001-8.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Základní tazatelské otázky pro rozhovor s respondenty

Příloha č. 2: Plán podpory identity (Vančáková, 2008, s. 24-28)

Příloha č.3: Desatero pro náhradní rodiče (Matějček, 1999, s. 93-98)

PŘÍLOHY

Příloha č.1: **Základní tazatelské otázky pro rozhovor s respondenty**

1. Co Vás vedlo k tomu, že jste si do své péče vzali romské dítě?
2. Litujete svého rozhodnutí?
3. Jak se k vašemu rozhodnutí adoptovat romské dítě postavila rodina a přátelé?
4. Jaké jsou reakce cizích lidí na to, že máte romské dítě?
5. Setkáváte se s rasismem či předsudky? V jakých situacích nejčastěji?
6. Domníváte se, že jsou rasismus a předsudky ve společnosti problematické při utváření identity dítěte? Pokud ano, v čem?
7. Byli jste v rámci odborné přípravy seznámeni s problematikou budování identity dětí jiného etnika?
8. Byla tato problematika řešena dostatečně, nebo byste ocenili více informací?
9. Kdy a kde jste odbornou přípravu absolvovali?
10. Zjišťovali jste si o problematice identity informace sami (nad rámec odborné přípravy)? Kde?
11. Myslíte si, že je důležité s romstvím dítěte pracovat od počátku?
12. Jak přistupujete k romství vašeho dítěte? Podporujete ho, nebo se dítě snažíte „chránit“ před jeho minulostí a původem?
13. Vnímáte romství vašeho dítěte jako ohrožení vašeho vztahu? Pokud ano, v čem vidíte největší problém?
14. Vnímáte minulost dítěte a obraz biologických rodičů jako součást jeho identity, nebo se raději otázce minulosti vyhýbáte?
15. Jak přistupuje ke svému romství vaše dítě?
16. Stýkáte se s jinými rodinami, které mají ve své péči romské dítě?
17. Stýkáte se s romskými rodinami?

Příloha č. 2: Plán podpory identity (Vančáková, 2008, s. 24-28)

PLÁN PODPORY IDENTITY

KOJENEČ A BATOLE (0 až 2 roky)

- Zjistěte, jakým způsobem lze ve vašem okolí navázat vztah s romskou rodinou nebo s dospělými Romy. Co se týká rodinných záležitostí, vždy se lépe domluví mezi sebou ženy, romští muži se obvykle do záležitostí kolem výchovy nijak zásadně neangažují. Rozhodně byste se měli vyvarovat toho, aby žena přátelsky oslovila romského muže. Společenská pravidla Romů by takový kontakt kvalifikovala jako flirt. Možná žije romská rodina na podobné sociální úrovni poblíž vás, možná máte spolupracovnici v zaměstnání, či se vidáte v církevním sboru.
- Umožněte svým dětem (nejen těm romským) naslouchat zvuku romské řeči, melodickým romské hudby. Melodické, taneční písně mívají děti rády, protože bývají rytmické a zpěvné.
- Využijte čas k sebevzdělávání – k poznávání romské kultury, historie, literatury, tradic. Použijte knihy, internet, Muzeum romské kultury v Brně, vzdělávací kurzy.
- Přijměte fakt, že jako se přijaté romské dítě stává současně „českým“, i vaše rodina je od nynějška také zčásti „romská“. Jaký postoj máte vy sami k Romům, takový si vztáhne vaše dítě vůči sobě!

PŘEDŠKOLNÍ VĚK (3 až 6 let)

- Dále rozvíjejte vztahy s romskými rodinami. Ideální je, podařilo se vám najít stálé přátele. Nedaří-li se, vyhledávejte alespoň jiné náhradní rodiny s romskými dětmi. Pro dítě je důležité vidět jiné děti, které se mu vizuálně podobají.
- Hřiště, plácek před školou a mateřská školka jsou dobré příležitosti k seznámení vašich dětí s jinými romskými dětmi.
- Využívejte společných setkání a prázdninových pobytů s dalšími pěstounskými rodinami s romskými dětmi. Zjistění, že všichni stojíte před podobnými otázkami, které rodiče „bílých“ dětí neřeší, bývá podporou a povzbuzením. Navázané vztahy často vydrží léta ku vzájemnému prospěchu. Sítisko NRP v Praze pro vás již několik let realizuje projekt Naše romské dítě, podobný projekt začal fungovat také na Ostravsku.
- Seznamte děti vyprávěním s dějiny Romů, s některými pohádkami či příběhy (mnoho jich odvysílala ČT1). Naučte se všichni pár romských písniček. Při výběru pohádek buďte pečliví. V osadách se tradiční romské pohádky vyprávěly mezi dospělými a jim také byly určeny! Sbírkou autentických romských pohádek proto připomínají spíše hrdivé eposy se složitým dějem, mnoha měnicemi se

24

vlas/hezku postavu máš určitě po svých původních rodičích). Zároveň však posiluje i příslušnost dítěte k vaší rodině (směje se jako maminka, plaveš už jako velký brácha, jsi silný jako táta).

PŘEDPUBERTÁLNÍ VĚK (9 až 12 let)

- Dále se slykejte s romskými a náhradními česko-romskými rodinami, hledejte další příležitosti k navázání nových přátelství.
- Poskytněte dítěti dostatek možností rozvíjet své vlahy a sebevědomí a posilovat přátelství s dětmi v „bezpečných skupinách“ – v kroužku, skautském oddíle apod. Dítě s dobrými sociálními zázemím, které má své jasné místo ve skupině vrstevníků, mívá menší sklony ke vstupování do nevhodných skupin.
- Dejte dětem k dispozici romskou hudbu, literaturu, umění, nenásilně podporujte zájmové činnosti dítěte, které s jeho kulturou souvisí. Účastněte se setkání a akcí s Romy, kam půjde celá rodina.
- Prohlubujte své znalosti historie Romů, jejich kultury a významných osobností minulosti i současnosti. Sdílejte je s celou rodinou. Ideální je, pokud tyto vědomosti dítě dokáže uplatnit i ve škole, např. formou referátu či domácího úkolu – nenuťte je ale k tomu, možná se snaží neupozorňovat ostatní na své romství.

26

postavami a občas i popisem scén, které opravdu nejsou určené pro něžná dětská ouška.

- Hledejte příležitosti využít služby osob romského původu, např. pokladní v supermarketu, řemeslníka, kadeřnice, zdravotní sestry apod. Pro děti jsou tyto lidé tzv. pozitivním vzorem a pomáhají na nevědomé úrovni vyvažovat negativní informace, které o Romech chrlí média a hospodské řeči.
- Počítejte dětem snědovou panenku, typické hudební nástroje, knihy s (prověřenými) romskými pohádkami a říkadly, s romskými obrázky. Také indické motivy jsou na místě – od tamtud pocházejí prapředkové Romů a mnoho indických prvků zůstalo v romské kultuře dodnes.

MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (7 až 9 let)

- Dále rozvíjejte přátelství s romskými rodinami, udržujte vztahy s dalšími pěstouny. Pokud má vaše dítě hudební či pohybové nadání, zkuste v okolí najít dětský romský soubor. Pátrejte po romských dětech v místním skautu či jiných kroužcích. Čím více vztahů s romskými dětmi si vaše dítě vytvoří nyní, tím více se snižuje riziko, že si vyhledá nevhodnou partu v době, kdy už na to nebudete mít nejmenší vliv.
- Účastněte se dětských akcí pořádaných místními romskými sdruženími nebo jiným subjektem pro romské děti. Většina sdružení se snaží o integraci a otevření svých aktivit i neromským dětem. Informace o činnosti různých sdružení ve vašem okolí získáte nejlépe u romského koordinátora. Ti dříve byli na každém okresním úřadě, dnes jsou povinně zejména na krajích.
- Zajistěte a společně používejte romské knížky, hudební CD, pár kousků romské oblečení – volánovou sukni, velký pestrý šátek, mužský klobouk a vestičku apod., připojte se k oslavám Mezinárodního dne Romů (8. dubna). Muzeum romské kultury v Brně má pro děti školního věku připravené zajímavé vzdělávací pořady.
- Navštivte s celou rodinou některý romský festival, zvláště pokud tam budou vystupovat i dětské soubory.
- Promluvíte si s třídní učitelkou, zeptejte se jí, zda má v plánu v hodinách informovat i o romské kultuře, dějinách, umění. Nabídněte se, že jí pomůžete se sháněním materiálů. Cítilivě se ptejte na vztahy ve třídě, abyste předešli riziku šikany (vaše dítě může být obětí i tyranem). Může být vhodné upozornit ji zároveň na některé obecné záležitosti dětí v NRP, např. že často nemají své fotografie z raného dětství, které občas jsou využívány ve výchovných činnostech apod.
- Podávejte dítěti pozitivní informace o jeho biologickém původu a rodičích, rozvíjejte i tuto neoddelitelnou složku jeho identity (hudební nadání/husté

25

- Pokud o to dítě jeví zájem, pomozte mu sbírat pozitivní informace o Romech, výstřížky, záznamy z TV, plakáty romských osobností apod.
- Je dobré, známe-li aspoň pár romských slovíček, které běžně Romové používají v řeči – viz česko-romský slovníček v dalším textu.

PUBERTA (11 až 13 let)

- Buďte v intenzivním kontaktu s dalšími běžnými i náhradními rodinami s podobně starými dětmi, abyste mohli snáze rozlišit běžné pubertální chování od problémů pramenících z vyrůstání v náhradní rodině, případně z odlišného genetického a kulturního původu. Při pochybnostech je vždy dobré konzultovat včas situaci se zkušeným odborníkem, abyste předešli rozvinutí možného problému do těžko zvladatelného stádia.
- Využijte společně strávený čas k tomu, abyste ve všříčném ovzduší probrali věci kolem chování, sexuality, přátelství, drog a podobných témat, do kterých se nám většinou nechce, ale pro dítě jsou životně důležitá. Ideální je, máte-li znalosti o tom, jak to chodí v romské komunitě – např. společenské konvence ohledně vztahů mezi chlapci a dívkami či rozdílné tempo sexuálního vzrůstání mohou být značně odlišné a jejich nepochopení by se mohlo stát důvodem pro odmítnutí vašeho dítěte jeho dosavadními „vhodnými“ romskými kamarády.
- Nevytvářejte v rodinné komunikaci žádná tabu ohledně Romů. Přestože se snažíte dítěti předkládat hlavně pozitivní stránky romství, nevyhýbejte se ožehavým tématům. Ať se dozví raději od vás a s vhodným komentářem o vztazích mezi gadži a Romy, o současném sociálním postavení romské komunity, o rasismu, diskriminaci a možných překážkách, se kterými se mohou jako Romové setkat.
- Společně přemýšlejte o tom, zda a jakým způsobem chce dítě samo v budoucnosti předat své kulturní dědictví vlastním dětem. Chtělo by mít za partnera raději Roma nebo někoho z většinové společnosti?
- Pokračujte v aktivním prožívání romské kultury, navštěvování festivalů, filmů, poznávání významných romských osobností apod. Mějte však na paměti, že pro dítě v tomto věku je maximálně důležité zapadnout mezi ostatní a být přijímáno vrstevníky. Pokud jsou těžištěm jeho přátelství bílé děti, je možné, že bude své romství vehementně odmítat. Nenuťte ho proto násilím, sami však svůj zájem projevujte dál – dítě to bude zpovzdálí bedlivě sledovat. Můžete čít zklamání, že všechna vaše snaha přišla marně, ale čas ukáže, že vaše snažení rozhodně nebylo zbytečné.

27

ADOLESCENCE (14 až 19 let)

- Dospívajícímu dítěti dále umožňujte kontakt s jinými Romy, pokud o to stojí. Pamatujte přitom, že mladý člověk bude schopen přijmout pouze ty osoby, se kterými se ztotožní. Samozřejmě uvážlivě zasáhnete, pokud budete mít podezření, že se vaše dítě stýká s lidmi s kriminálními delikty apod.
- Je dost možné, že toto období bude velmi bouřlivé a že přijde i o několik let dříve. Může se stát, že mladý člověk náhle odmítne vše romské. Možná naopak odmítne vše neromské, včetně vaší rodiny. Přežijte všechny případné emocionální výlevy, nenávistné výkřiky či útoky z domova s vědomím, že ve skutečnosti nejde o osobní útok proti vám. Mladý člověk bolestně hledá své místo na světě, poznává, že svět je často krutý, a právě vy jste prostředníky mezi dítětem a tímto světem. Snažte se být mu nadále oporou a bezpečným bodem, nenechte se strhnout k hněvu či výčitkám. Využijte všechny možnosti, jak si ulevit a načerpat nové síly, pečujte o sebe a o vztah s vaším partnerem. Neuzavírejte se do sebe, naopak, sdílejte své trápení s takovými lidmi, kteří vám rozumí a prožívají nebo už prožili podobné období.
- Dále se zapojujte do kulturně odpovídajících činností (případně i bez přímé účasti dospívajícího), jen tak uvěří, že ho skutečně přijímáte i s jeho romstvím a že celé vaše dosavadní snažení nebyla jen „maškaráda“.
- Až přijde klidnější období, je pravděpodobné, že vaše práce přinese své ovoce – do života bude vstupovat mladý člověk, kterému bylo nabídnuto bohatství obou jeho kultur a má šanci si svobodně zvolit, jak s ním dál naloží.

Příloha č.3: **Desatero pro náhradní rodiče (Matějček, 1999, s. 93-98)**

1. *„Nebojte se přijmout své náhradní rodičovství! Slovo náhradní tu neznamena něco podřadného, naopak znamená pomoc dítěti tam, kde je jí nejvíce potřeba. Důraz je na slovu rodičovství. To je skutečné a pravé, jestliže jsme jednou dítě za své přijali – a jestliže jsme je přijali takové, jaké je, tzn. Bez předsudků a bez podmínek. Psychologické rodičovství je povýšeno nad pouhé biologické zplození dítěte.*
2. *Nebojte se o lásku dítěte! Neexistuje něco jako tzv. hlas krve. Prokázalo se v mnoha výzkumech, že dítě z matku a otce přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají. Pouhé potvrzení z porodnice tady zdaleka nestačí. Vzájemný vztah mezi rodiči a dítětem se vytváří soužitím čili sdílením života.*
3. *Nebojte se práce na sobě samých! Je pravda, že vlastní pokrevní rodiče mají snazší cestu k porozumění dítěte v jeho individualitě a jedinečnosti. Adoptivní rodiče a ostatní vychovatelé v náhradní rodinné péči se k tomuto porozumění musí propracovat. Dítě je tajemstvím, které teprve postupně odhalují. Nedočkavost a netrpělivost jakožto následek dlouhodobého neuspokojení potřeby rodičovství jsou jim v tom spíše překážkou než pomocí. Překypují citem, který musí být regulován a sveden do účelných pracovních kolejí. Musí na sobě více pracovat, musí více myslet, více procítit – zato však velkou většinou své nové rodičovství také do větších hloubek prožijí a více si z něho pro růst své vlastní osobnosti odnášejí.*
4. *Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná. Nový svazek nemůže pojistit sebelepší zákon, nýbrž pravda! Náš zákon o rodině vychází adoptivnímu svazku dalekosáhle vstříc. Poskytuje mu vnější ochranu. Vnitřní ochranu mu však mohou zajistit jen rodiče sami. Stane se tak, přijmou-li identitu náhradních rodičů a budou-li vést dítě, aby i ono přijalo pozitivní identitu adoptovaného dítěte. Tato identita je svým způsobem jiná a zvláštní, ale není v podstatě ani horší, ani lepší, než je tzv. normální.*
5. *Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní! To proto, aby nebylo zaskočeno informacemi, kterým nerozumí a které mohou neblaze poznamenat jeho vztah k rodinným vychovatelům. Jeho identita dítěte v náhradní rodinné péči má být jasná, čistá, spolehlivá. Má si být jisto, že jeho lidé je mají rádi, že je nedají, děj se co děj, že jim na něm záleží jako na ničem jiném na světě. Nejde však jen o to, aby dítě umělo správně odpovědět, kdyby se někdo ptal, nýbrž aby vědělo to, co vědět má. Nemělo by mít pocit, že je navádíme, co a jak říkat, neboť takovéto navádění a napovídání už samo o sobě vytváří kolem faktu náhradní rodinné péče ovzduší určitého tajemství, které je nutno druhým lidem předkládat jen v určité stylizované podobě. Adopce je něco, za co se nemusí nikdo stydět, a co tedy nemusí ani skrývat.*
6. *Nestačí sdělit, je třeba sdílet! Nečekat, až se bude dítě ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami! Adoptivní rodiče se někdy mylně domnívají, že když dítěti jednou řekli, že je přijali z dětského domova, a dítě na to nijak nereagovalo, že splnili svou povinnost a že je vyhráno. K tomu, aby dítě pravdu skutečně přijalo*

a dobře ji zabudovalo do své osobnosti, je však třeba onen fakt opakovaně sdělovat a opakovaně v pevném citovém společenství prožívat.

Čím je dítě starší, tím více má jakákoliv informace o jeho pravém původu ráz prozrazení. Dochází ke srážce jeho již vybudované a pokročilé identity (jeho vlastního já) s novými poznatky, které jsou s onou dosavadní identitou v příkrém rozporu. Dítěti to přináší otřes, vnitřní zmatek, nejistotu, které se zákonitě mění v agresivitu proti domnělým viníkům, tj. osvojitelům, byť z jejich strany se ve vztahu k dítěti vůbec nic nemění.

Je dobře, když se dítě o svém postavení dovídá postupně, s dalšími a dalšími podrobnostmi, a to už v předškolním věku, kdy takovéto informace zpravidla přijímá bez problému jako zajímavost života. Rozhodně by o sobě mělo vědět všechno podstatné dříve, než vstoupí do školy.

7. Dítě není z nás, ale je naše! Nemusíme se bát nepříznivé heredity, ale musíme počítat s tím, že některé povahové rysy dítěte, jeho sklony, úroveň jeho intelektových schopností i rozložení a výkonnost jednotlivých jeho mentálních funkcí jsou vždy do určité míry dědictvím po předcích. S tímto dědičným vkladem máme dále výchovně hospodařit, k dobrému ho užívat, ale nesnažit se jej vymazat, potlačit, přetvořit. Snažíme-li se dítěti porozumět, udělali jsme už první krok na dobré cestě.
8. S horším počítejme, lepším se dejme překvapit. Tato poučka platí osobně všude tam, kde rodiče, ať vlastní, nebo nevlastní, přijímají s dítětem něco neznámého, což je vlastně vždy. Přepjatá očekávání, nadnesené ideály, které do dítěte vkládáme, jsou stejně nebezpečné jako určitá zaslíbení, jež by dítě podle našeho přání mělo splnit. A stejně tak je tomu s důvěrou v neomezenou moc výchovy, ba i v neomezenou moc lásky, a to především té naší. Zklamání, které následuje, stojí pak nezřídku na začátku děje, na jehož konci jsou poruchy chování dítěte a bolest rodičů nad výchovným nezdarem.

Možno říci, že čím vyhraněnější představu mají osvojitelé o tom, jak má dítě vypadat a čeho dosáhnout, tím problematičtější bývá jejich výchovné působení a ovšem i jeho výsledek. Více než lidí tzv. prostí bývají proto ohroženi intelektuálové, umělci se svými ambicemi, ale i někteří lidé věřící, lpící na neměnných a přísných pravidlech regulujících život.

9. O vlastních rodičích dítěte jen to dobré! K identitě dítěte patří vědomí o vlastním původu, a tedy i vědomí o vlastních rodičích, ke zdravé identitě patří světlý obraz o původu a lidech na něm účastných.

Nesnažíme se v dítěti vzbudit pocit vděčnosti, že jsme je vytrhli z nebezpečí, vysvobodili z bídy, ochránili před strádáním, ať už ve vlastní rodině, nebo kdesi v ústavu. Realisticky mu nabídneme sebe jako ty, kdo je mají rádi. O vlastních rodičích mluvíme tak, abychom mohli popřípadě podrobnosti přidávat, ale nemuseli nic měnit. Fakt, že dítě opustili, vykládáme spíše jako nemoc, nedostatek schopnosti k výchově, nešťastnou shodu okolností, nerozumnost, duševní poruchu nikoli však jako morální špatnost.

Děti (nejčastěji ve věku až do puberty) někdy vysloveně chtějí o svých rodičích vědět, někdy je chtějí i vidět, ani v tom případě není třeba jim bránit,

pokud je možné setkání uskutečnit. Zkušenost říká, že tam, kde byla identita dítěte dobře budována a kde se osvojitelé či jiní vychovatelé neprohřešili proti tomuto přikázání, ani takovéto setkání zpravidla nezpůsobí ve vzájemných vztazích příliš velký otřes, nýbrž naopak vztahy posílí. Dítě ocení, že jeho lidé, tj. ti praví, kteří s ním žijí a mají je rádi, o jeho zploditelích nic zlého neřekli. Tito praví rodiče stoupnou tedy v jeho hodnocení.

- 10. Otevřené rodinné společenství! Rodiny přijímající cizí dítě do své péče, jako ostatně vůbec všechny rodiny, které se něčím výrazně vymykají z běžné společenské konvence, mívají tendenci izolovat se a vytvářet si obranné a ochranné mechanismy. Jako by očekávaly útok zvenčí, už předem proti němu stavějí své vnitřní hradby. Taková tendence samozřejmě neprospívá nikomu a nejméně ovšem dítěti. Nezřídka se stane, že dítě, takto skleníkově chráněné před nepříjemnostmi a útoky světy, pak (nejčastěji v době dospívání) podlehne lákadlům nejrůznějších part, jež mu nabízejí nové netušené zkušenosti a požitky zakázaného ovoce. Proto je dobré, aby od počátku byli do rozhodnutí dotyčných osob stát se osvojiteli dítěte zasvěceni i prarodiče, příbuzní a známí, aby s rodiči zajedno v postojích k dítěti, aby spolupracovali a pomáhali v těžkostech.“*